

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ

ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΓΕΝΟΥΣ ΤΟΜΕΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

ΣΤΟ Ν. ΗΜΑΘΙΑΣ

ΚΑΖΑΚΗ ΣΟΦΙΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓ.: Δ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΒΟΛΟΣ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1994

αρ. εισ 81 / Π.Α.....

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.:	928/1
Ημερ. Εισ.:	04-03-1998
Δωρεά:	Συγγραφέας
Ταξιθετικός Κωδικός:	ΠΤ – ΜΧΠΠΑ
	1994
	ΚΑΖ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Α.ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σελ.
1. Σε αναζήτηση της νέας χωρικής βαθμίδας ρύθμισης	1
2. Η ανάδυση των νέων ευέλικτων δομών παραγωγής	4
3. Η νέα γεωγραφία της παραγωγής	6
4. Πολιτικές τοπικής ανάπτυξης	8
 Β.ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	
1. Αναφορά στη θέση και το ρόλο του νομού	12
1.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά	14
1.2. Εξέλιξη της απασχόλησης - αστικοποίηση	15
1.3. Χαρακτηριστικά της μεταποίησης	16
1.4. Κλαδική διάρθρωση της μεταποίησης του νομού	18
1.5. Χαρακτηριστικά των μεταποιητικών καταστημάτων του νομού	19
 Γ.ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	
1. Αποτελέσματα της έρευνας	21
1.1. Χαρακτηριστικά της επιχείρησης	26
1.2. Το προφίλ του σημερινού επιχειρηματία	30
1.3. Χαρακτηριστικά των εγκαταστάσεων	32
1.3.1. Εργοστάσια - εργαστήρια	32
1.3.2. Αποθήκες χώροι ψύξης	33
1.3.3. Χώροι γραφείων	33
1.4. Κριτήρια χωροθέτησης	35
1.5. Πρώτες ύλες - προμηθευτές	37
1.6. Χαρακτηριστικά του εξοπλισμού των επιχειρήσεων	40
1.7. Τοπική αγορά εργασίας - απασχόληση	47
1.8. Το είδος των προϊόντων του μεταποιητικού συστήματος της Ημαθίας	49
1.9. Αγορά προϊόντων	51
1.10. Εκτιμήσεις της επίδρασης της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς	57
1.11. Χρηματοδότηση	58
1.12. Ανάγκες των επιχειρήσεων και επιθυμητές πολιτικές στήριξης	60
1.13. Μελλοντικά σχέδια - προοπτικές εξέλιξης	61
1.14. Αξιολόγηση φορέων - θεσμών για τη συνεισφορά τους στη βιομηχανική ανάπτυξη	62
 Δ.ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΛΑΔΟΥΣ 20 ΚΑΙ 25	64
1. Επιχειρήσεις τροφίμων (κλάδος 20)	65
2. Επιχειρήσεις επεξεργασίας ξύλου - κιβωτοποιεία (κλάδος 25)	70
 Ε.ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ - ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ	73
1. Αξονες στρατηγικής	74
 ΣΤ.ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	78

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΙΝΑΚΕΣ: Παρουσίαση στατιστικών δεδομένων

Παρουσίαση των απαντήσεων που δόθηκαν

στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

... στους γονείς μου...

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες οφείλω στους επιβλέποντες καθηγητές

κ. Οικονόμου, κ. Πετράκο, κ. Σκάγιαννη για τις χρήσιμες
παρατηρήσεις τους, αλλά και σε όλους τους ιδιοκτήτες
μεταποιητικών μονάδων του Ν. Ημαθίας που συμμετείχαν στην
έρευνα.

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έχουμε ήδη διαβεί το κατώφλι μιας εποχής που ίσως μπορούμε με περισσότερη ακρίβεια να προσδιορίσουμε με δεδομένη την τάση κατάργησης στοιχείων του παρελθόντος παρά με την ανάδυση νέων. Στο σύγχρονο περιβάλλον που αναμφίβολα χαρακτηρίζεται από έντονη ποικιλομορφία και ρευστότητα ως προς την έκβαση των κοινωνικών - οικονομικών και πολιτικών πραγμάτων, εμφανής είναι η διερευνητική στάση της επιστημονικής κοινότητας και η αναζήτηση των αρχών εκείνων που θα λειτουργήσουν σαν υποστηρικτικό πλέγμα της νέας παγκόσμιας οικονομικοκοινωνικής πραγματικότητας. Οι μεταβολές στην πορεία κίνησης και συσσώρευσης του κεφαλαίου προξενούν αλυσιδωτά ανακατατάξεις στη γεωγραφία της παραγωγής και την κατανομή της ανάπτυξης αφενός, αφετέρου καταδεικνύουν και την αναγκαιότητα επαναπροσανατολισμού του τρόπου κοινωνικής ρύθμισης για την αρμονική λειτουργία ενός νέου παγκόσμιου κατεστημένου.

Η κρίση της δεκαετίας του '70 και η παρατεταμένη ύφεση που ακολούθησε, έδωσε σε δοκιμασία αλλά και αμφισβήτηση τον μέχρι τότε τρόπο λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος και έδωσε το έναυσμα για μια σειρά διεθνών ανακατατάξεων και αλλαγών, που προμηνύουν νέες ρυθμίσεις και καταδεικνύουν την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού και αναδιάρθρωσης των ιδεών και πρακτικών.

1. Σε αναζήτηση της νέας χωρικής βαθμίδας ρύθμισης.

Από τις αρχές της δεκαετίας του '70 ήδη, στα παραδοσιακά βιομηχανικά κέντρα της φορντικής εποχής, δρομολογήθηκαν μια σειρά από αλλαγές ως προς την θεωρητική προσέγγιση του χαρακτήρα, της φύσης και του τρόπου λειτουργίας του εθνικού κράτους.

Το κράτος πρόνοιας ως βασικός φορέας διακανονισμού των κοινωνικών αντιθέσεων και εγγυητής της ενότητας των υποσυστημάτων συσσώρευσης, σε μια κοινότητα ατόμων, συνδεδεμένων με ένα κοινωνικό συμβόλαιο, δίνει τη θέση του στο σύγχρονο προβληματισμό για την αναγκαιότητα κινητοποίησής του σε όλες τις μορφές και τα επίπεδα ρύθμισης.

Σ' αυτό το πλαίσιο επανατίθεται το θέμα της κοινωνικής ρύθμισης που θα συνοδέψει το νέο καθεστώς συσσώρευσης, ως προς τη χωρική βαθμίδα δραστηριοποίησης και οργάνωσης των νέων συνθηκών.

Οι τάσεις που διαμορφώνονται πρεσβεύουν από τη φιλελεύθερη απόρριψη της φορντικής κρατικής διαχείρισης και τη διεθνοποίηση ενός πολυεθνικού κεφαλαίου απαλλαγμένου από περιορισμούς της κοινωνικής νομοθεσίας, έως και την προοδευτική κίνηση αντικατάστασης του κράτους από μια κοινωνική - πολιτική οργάνωση πλησιέστερη στο άτομο, που θα ισχυροποιεί τη συνείδηση της κοινής πορείας.

Η γεωγραφική κατανομή της ανάπτυξης που συνδέθηκε με το καθεστώς μαζικής παραγωγής με την ένταση των περιφερειακών ανισοτήτων κατέστησε έντονες τις επιπτώσεις της κρίσης σε συγκεκριμένες τοπικές διαστάσεις και γέννησε την ανάγκη πολιτικής παρέμβασης από μέρους της τοπικής διοίκησης για την οργάνωση "από κάτω" του κοινωνικού και παραγωγικού ιστού.

Η απαίτηση εξάλλου για "δημοκρατικό" προγραμματισμό, η ανάγκη υπέρβασης της διαχειριστικής αβεβαιότητας, της αύξησης της προβλεψιμότητας και του ελέγχου της τοπικής κοινωνίας, καθιστά σαφή την τάση ισχυροποίησης των τοπικών δεσμών που θα είναι προσανατολισμένοι στις τοπικές ιδιαιτερότητες για την εφαρμογή κεντρικών στρατηγικών επιλογών, ώστε παρακάμπτοντας το συγκεντρωτισμό και τη δυσκαμψία του γραφειοκρατικού και απόμακρου κρατικού μηχανισμού, θα διαχειρίζεται αποτελεσματικά τις τοπικές υποθέσεις.

Στο πλαίσιο αυτό οι τοπικοί φορείς εξουσίας εμπλέκονται στη προσπάθεια νέας ρύθμισης της μεταφορντικής εποχής μαζί με το κεντρικό κράτος και από το 1970 σε αρκετά κέντρα του φορντισμού (Αγγλία, Γαλλία) διαμορφώνονται και οι πολιτικοί όροι απεξάρτησης της τοπικής διοίκησης από το αυστηρά τοπικιστικό φάσμα των λειτουργιών της και την καθιστούν λειτουργικό τμήμα του πολιτικού σχήματος διαχείρισης της κρίσης.

Στα νέα δεδομένα ωστόσο χωρικής ρύθμισης, καθοριστικής σημασίας διαφαίνεται η αναζήτηση του περιθωρίου δραστηριοποίησης του τοπικού και η σχέση του με το εθνικό. Η θεωρητική συζήτηση έχει βοηθήσει ώστε να προσδιοριστούν οι κίνδυνοι από την ενδεχόμενη πλήρη αυτονομία κάθε μιας "τοπικής" κοινωνίας και έχουν προσδιοριστεί οι ανησυχίες για τη σταθερότητα και το δημοκρατικό χαρακτήρα του εθνικού κράτους, τα οποία θα εμπεριέχει ένα σύνολο από οργανικά συνδεδεμένα στοιχεία, που θα αυτοπροσδιορίζουν σε σημαντικό βαθμό τη δυναμική και την εξέλιξή τους.

Πέρα όμως από τους όποιους προβληματισμούς γύρω από το σύγχρονο πρόσωπο του εθνικού και τοπικού κράτους, η αναγνωρισμένη, δυνητικά καλύτερη προσέγγιση και προσαρμογή των μέσων και πολιτικών για την αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού από την τοπική εξουσία, ενισχύει επιπρόσθετα τη σύγχρονη επιταγή για παγκοσμιοποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων συνοδευόμενη από "τοπικοποίηση" των πολιτικών στρατηγικών.

Η εποχή ωστόσο που καταδεικνύει τις νέες δυνατότητες στο "τοπικό" επίπεδο ρύθμισης επιφορτίζοντας τους τοπικούς φορείς εξουσίας με το βάρος της ανάληψης ουσιαστικών πρωτοβουλιών και σοβαρών ευθυνών, βρίσκει τους αντίστοιχους πολιτικούς μηχανισμούς στην προσπάθεια επίλυσης προβλημάτων που τους κληροδότησε ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας του εθνικού κράτους. Υπό το πρίσμα του νέου οικονομικοκοινωνικού γίγνεσται που φαίνεται να ανατέλλει, διαφοροποιείται το θέμα της συμβατότητας των στόχων της χωρικής και λειτουργικής ολοκλήρωσης που εκφράζουν στρατηγικές επιλογές από μέρους του τοπικού κράτους και του κεφαλαίου αντίστοιχα. Η λειτουργική

ολοκλήρωση είναι ο μακροπρόθεσμος στόχος του κεφαλαίου που προσδιορίζεται από την τάση βελτιστοποίησης της λειτουργίας του και την ευέλικτη κίνηση του στο χώρο, παρακάμπτοντας κάθε είδους κοινωνικές τριβές ώστε να αξιοποιεί τα συγκριτικά πλεονεκτήματα που του προσδίδουν νέοι χώροι και να μεγιστοποιεί τα οφέλη από την εκμετάλλευση της διαφοροποιημένης αλλά ανάλογης των εκάστοτε απαιτήσεων του, φυσιογνωμίας τους.

Η χωρική ολοκλήρωση ωστόσο αποτελεί τον κεφαλαιώδη στόχο των περιφερειακών πολιτικών που επιδιώκουν την ολοκληρωμένη εικόνα ενός χωρικού πλαισίου, όπου η παραγωγή και η κατανάλωση αλλά και το κέρδος θα ξεκινούν από αυτό και θα επανέρχονται στο εσωτερικό του. Το τοπικό κράτος, εκφρασμένο ως μια πολιτική και κοινωνική δύναμη επιθυμεί τον έλεγχο στη λειτουργία του κεφαλαίου, που είναι εγκατεστημένο στα όρια επιρροής του και την επιβολή του στη διαδικασία συσσώρευσης, προκειμένου να πετύχει την αυτοδυναμία του μέσω της τοπικής ολοκλήρωσης. Η προσπάθεια τοπικού ελέγχου της παραγωγής συνεπάγεται την αυτόματη μετατροπή του τοπικού παραγωγικού συστήματος σε μοχλό ανέλκυσης της τοπικής οικονομίας και το αντιφατικό στοιχείο αυτής της λογικής σε σχέση με τη συμπεριφορά του κεφαλαίου εντοπίζεται στον εγγενή προσανατολισμό του στην μεγαλύτερη αξιοποίηση που δύσκολα μπορεί να το περιορίσει σε τοπικές συμμαχίες με τοπικούς φορείς εξουσίας. Το κεφάλαιο θα αποσχιστεί αυτόματα για την αξιοποίηση πλεονεκτημάτων άλλων τόπων προκειμένου να διατηρεί την ανταγωνιστικότητά του, χωρίς διάθεση παραχωρήσεων υπέρ του "τοπικού" συμμαχικού συστήματος.

Η δεδομένη αυτή αντίφαση, ειδικά υπό το πρίσμα των σύγχρονων τάσεων λειτουργίας του κεφαλαίου αλλά και του τοπικού κράτους φαίνεται να εκτονώνεται. Το τοπικό κράτος είναι περισσότερο από κάθε άλλη φορά ο δυναμικός ρυθμιστής των τοπικών συνθηκών για την εξασφάλιση της ελκυστικότητας του χώρου του και ο εγγυητής της επιτυχίας για την τοπική παραγωγική βάση. Οι δυνατότητες πρωτοβουλιών και δραστηριοποίησης που του δίνονται μπορούν να ευθυγραμμίσουν τους στόχους και τις αποκτήσεις του κεφαλαίου με την εσωτερική του ευρωστία και οι στόχοι της χωρικής και λειτουργικής ολοκλήρωσης να συγκλίνουν σε σημαντικό βαθμό.

Η σύγχρονη τάση για υιοθέτηση ευέλικτων δομών στην οργάνωση της παραγωγής, συντεριάζει περισσότερο τους τοπικούς φορείς σε μια σχέση συνεργασίας και συμπληρωματικότητας, όπου με την αύξηση της λειτουργικής τους εξάρτησης φαίνεται ότι ο μόνος δρόμος για την επιτυχία τους είναι ο αρμονικός τους συνδυασμός. Η σύγχρονη σχέση τοπικού κράτους και κεφαλαίου προσδιορίζεται από την κατανόηση του ότι ο δρόμος για την επιτυχία είναι κοινός.

Η εισαγωγή ευέλικτων δομών παραγωγής μπορεί να απαντήσει στη σύγχρονη απαίτηση για την ανάδειξη του τοπικού ως πρώτη βαθμίδα κινητοποίησης της ανάπτυξης.

2. Η ανάπτυξη νέων ευέλικτων δομών παραγωγής.

Η κρίση του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος που ταυτίστηκε με την κρίση του υποδείγματος της μαζικής παραγωγής, πυροδότησε αναπροσαρμογές στο χώρο των μεθόδων και πρακτικών της βιομηχανίας, που βασιζόμενοι σε ερευνητικά και εμπειρικά δεδομένα μπορούμε να διαχωρίσουμε με κανόνα την μακροπρόθεσμη πολιτική λειτουργία τους.

Η ρευστότητα στις αγορές προϊόντων, οι ταχύτατες αλλαγές των καταναλωτικών προτύπων, ο διαρκώς μειούμενος χρόνος ζωής των προϊόντων και η ένταση του διεθνούς ανταγωνισμού οδήγησε μεγάλο μέρος του κόσμου της μεταποίησης σε συντηρητική στάση άμυνας για τον περιορισμό του επιχειρηματικού κινδύνου και την μείωση του κόστους παραγωγής, με άμεσες συνέπειες την υπερεκμετάλλευση της εργασίας και τον περιορισμό των ρυθμών εξέλιξης των μονάδων. Η δεύτερη τάση έχει να κάνει με την διαμόρφωση μιας δυναμικής έως επιθετικής στρατηγικής άμεσης απάντησης στα δεδομένα της εποχής, μετατρέποντας τις αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης σε σύγχρονες συνθήκες αναζωογόνησης του επιχειρηματικού πνεύματος.

Οι εξελίξεις της τεχνολογίας εφοδιάζουν αυτή τη μερίδα του επιχειρηματικού κόσμου με σοβαρά όπλα άμεσης ανταπόκρισης στα κελεύσματα της αγοράς ξεπερνώντας σε σημαντικό βαθμό τους χρονικούς αλλά και τους περιορισμούς που θέτουν οι αποστάσεις.

Με τον τρόπο αυτό διαμορφώνονται πολύπλοκα δίκτυα επιχειρήσεων με στενές σχέσεις αλληλοτροφοδότησης και κατανομής του επιχειρηματικού κινδύνου, που δραστηριοποιούνται στο διεθνή χώρο, διαθέτοντας μια δυναμική συνεχούς επέκτασης με σαφή πρσανατολισμό στην έρευνα και καινοτομία για την κατάκτηση ιδιαίτερων τμημάτων της αγοράς.

Τα δίκτυα αυτά έντασης συντονισμού, αναζητούν τον κανόνα μακροοικονομικής ρύθμισης στην εξισορρόπηση μεταξύ ανταγωνισμού και συνεργασίας για την σύλλογική επιτυχία που αφορά, λιγότερο ίσως από κάθε άλλη φορά, μεμονωμένες μονάδες αλλά παραγωγικά πλέγματα. Βασιζόμενοι σ' αυτά τα γνωρίσματα που μπορούμε να δούμε με επιτυχία να εμφανίζονται σε παραγωγικά συστήματα ανερχόμενων οικονομικά χώρων και με δεδομένη την αδυναμία ταξινομήσεων ή διαμόρφωσης τυπολογίας που να τα περιγράφει σαν εναλλακτικό τρόπο ανάπτυξης, αφού η θεωρητική συζήτηση περιορίζεται σε εμπειρικά δεδομένα μεμονωμένων περιπτώσεων, έχουμε την τάση να τα αποδίδουμε στην ανάπτυξη ενός εναλλακτικού τρόπου συσσώρευσης που συνοδεύει ένα νέο βιομηχανικό υπόδειγμα γνωστό ως ευέλικτη εξειδίκευση.

Το νέο υπόδειγμα που δεν γεννήθηκε με την εποχή της κρίσης αλλά προϋπήρχε ως εναλλακτικός τρόπος παραγωγής, όπως γίνεται γνωστό από την μελέτη σε ορισμένα τοπικά εντοπισμένα δίκτυα, κυρίως ΜΜΕ, τείνει να παρουσιαστεί σαν ένα τεχνικοοικονομικό μοντέλο γρήγορης και εξασφαλισμένης ανάπτυξης που απαιτεί μικρό αρχικό κόστος με εμφανή την υποτίμηση των ειδικών συνθηκών, προϊόντων της διαχρονικής και μοναδικής

πορείας εξέλιξης των αντίστοιχων κοινωνικοοικονομικών ενοτήτων όπου και αναδύθηκε.

Η αναμφισβήτητη αδυναμία εφαρμογής πολιτικών "εκ των άνω" που θα κινητοποιήσουν το σχηματισμό πυκνών παραγωγικών δικτύων σύμφωνων με τις "επιταγές" του μοντέλου της ευέλικτης εξειδίκευσης και την ομολογούμενη αυθόρμητη εκδήλωση ενός νέου τρόπου παραγωγής, καθιστά φανερό τη συνάφειά του με ειδικές συνθήκες και δεδομένα άρικτα συνδεδεμένα με τη φυσιογνωμία του χώρου εμφάνισής τους. Στο σημείο αυτό εντοπίζεται και η αδυναμία διαμόρφωσης μιας τυπολογίας χαρακτηριστικών που θα σημαίνουν την καταλληλότητα ενός χώρου να φιλοξενήσει την νέου είδους παραγωγική πρακτική, αλλά ταυτόχρονα αιτιολογείται και η ποικιλομορφία ως προς τη διαδικασία έναρξης ή και ως προς τη φύση αλλά και την έκταση διεργασιών οργάνωσης της παραγωγής, τύπου ευέλικτης εξειδίκευσης.

Δεδομένα χωρικά προσδιορισμένα που αφορούν την παράδοση σε λειτουργίες, ή τη συσσώρευση εμπειρίας στην παραγωγική διαδικασία, κάποιου κάποιων προϊόντων, η ύπαρξη εξειδικευμένου ή μη εργατικού δυναμικού, ή φύση των συγγενικών δεσμών, ή ο συσχετισμός κοινωνικών δυνάμεων έως και η οργάνωση του οικιστικού δικτύου που είναι προϊόντα της ιδιαίτερης εξέλιξης κάθε χωροκοινωνικής οργάνωσης συχνά μετατρέπονται σε στηρίγματα ή και σε βασικά στοιχεία συντήρησης της τοπικής παραγωγικής δομής και εξέλιξης της, προσδίδοντάς της αξιόλογο δυναμισμό, καθώς διεκδικεί με σαφήνεια ειδικά τμήματα της αγοράς επιλέγοντας τα δικά της συγκριτικά πλεονεκτήματα που και πάλι συντεριάζουν τα εσωτερικά γνωρίσματα αλλά και τα ευρύτερα των ορίων της αντίστοιχης τοπικής επιχείρησης.

Το σύγχρονο προφίλ της μεταποιητικής μονάδος εμπεριέχει την άρση της εσωστρέφειας και τα σαφή αλλά χαλαρά όρια διάκρισής της από το εξωτερικό περιβάλλον. Η ανταγωνιστική της δυναμική δεν αφορά δεδομένα που μπορεί να ελέγξει αποκλειστικά η ίδια, αλλά σχετίζονται με το σύνολο του δικτύου στο οποίο έχει εμπλακεί.

Είναι φανερό η στενή σχέση πλέον του παραγωγικού δικτύου μιας περιοχής με την ιδιαίτερη φυσιογνωμία της, καθώς η ταυτότητα των μονάδων αναφέρεται και στην περιοχή προέλευσής τους.

Αυτού του τύπου η συσχέτιση καταδεικνύει την βαρύτητα του χώρου φορτισμένου με κοινωνικοπολιτιστικά στοιχεία στην διαδικασία συσσώρευσης και καθιστά σαφή τα περιδώρα αλλά και την αναγκαιότητα της συνεργασίας, αφού όπως φαίνεται από τη διεθνή εμπειρία οι σύγχρονοι κόμβοι ανάπτυξης περιγράφονται με το όνομα του τόπου και η εμπορική επιτυχία δεν αποδίδεται σε μεμονωμένες επιχειρήσεις, αλλά σε πυκνά δίκτυα αλληλοτροφοδότησης όλων των τοπικών φορέων (πχ Τρίτη Ιταλία, Δεύτερη Δανία κλπ).

Η διαμόρφωση ωστόσο ενός νέου πλαισίου σχέσης χώρου - τοπικού κράτους και κεφαλαίου που τόνισε τη βαρύτητα της μικρής χωρικής κλίμακας σε ζητήματα ρύθμισης και ανάπτυξης, συνοδεύτηκε από αναζητήσεις γύρω από τη φυσιογνωμία του τόπου που μπορεί να εξελιχθεί ή έχει τη δυνατότητα να

στηρίζει ευέλικτες δομές, προκειμένου να σκιαγραφηθεί η νέα γεωγραφία της παραγωγής, αλλά και απο τη διερεύνηση σχετικά με τις πρωτοβουλίες που μπορεί να αναλάβει το τοπικό κράτος, αφού προσδιοριστεί η πολιτική του μορφή τα περιθώρια δράσης του, ο χώρος επιρροής του, για να εξασφαλίσει την ελκυστικότητα αλλά και την αναζωογόνηση της παραγωγικής βάσης του. Ο προβληματισμός δεν άφησε ανεπηρέαστες σαφώς και τις πρακτικές παρεμβατικής πολιτικής και το χώρο σχεδιασμού της ανάπτυξης. Τα νέα δεδομένα συνοδεύτηκαν από τη δεκαετία του '60 ακόμα από την στροφή της προσέγγισης της έννοιας του "χώρου" και τον μετασχηματισμό της σε "τόπο" για την πληρέστερη απεικόνιση όλων των α-χωρικών δεδομένων που με τη δική τους βαρύτητα συνεισφέρουν στην μελλοντική του εξέλιξη. Οι πολιτικές τοπικής ανάπτυξης αποτελούν ένα τμήμα προέκτασης των πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης που χωρίς να καταργούν προσθέτουν μια νέα εναλλακτική δέση σε ζητήματα κινητοποίησης και αξιοποίησης τοπικών πόρων.

3. Η νέα γεωγραφία της παραγωγής

Η χωρική έκφραση των αναδιαρθρώσεων στους κόλπους της βιομηχανικής παραγωγής δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί με σαφήνεια, στο βαθμό που η σύγχρονη εικόνα του χώρου δεν είναι παρά αποτέλεσμα ταυτόχρονης ισχύς διαφορετικών τάσεων οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας, αντανakλώντας την αντιφατικότητα και τον πλουραλισμό της εποχής μας.

Η πρώτη διαμορφούμενη τάση, αφορά την παραγωγική αποκέντρωση με την ανάθεση μέρους της διαδικασίας σε υπεργολάβους για τη διασφάλιση της ευελιξίας και τον περιορισμό της αβεβαιότητας και του επιχειρηματικού κινδύνου. Καθώς το σύστημα αυτό ωθεί τον οικονομικό χώρο των ροών να ξεπεράσει τα όρια του γεωγραφικά προσδιορισμένου χώρου, κάθε χωρική ενότητα δεν είναι παρά ένα εμπλεκόμενο μέρος του ευρύτερου οικονομικού περιβάλλοντος και οι τοπικά εξελισσόμενες δραστηριότητες δεν είναι παρά τμήματα διαδικασιών και αποφάσεων που ολοκληρώνονται σε διεθνή κλίμακα.

Αυτή είναι η πορεία της διεθνοποίησης του κεφαλαίου, της παραγωγής, των καταναλωτικών προτύπων. Στον αντίποδα αυτής της προοπτικής αναπτύσσεται η τάση αναγνώρισης της βαρύτητας των οικονομικοκοινωνικών σχέσεων σε τοπικό επίπεδο.

Η είσοδος στο χώρο της βιομηχανικής παραγωγής ευέλικτων πρακτικών επιφέρει ένα χωρικό διακανονισμό που δύσκολα μπορούμε να προσδιορίσουμε γενικά όμως η φύση της σύγχρονης επιχείρησης την ωθεί να ενταχθεί σε δίκτυα αλληλοτροφοδότησης που τείνουν με τη σειρά τους να εστιάζουν γύρω από κεντροβαρικά γι αυτά σημεία προκειμένου να περιοριστεί το κόστος ενδοομαδικής αλληλεπίδρασης.

Μέσω αυτού του μηχανισμού αναδύονται νέα κέντρα ανάπτυξης που είναι χαρακτηριστικό ότι δεν εμφανίζουν συσχέτιση με τους παραδοσιακούς

βιομηχανικούς πυρήνες που σημάδεψαν την βιομηχανική ανάπτυξη των αρχών του αιώνα μας. Η σύγχρονη αυτή τάση αναδιάρθρωσης της παραγωγής που σκιαγραφεί το νέο χωρικό μοντέλο της ανάπτυξης, σε διεθνή κλίμακα φαίνεται να συμφωνεί με ερμηνευτικά σχήματα που τονίζουν την σημασία της απόστασης από την διαμορφωμένη παραγωγική κουλτούρα, που αφήνει πρόσφορο έδαφος για πειραματισμούς με ελάχιστες τριβές.

Αυτές οι ανακατατάξεις στο χωρικό διακανονισμό της παραγωγής, σαφώς εμπεριέχουν και την αλλαγή σε κάποιο βαθμό και των κριτηρίων χωροθέτησης για τη σύγχρονη επιχείρηση.

Το ενδιαφέρον στοιχείο των νέων - αναθεωρημένων κριτηρίων χωροθέτησης έγκυται στο γεγονός ότι δεν θεωρούνται πλέον απαγορευτικοί ορισμένοι παράγοντες που παραδοσιακά μπορούσαν να αποκλείσουν χώρους από τον κόσμο της ανάπτυξης. Στην ύπαρξη ή ανυπαρξία αυτών εξάλλου στηρίχθηκε και η σχέση εξάρτησης και ανισότητας, που καταδίκασε ορισμένους χώρους στην υπανάπτυξη λόγω της απόκλισής τους από συγκεκριμένα γνωρίσματα που θεωρούνταν αναγκαία ώστε να αποκτήσουν την αποδεκτή, υπό το πρίσμα του κεφαλαίου, "ποιότητα" που θα μπορούσε να αξιοποιηθεί.

Καθώς επαναπροσδιορίζονται τα κριτήρια χωροθέτησης και οι προϋποθέσεις για ανάπτυξη κατά συνέπεια μπορούμε να δούμε να διαμορφώνεται μια νέα αναπτυξιακή δυνατότητα για περιθωριοποιημένους χώρους αν περιγράψουμε με αισιόδοξη διάθεση την προοπτική εξέλιξής τους ή με περισσότερο μετριοπαθείς τόνους να ανατρέπεται η α priori περιθωριοποίησή τους λόγω έλλειψης παραδοσιακά θεωρούμενων αξιοποιήσιμων πόρων.

Χαρακτηριστικά όπως το μικρό μέγεθος της αγοράς, που δεν ευνόησε την ενδογενή ανάπτυξη και κληροδότησε κατακερματισμό της ιδιοκτησίας και μικρό μέγεθος μονάδων, η εξειδίκευση σε παραδοσιακούς κλάδους, η βιοτεχνική - χειροτεχνική παραγωγή που σημαίνει συσσωρευμένη εμπειρία και εγγύτητα στο καινοτομικό πνεύμα, ιδιότυποι κοινωνικοί συσχετισμοί, φθηνό εργατικό κόστος, και μια σειρά άλλων, η ανάλυση των οποίων δεν αποτελεί ωστόσο αντικείμενο της παρούσας μελέτης, όχι μόνο δεν συνιστούν εμπόδια για την ανάπτυξη αλλά αποτελούν και βασικές προϋποθέσεις για την άνδιση ευέλικτων δομών παραγωγής, που με τη σειρά τους μπορούν να εγγυηθούν μετάβαση σε περισσότερα ώριμα παραγωγικά στάδια.

Συμπερασματικά η τάση συγκέντρωσης που διαφαίνεται στην οργάνωση της παραγωγής και η υιοθέτηση ευέλικτων πρακτικών, στην οργάνωση δικτύων

συνοδεύεται από την αναζήτηση και νέων χώρων επαναθεωρώντας τα παραδοσιακά τα προαπαιτούμενα για την επιλογή τους. Καθώς οι λιγότερο αναπτυγμένοι χώροι δεν αποκλείονται από το ανταγωνιστικό παιχνίδι ο ρόλος του τοπικού κράτους μπορεί να λειτουργήσει καταλυτικά στο βαθμό που θα επιδιώξουν να επωφεληθούν έγκαιρα.

Το τοπικό κράτος δεν μπορεί σαφώς να δέσει σε λειτουργία αναπτυξιακούς μηχανισμούς που αντιδρούν αυθόρμητα, σε μεγάλο βαθμό, αλλά είναι ο μόνος φορέας που μπορεί διακριτικά και εύστοχα να διαμορφώσει τις συνθήκες και τις προϋποθέσεις, το ιδανικό κλίμα ενεργοποίησης των πρωτοβουλιών, συνεργασιών και καινοτομικών διαδέσεων από μέρους του παραγωγικού κόσμου. Πλήθος στρατηγικών διαμορφώθηκαν από το 1978 κυρίως στην Αγγλία και Γερμανία με στόχο την ισχυροποίηση των τοπικών φορέων εξουσίας, τον εμπλουτισμό των αρμοδιοτήτων τους και την ενεργοποίησή τους σε όλα τα επίπεδα ρύθμισης του τοπικού οικονομικοκοινωνικού κλίματος. Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει μια σειρά επιλογών και τρόπων υλοποίησης πρωτοβουλιών που στοχεύουν στην ενίσχυση των μικρότερων χωρικών κυττάρων του εθνικού παραγωγικού κυκλώματος. Αναπτυξιακές εταιρείες επενδύσεων, οργανισμοί τοπικής ανάπτυξης, συμβουλευτικές υπηρεσίες, διεκδικούν την αποσαφήνιση του ρόλου του τοπικού κέντρου αποφάσεων και τον προσδιορισμό της αυτονομίας του σε σχέση με την κεντρική διοίκηση.

4. Πολιτικές τοπικής ανάπτυξης

Προκειμένου να προσδιοριστεί η σχέση των δύο επιπέδων, είναι σκόπιμο να σκιαγραφήσουμε το πρόσωπο του σύγχρονου τοπικού φορέα εξουσίας.

Ο νέος φορέας διαχείρισης των τοπικών υποθέσεων θα έχει τη μορφή ενός διοικητικού, πολιτικού, κοινωνικού μηχανισμού, περιφερειακής ενδεχομένως εμβέλειας που στόχο θα έχει να διερευνά να αναλύει και να ιεραρχεί τις τοπικές ανάγκες, αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για την αντιμετώπιση τους, προβαίνοντας σε αξιολογήσεις των αποτελεσμάτων και διακρίνοντας τις απαραίτητες βελτιώσεις, ασκώντας μια ολοκληρωμένη πολιτική παρέμβασης, χωρίς όμως να υποκαθιστά την κρατική κεντρικά προσδιοριζόμενη αναπτυξιακή στρατηγική. Πέραν του σύγχρονου ενδιαφέροντος για τις δυνατότητες και το ρόλο του "τοπικού", ως νέα βαθμίδα αναπτυξιακού προγραμματισμού και παρεμβάσεων, δεν μπορεί να θεωρηθεί η δραστηριοποίηση σ' αυτήν την κλίμακα ως υποκατάστατο δυνητικά των πρωτοβουλιών και ενεργειών υπερτοπικού χαρακτήρα. Οι τοπικές προσπάθειες πρέπει να επιδιώκονται καθώς διατηρούν ζωντανή τη μικρότερη δομική μονάδα του εθνικού οικονομικού συστήματος. Θα ήταν ανεδαφικό όμως να επιδιώξουμε την αυτόνομη μελέτη θεμάτων τοπικής ανάπτυξης, παραβλέποντας το σύνολο των ενδογενών και εξωγενών παραμέτρων που εμπλέκονται και δεν

μπορεί να τεθούν υπό τον έλεγχο ή τη ρύθμιση της τοπικής κοινωνίας. Η συσχέτιση των δύο επιπέδων τοπικού και κεντρικού, πρέπει να εννοηθεί ως συνδυασμένη δράση για την κάλυψη της αδυναμίας του κέντρου να έχει τη διακριτική ευχέρεια των τοπικών ιδιοτεροτήτων αλλά και δυνατοτήτων ή αναγκών.

Η αφετηρία του προβληματισμού γύρω από το νέο πρόσωπο του τοπικού κράτους, είναι η πολύπλοκη συγκυρία των δημοσιονομικών προβλημάτων, στασιμοπληθωρισμού και υψηλών ρυθμών ανεργίας της κρίσης του '70, που παρεμπόδιζαν την αντιμετώπιση των περιφερειακών ανισοτήτων και των αρνητικών επιπτώσεων της κρίσης με αναδιανεμητικού τύπου πολιτικές. Τα δεδομένα ευνόησαν την στροφή στη διερεύνηση της σκοπιμότητας αλλά και αποτελεσματικότητας των πολιτικών τοπικής ή ενδογενούς ανάπτυξης. Η στροφή αυτή σήμαινε ακριβώς και την προσαρμογή του γνωστικού πεδίου της χωρικής ανάλυσης και του χωροταξικού σχεδιασμού προκειμένου να ερμηνεύσει αλλά και να διαχειριστεί τα σύγχρονα δεδομένα και τις τάσεις του νέου χωρικού διακανονισμού της εποχής μας.

Η ανάδυση των πολιτικών τοπικής ανάπτυξης, συνδέεται με τον επαναπροσδιορισμό της έννοιας του περιφερειακού προβλήματος, τις αλλαγές που συνοδεύουν την εμφάνιση ενός νέου μοντέλου ανάπτυξης και τη μεταστροφή του χαρακτήρα των κρατικών παρεμβάσεων στο πλαίσιο της απαίτησης για λιγότερο κράτος. Στόχος των πολιτικών αυτών είναι η διαμόρφωση του κατάλληλου δεσμικού πλαισίου, αλλά και η ρύθμιση όλων εκείνων των κοινωνικοοικονομικών παραμέτρων που θα ευνοήσουν την "από κάτω" ανάπτυξη.

Στο χώρο αυτό φαίνεται να επικρατούν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Η πρώτη πρεσβεύει τον περιορισμό της δράσης του κεντρικού κράτους και τον έλεγχο της τοπικής ανάπτυξης από τους φορείς της περιφέρειας και αφορά τη στρατηγική της ευέλικτης ανάπτυξης ορισμένων δραστηριοτήτων τοπικής κλίμακας, που θα βρίσκονται όμως υπό την καθοδήγηση ενός ισχυρού περιφερειακού κέντρου αποφάσεων.

Αυτή η οπτική προσέγγιση των ζητημάτων τοπικής ανάπτυξης, που στηρίζεται στον συντονισμό της τοπικής παραγωγικής βάσης από ένα αποκεντρωμένο, ως προς τις λειτουργίες του, κράτος, που θα αφήνει αρκετά περιθώρια πρωτοβουλιών και αυτονομίας, αγγίζει περισσότερο λαϊκές ιδέες για ανάπτυξη και συμμετοχή και αντιστοιχεί στην υποχώρηση του παραεμβατικού κεϋνσιανού κράτους.

Παράλληλα περνάει την ιδέα της χωρικής ολοκλήρωσης, αφού το τοπικό κράτος, ελέγχοντας την τύχη των τοπικών κοινωνιών, φαίνεται να ασκεί πλήρη έλεγχο, προγραμματίζοντας και συντονίζοντας τη βιομηχανική παραγωγή (Friedman, 1986).

Η θεώρηση αυτή ωστόσο δείχνει να περιορίζει ή να αγνοεί τη βαρύτητα ευρύτερων αλλαγών του καπιταλιστικού συστήματος και να απλοποιεί το ρόλο του κράτους, εστιάζοντας στη σπουδαιότητα της ανάπτυξης σε μικρές κλίμακες, και στο βέλτιστο προγραμματισμό για την κινητοποίηση των τοπικών οικονομιών.

Μια δεύτερη στρατηγική τονίζει τη δυνατότητα ουσιαστικών αλλαγών στην παραγωγική δομή σε τοπικό επίπεδο που θεωρεί χώρο αναζωογόνησης του επιχειρηματικού πνεύματος και εκκολαπτήριο καινοτομικών πρωτοβουλιών, με

την αξιοποίηση του ενδογενούς δυναμικού και των τοπικών ιδιοτεροτήτων. Ο κεντρικά προσδιοριζόμενος σχεδιασμός, δεν μπορεί αποτελεσματικά να διαγνώσει τις διαφοροποιήσεις των τοπικών οικονομικών δεδομένων ώστε να τις αντιμετωπίσει με ανάλογο τρόπο, προσαρμοσμένο στις χωρικές ιδιοτεροτήτες.

Οι αλλαγές μπορεί να προέλδουν από τις μικρές ενότητες που δεν είναι δυνατό όμως να κινητοποιηθούν με σχεδιασμό από το κέντρο, και σε κλίμακες που αυξάνουν την ποικιλία του χώρου αναφοράς του και την απόσταση του τοπικού στοιχείου από τους στόχους της στρατηγικής (Massey).

Υπερτονίζοντας έτσι το βάρος του "τοπικού", η άποψη αυτή υποστηρίζει την ένταξη της τοπικής οικονομικής ανάλυσης στις ευρύτερες και διεθνείς αλλαγές του συστήματος.

Ωστόσο οι προτάσεις αυτές πολιτικής δεν έχουν ολοκληρωθεί, στο βαθμό που οι περιπτώσεις ανάπτυξης τοπικών κοινωνιών εμφανίζουν μεγάλη ποικιλία, τόσο ως προς τον τρόπο εκκίνησης της διαδικασίας αλλά και ως προς τα χαρακτηριστικά των τοπικών οικονομιών.

Πέρα όμως από την αδυναμία εφαρμογής πολιτικών "εκ των άνω" για την κινητοποίηση της διαδικασίας, η εμπειρική εξέταση καθιστά σαφή την βαρύτητα του τοπικού κράτους για την διαμόρφωση ορισμένων αναγκών προϋποθέσεων.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναφερθεί εξάλλου ότι το θέμα της τοπικής ανάπτυξης και της ισχυροποίησης των τοπικών φορέων αφορά εμπειρικά δεδομένα που προέκυψαν από την μελέτη αναπτυσσόμενων με ταχύτατους ρυθμούς περιοχών, όπου το βασικό δεδομένο ανέλκυσης της τοπικής οικονομίας είναι η αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος και η εισαγωγή ευέλικτων δομών παραγωγής, με μια σειρά γνωρισμάτων ως προς τις πρακτικές και ιδέες, που συνολικά μορφοποιούν το μοντέλο βιομηχανικής παραγωγής της ευέλικτης εξειδίκευσης. Αν και η ανάδυση του νέου μοντέλου συνδέθηκε με τις τεχνολογίες αιχμής των δεκαετιών του '70 και '80 πρέπει να σημειωθεί ότι η ανταγωνιστικότητά της εξαρτάται από συγκεκριμένες συνθήκες. Η εφαρμογή ευέλικτων δομών παραγωγής συνεπάγεται ένα ειδικά διαμορφωμένο - δεκτικό περιβάλλον, προϊόν ταυτόχρονης ισχύς πολλαπλών παραμέτρων και μπορεί να λειτουργήσει ευεργετικά σε ορισμένους μόνο κλάδους της βιομηχανικής παραγωγής. Αν και παραδοσιακά θεωρούμενα δεδομένα απαγορευτικά για την ανάπτυξη, δεν αποτελούν πλέον περιορισμό για την εισαγωγή ευέλικτων δομών παραγωγής, η διαδικασία εισαγωγής είναι επιλεκτική με όρους δυναμισμού και κατανόησης της ανάγκης εκσυγχρονισμού σε όλα τα επίπεδα οικονομικής και πολιτικής ζωής. Εξάλλου η ποικιλομορφία της πορείας που αντιστοιχεί στη διαφοροποίηση και τη μοναδικότητα κάθε ενός χωρικοοικονομικού πλαισίου σημαίνει και την ιδιοτεροτητα της πορείας του καθενός προς την ανάπτυξη και κατά συνέπεια την αδυναμία αλλά και την περιορισμένη σκοπιμότητα της προσπάθειας δημιουργίας

τυπολογίας και καταλόγου γνωρισμάτων που να ενοποιεί κάθε περίπτωση σ'ένα πρότυπο.

Αυτό ακριβώς σημαίνει και την αναγκαιότητα, ανοικτής θεώρησης και όχι προκατασκευασμένης προσέγγισης με βάση σταθερά που απαντήθηκαν σε άλλες περιπτώσεις, κάθε πρωτοβουλίας ή προσπάθειας τοπικών κοινωνιών να διαμορφώσουν το δικό τους αναπτυξιακό πνεύμα, προσαρμοσμένο στις ανάγκες αλλά και δυνατότητές τους.

Η υιοθέτηση αρχών που εφαρμόστηκαν με επιτυχία είναι δεμιτή αν είναι δυνατή, όμως η αντιγραφή δεν είναι ο σίγουρος δρόμος προς την ανταγωνιστικότητα, ο ασφαλέστερος και ο πιο αποτελεσματικός είναι η διάγνωση των ενδογενών ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων και ο προσεκτικός - εύστοχος χειρισμός τους.

Η τοπική ανάπτυξη, επίσης, είναι μια σύγχρονη μορφή κοινωνικού συμβιβασμού στηριζόμενη στην προοπτική εξόδου από την κρίση και ασφαλώς δεν είναι πανάκεια.

Δεν έχουν όλες οι τοπικές κοινωνίες την ίδια δυναμική και συνεπώς η υιοθέτηση της σαν στρατηγική αναπτυξιακή πολιτική δεν υπόσχεται από μόνη της την αναγέννηση κάθε μιας γεωγραφικής ενότητας. Εξάλλου οι βασικές πρακτικές τοπικής ανάπτυξης, όπως η αναβάθμιση του ρόλου των ΜΜΕ, η βελτίωση της δομής της τοπικής αγοράς εργασίας, η προώθηση ευέλικτων δομών παραγωγής, και η αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών δεν είναι εφαρμόσιμες στο σύνολο των τοπικών κυττάρων του εθνικού χώρου, τουλάχιστον με την ίδια επιτυχία, δεδομένης της έντονης διαφοροποίησης τους, προϊόν της διαχρονικής τους εξέλιξης. Σίγουρα όμως εμπεριέχει μια δυναμική που μπορεί να προσφέρει προς την κατεύθυνση της ανάπτυξης, ιδιαίτερα αν δεν έχουμε στεγανά ως προς τις προϋποθέσεις, την εποχή που επαναθεωρούνται και αν αποδεχτούμε την ευρηματικότητα και την καινοτομία ως προς την πορεία, που μπορεί να υιοθετήσει κάθε τοπική κοινωνία στον σύγχρονο κόσμο του πλουραλισμού και της ποικιλομορφίας.

B. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Τα νέα δεδομένα, αναπροσαρμογής των παραγωγικών πρακτικών στους κόλπους της βιομηχανικής δραστηριότητας, έφεραν σοβαρές αναζητήσεις στο χώρο του θεωρητικού προβληματισμού για το θέμα των περιφερειακών ανισοτήτων και τη φύση αλλά και χωρική κλίμακα σχεδιασμών και πολιτικών αναπτυξιακού χαρακτήρα.

Το κεντρικό κράτος, φέροντας ως γνωρίσματα του τον συγκεντρωτισμό και τη γραφειοκρατική δυσκαμψία, αλλά και την αδυναμία ερμηνείας, αξιολόγησης και αξιοποίησης των τοπικών ιδιαιτεροτήτων έχει γίνει σαφές ότι δεν μπορεί να στηρίζει τις αναδιανεμητικού τύπου πολιτικές, ούτε όμως και να ελέγξει τους μηχανισμούς χωρικής συγκέντρωσης του κεφαλαίου και να διοχετεύσει την ανάπτυξη στην περιφέρεια.

Οι τοπικές κοινωνίες που αντιμετωπίζουν άμεσα τα προβλήματα της υπανάπτυξης, είναι τα νέα κύτταρα του εκσυγχρονισμού, που αντιδρώντας σε μια προσπάθεια απεμπλοκής από τις συνέπειες της κρίσης, σε αρκετές περιπτώσεις επιδεικνύουν αξιόλογο δυναμισμό.

Αντιμετωπίζοντας τα ως εκκολλαπτήρια πρωτοποριακών επιχειρήσεων, οι πολιτικές τοπικής ανάπτυξης, στηρίζουν την αναπτυξιακή προοπτική στην αυθόρμητη αξιοποίηση ενδογενών αναπτυξιακών πόρων με μηχανισμούς, επιφορτισμένους με την ιδιαιτερότητά τους προϊόν τις μοναδικής για το καθένα ιστορικής, οικονομικής και κοινωνικοπολιτιστικής του εξέλιξης.

Η δραστηριοποίηση στις μικρότερες χωρικές ενότητες του εθνικού χώρου κάνει την εμφάνιση της από τις αρχές της δεκαετίας του '70, όταν σε πολλά παραδοσιακά κέντρα του φορντισμού, δημιουργούνται και οι πολιτικοί όροι ενίσχυσης τους, με τον εμπλουτισμό της τοπικής διοίκησης με σημαντικές αρμοδιότητες, άρρωντας τον αυστηρά τοπικιστικό της χαρακτήρα. Το 1978 κυρίως στην Αγγλία αργότερα Γαλλία - Γερμανία διαμορφώνονται και οι πρακτικές - φορείς υλοποίησης των πρωτοβουλιών του τοπικού κράτους, μετατοπίζοντας το βάρος της ρύθμισης από την εθνική σε τοπικές κλίμακες.

Στον Ελληνικό χώρο, αν και δεν υπάρχει αντιστοιχία τόσο ως προς την εξέλιξη όσο και ως προς την δομή της ελληνικής βιομηχανίας, με τις χώρες της Δ.Ευρώπης, που αποτελούν παραδοσιακά κέντρα του φορντισμού, η αναζήτηση όρων ενδογενούς ή τοπικής ανάπτυξης χρονολογείται από τις αρχές της προηγούμενης δεκαετίας, χωρίς ωστόσο να έχει καταφέρει την ανάδειξη ουσιαστικών παραδειγμάτων επιτυχούς κινητοποίησης της ανάπτυξης σε μικρούς πυρήνες, όπως συνέβει αντίστοιχα στο εξωτερικό.

Το αποτέλεσμα αυτό παραπέμπει σ' ένα ευρύ φάσμα ερμηνειών που έχουν να κάνουν με την γεωμορφολογική δομή του εθνικού χώρου που εντείνει τη γεωγραφική απομόνωση ορισμένων περιφερειών καταδικάζοντας τις στην υπανάπτυξη, τη χωρική κατανομή των δημοσίων επενδύσεων που συντηρεί την ελκυστικότητα του παραδοσιακού άξονα ανάπτυξης της χώρας (Αθήνας - Θεσ/κης). Αν και αμβλύνει τις ανισότητες μεταξύ αυτού και του υπόλοιπου

αγροτικού χώρου σε κάποιο βαθμό, ωστόσο εντείνει μεταπολεμικά ιδιαίτερα τις συγκεντρωτικές τάσεις στην περιοχή της πρωτεύουσας και την σχέση ανισότητας μεταξύ των δύο πόλων ανάπτυξης και της υπαίδρου, διατηρώντας το συγκεντρωτικό μοντέλο της εθνικής κατανομής της βιομηχανίας και ανάπτυξης (Κατοχιανού '84).

Η προσπάθεια ανακατανομής της βιομηχανικής δραστηριότητας που συνοδεύτηκε από ένα πλέγμα μέτρων πολιτικής, κατά τη διάρκεια της μετεμφυλιοπολεμικής περιόδου (Π.Δ.Ε , νόμοι κινήτρων, υποδομή) δεν φαίνεται να απέδωσε και η κριτική διερεύνηση των αιτιών, εντοπίζει την αδυναμία στήριξης της χωρικής αναδιάρθρωσης της εθνικής βιομηχανικής βάσης στις συχνές αλλαγές και την πολυπλοκότητα του δεσμικού πλαισίου, την ανεπάρκεια των χορηγούμενων κινήτρων, την απουσία αντικινήτρων την απουσία κλαδικών πολιτικών αλλά και την έλλειψη σαφούς πλαισίου ευρύτερης ρύθμισης της αναπτυξιακής διαδικασίας για το σύνολο του εθνικού χώρου (Ανδικοπούλου, 1989, Αργύρης 1984).

Η εικόνα αυτή της εξέλιξης των περιφερειακών πολιτικών και ανισοτήτων, που αντιστοιχεί στην μεταπολεμική περίοδο, σε συνδυασμό με τη δομή της ελληνικής μεταποικιακής δραστηριότητας που χαρακτηρίζεται από πολυκατακερματισμό της ιδιοκτησίας με τον οικογενειακό χαρακτήρα των εκμεταλλεύσεων και τον προσανατολισμό σε παραδοσιακούς κλάδους, αν ειδωθεί υπό τη σύγχρονη τάση χωρικής αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου σε διεθνή κλίμακα και την τάση διεθνοποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων, μπορεί να καταδείξει δύο δυνατότητες αντίδρασης - εξόδου για την ελληνική μεταποίηση στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον.

Η πρώτη αφορά την επαναπροσδιορισμό των κριτηρίων χωροδότησης και των προϋποθέσεων της ανάπτυξης μέσα από εναλλακτικές παραγωγικές πρακτικές.

Αυτή η "επιλογή" μπορεί να εγγυηθεί μια αναπτυξιακή δυνατότητα ικανή να μεταβληθεί σε αισιόδοξη προοπτική αν αξιοποιηθεί έγκαιρα, και με πνεύμα δεκτικό ως προς την αναδιάρθρωση και των ιδεών που δεν θα περιορίζει το οργανόγραμμα της ανάπτυξης με κανόνα "παραδείγματα" που αφορούν άλλους χώρους και άλλα δεδομένα, αγνοώντας τη μοναδικότητα κάθε μιας χωρικής μονάδας και της ιδιαίτερης πορείας της, ούτε και θα εφαρμόζει μέτρα σύγκρισης και διερεύνησης που αντιστοιχούν σε άλλες κοινωνικοπολιτικές ενότητες.

Η δεύτερη "επιλογή" συνδυάζει την ένταση της εσωστρέφειας και της υπανάπτυξης με την τήρηση αμυντικής στάσης, αμφίβολης βιωσιμότητας μακροπρόθεσμα, που με τη σειρά της θα εντείνει τον υφιστάμενο χωρικό δυισμό του εθνικού χώρου. Η αδυναμία των τοπικών κοινωνιών να συλλάβουν τα νέα ερεθίσματα και να δραστηριοποιηθούν, ή η παραδοχή της αδυναμίας τους να ελέγξουν δέματα ανάπτυξης και η ολιγορία στην ενίσχυσή τους για αποδοτική ανταπόκριση σ' ένα νέο ρόλο, θα πυροδοτήσει περαιτέρω την

ανισοκατανομή των παραγωγικών πόρων και την πόλωση της ανάπτυξης, διευρύνοντας το αναπτυξιακό χάσμα στο εσωτερικό του εθνικού χώρου.

Στο πλαίσιο αυτό ενδιαφέρον παρουσιάζει η διερεύνηση σε μικρές κλίμακες του αναπτυξιακού δυναμικού και της ιδιαίτερης φυσιογνωμίας της τοπικής παραγωγικής βάσης, ώστε να είναι δυνατή η διάγνωση των βασικών αρχών μιας στρατηγικής τοπικής ανάπτυξης, προκειμένου να διαφυλαχτεί ή να βελτιστοποιηθεί η αξιοποίηση ενδογενών αναπτυξιακών μηχανισμών, περισσότερο αποδοτικά απ' ό,τι μέσω κεντρικά προγραμματιζόμενων στρατηγικών.

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι η διερεύνηση της εξέλιξης αλλά και η κατανόηση της φυσιογνωμίας του δευτερογενούς τομέα παραγωγής στο Ν. Ημαθίας, προκειμένου να διαμορφωθεί μια πρόταση πλαίσιο των απαραίτητων προϋποθέσεων υποστηρικτικής πολιτικής, κινητοποίησης της ανάπτυξης ή προσανατολισμού των εξελίξεων της μεταποιητικής βάσης προς τη βέλτιστη δυνατή κατεύθυνση.

Παράλληλα θα γίνει προσπάθεια να διαφωτιστούν όλες οι αντιζοότητες που έχει να αντιμετωπίσει η περιορισμένης έκτασης και δυναμικού παραγωγική βάση που φέρει έντονα διατυπωμένα στη σημερινή της μορφή τα χαρακτηριστικά της διαχρονικής εξέλιξης τοπικών ιδιοτελειών - πλεονεκτημάτων και μη - που προσδιορίζουν ωστόσο τη μελλοντική της δυναμική. Ο προβληματισμός εστιάζει στις δυνατότητες της επαρχίας να διεκδικήσει μια αναπτυξιακή δυνατότητα στο σύγχρονο περιβάλλον αν δραστηριοποιηθεί προς τη σωστή κατεύθυνση, αλλά και στις ιδιαίτερες απαιτήσεις των τοπικών βιομηχανικών συμπλεγμάτων του αγροτικού χώρου. Η πρόκληση της ενδογενούς ανάπτυξης μπορεί να ειπωθεί από μια αισιόδοξη οπτική στο Ν.Ημαθίας που δίκαια διεκδικεί τη θέση ενός από τους πιο δυναμικούς νομούς της Μακεδονίας.

1. Αναφορά στη θέση και το ρόλο του νομού

Ο νομός Ημαθίας ανήκει στην ευρύτερη περιοχή της Κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας βρίσκεται πάνω στον παραδοσιακό άξονα ανάπτυξης της χώρας (g) και εντός της ευρύτερης ενδοχώρας επιρροής της Θεσσαλονίκης.

Ο νομός χωρίζεται σε δύο επαρχίες, την επαρχία Ημαθίας και Ναούσης.

Πρωτεύουσα του είναι η πόλη της Βέροιας που έχοντας 37.038 κατοίκους συγκεντρώνει το 27,7% του συνολικού πληθυσμού της Ημαθίας. Σημαντικά κέντρα βάρους του οικιστικού δικτύου, αποτελούν οι δήμοι της Νάουσας με 19.383 κατ., και ο νεοσύστατος δήμος Ειρηνούπολης με 4.116 στα βορειοδυτικά του νομού καθώς και ο δήμος Αλεξάνδρειας στα βορειοανατολικά με 11.889 κατ. το 1981. Επίσης ο νομός έχει 58 κοινότητες και 31 οικισμούς.

Κατά το ήμισυ της συνολικής της έκτασης η Ημαθία διαθέτει πεδινές εκτάσεις με άφθονο υδατικό πλούτο που ευνόησαν την ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα κατά κύριο λόγο της γεωργίας, ενώ παράλληλα οι μικρές

αποστάσεις από τους κεντρικούς μεταφορικούς κόμβους της Βόρειας Ελλάδος (90 χιλ. από το λιμάνι και το αεροδρόμιο της Θεσ/κης) κάθε άλλο παρά μπορεί να τον χαρακτηρίσουν απομονωμένο, καθιστώντας σαφείς τις αναπτυξιακές του δυνατότητες που δικαιολογούν την κατάταξή του στους αγροτοβιομηχανικούς πόλους της χώρας.

1.1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Ο αξιόλογος δημογραφικός δυναμισμός είναι η βασική διαπίστωση της διαχρονικής εξέλιξης των πληθυσμιακών μεγεθών της Ημαθίας. Στο διάστημα 1951 - 1991 οι ποσοστιαίες μεταβολές όπως και οι Μ.Ε.Ρ.Μ. του πληθυσμού του νομού είναι υψηλότεροι ή πλησιάζουν με μικρές αποκλίσεις τις τιμές των αντίστοιχων μεγεθών για το σύνολο της χώρας, αν και εμφανίζουν έντονες διακυμάνσεις ανά δεκαετία. Οι μεταβολές σε απόλυτες τιμές του συνολικού πληθυσμού είναι δετικές για όλο το μελετούμενο διάστημα ωστόσο διακρίνουμε δύο βασικές τομές στην ποσοστιαία μεταβολή του και στις διακυμάνσεις του Μ.Ε.Ρ.Μ. που αντιστοιχούν σε δύο διαφορετικές εποχές για τις εξελίξεις των γενικότερων κοινωνικοοικονομικών αλλά και χωρικών χαρακτηριστικών της Ημαθίας.

Η δεκαετία '61-'71 με τη σοβαρή μείωση της αυξητικής δυναμικής του πληθυσμού, είναι η εποχή του μεγάλου μεταναστευτικού ρεύματος που υποθήκευσε την ανάπτυξη της υπαίδρου στο σύνολο του εθνικού χώρου, αλλά κατέδειξε σαφείς τις δυνατότητες του παραγωγικού ιστού του νομού να συγκρατεί χάρη στην ιδιαιτερότητά του τον πληθυσμό, ασκώντας προστατευτική επίδραση στη δομή της δημογραφικής πυραμίδας. Ο νομός Ημαθίας είναι ο ένας από τους δύο νομούς της Β.Ελλάδος (ο δεύτερος είναι η Θεσσαλονίκη) που παρουσιάζουν αύξηση του πληθυσμού τη δεκαετία '61-'71 και δετικό Μ.Ε.Ρ.Μ. Η απόδειξη αυτή δυνατότητας αντίστασης σε περιόδους κρίσης που αφορά την διάρθρωση του τοπικού παραγωγικού συστήματος, παραπέμπει στην διερεύνηση όλων εκείνων των ιδιαιτεροτήτων που προσδίδουν στο νομό την αξιόλογη αναμφισβήτητη αναπτυξιακή του δυναμική.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η αναλογία των παραγωγικών ηλικιών στο σύνολο του πληθυσμού παραμένει υψηλότερη σε σχέση με την αντίστοιχη για το σύνολο της χώρας ακόμα και την περίοδο της μετανάστευσης, αν και μειώνεται, δίνοντας μια αρκετά δετική διάρθρωση στην εικόνα της τοπικής αγοράς εργασίας που στήριζε σε μεγάλο βαθμό την ανάπτυξη όλων των τομέων της παραγωγής (πίνακας 2).

Τη δεκαετία '81 - '91 παρατηρείται μια εντυπωσιακή πτώση του Μ.Ε.Ρ.Μ. αλλά και της ποσοστιαίας αύξησης του πληθυσμού που χωρίς να ερμηνεύεται από μεταναστευτικά ρεύματα δημιουργεί προβληματισμό σε σχέση με τη πληθυσμιακή δυναμική της προηγούμενης δεκαετίας '71-'81. Παράλληλα η συμμετοχή των παραγωγικών ηλικιών στο σύνολο του πληθυσμού μειώνεται με ταχύτερους ρυθμούς σε σχέση με τη δεκαετία '61 - '71 και τείνει να εξισωθεί

με την αντίστοιχη για το σύνολο της χώρας για πρώτη φορά στη μεταπολεμική ιστορία του νομού.

Η Ημαθία αν και κατόρθωσε να επιδείξει σημαντική δυναμική συγκράτησης των νέων την εποχή της μετανάστευσης, ζει περισσότερο έντονα την τελευταία δεκαετία τα σημάδια της δημογραφικής γήρανσης που αφορούν το σύνολο του εθνικού χώρου, αν και αυτό το ερμηνευτικό σχήμα δεν μπορεί να διεκδικεί αποκλειστικά την ευθύνη της διαμορφούμενης δημογραφικής σύνδεσης.

1.2. Εξέλιξη της απασχόλησης - αστικοποίηση.

Η συσχέτιση της σύνδεσης της απασχόλησης στο νομό Ημαθίας με τη διαχρονική μεταβολή της χωρικής κατανομής του πληθυσμού που περιγράφονται στους πίνακες 3 και 5 μαρτυρούν την έντονη κινητικότητα αλλά και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ χώρου και παραγωγής στο διάστημα '51 - '81.

Τη δεκαετία '51-'61 στο νομό παρατηρείται η υψηλότερη ποσοστιαία συμμετοχή του αγροτικού στο σύνολο του πληθυσμού (48,3%), υπερβαίνοντας ελαφρά την τιμή του αντίστοιχου δείκτη για το σύνολο της χώρας.

Ο πρωτογενής τομέας και κυρίως ο κλάδος της γεωργίας απασχολεί το 71,56% του αριθμού των εργαζομένων όταν η αντίστοιχη τιμή για τη χώρα είναι 56,38%. Η Ημαθία ζει την εποχή της καταστροφής των εργοστασίων από τον πόλεμο (κλωστουφαντουργεία, οινοποιεία, τροφίμων) που συγκεντρωμένα στις πόλεις καθώς ήταν, οδήγησαν στην έξοδο του αστικού πληθυσμού προς τις πεδινές εκτάσεις σε αναζήτηση απασχόλησης στη γεωργία.

Την επόμενη δεκαετία '61-'71 το βάρος του αγροτικού πληθυσμού αλλά και της απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα περιορίζεται αν και με μικρότερους ρυθμούς σε σχέση με τη χώρα αλλά παραμένει αρκετά υψηλό και για τους δύο δείκτες προσδίδοντας αγροτικό χαρακτήρα στην οικονομία του νομού. Αισθητή είναι η αύξηση της απασχόλησης στο δευτερογενή και τριτογενή τομέα αλλά και η μεταφορά του κέντρου βάρους του πληθυσμιακού χάρτη στις αστικές περιοχές που συγκεντρώνουν το 1971 το 40,5% του συνολικού πληθυσμού της Ημαθίας. Παρά τη μείωση της συμμετοχής του ενεργού στο σύνολο του πληθυσμού (πίνακας 4), μετά την ανάσχεση της μαζικής εξωτερικής μετανάστευσης και την επάνοδο των μεταναστών κατά την επόμενη δεκαετία κυρίως, η εικόνα του νομού στο ευρύτερο εθνικό σύστημα φαίνεται να μεταβάλλεται από αγροτική περιοχή εξαγωγής εργατικού δυναμικού σε ενδιάμεση περιφέρεια χάρη στην αξιόλογη οικονομική και πληθυσμιακή ανάκαμψη που παρουσιάζει (Hadjimichalis, Vaïou, 1985)

Μετά το 1971 και με την ανατολή της νέας δεκαετίας η γεωργική παραγωγή αναπτύσσεται σημαντικά μέσα από τη ζήτηση και τις επιδοτήσεις της ΕΟΚ συνδυάζοντας παραδοσιακά προϊόντα με νέες δυναμικές καλλιέργειες. Η κρατική παρέμβαση μέσω της κατανομής των δημοσίων επενδύσεων, της νομοθεσίας κινήτρων και την κατασκευή μεγάλων τεχνικών έργων,

υποβοηθούν σημαντικά την ανάπτυξη του δευτερογενή και τριτογενή τομέα παραγωγής και κυρίως το εμπόριο. Τη δεκαετία '71-'81 η απασχόληση στις μη αγροτικές δραστηριότητες του νομού αγγίζει την αναλογία, που παρουσιάζεται για το σύνολο της χώρας. Οι εξελίξεις αυτές που αξίζει να σημειωθεί ότι είχαν περιορισμένα θετικά αποτελέσματα ως προς την κλαδική αναδιάρθρωση εντείνουν την συγκέντρωση στα αστικά κέντρα του νομού που συγκεντρώνουν το 51,8% του πληθυσμού, δεδομένης της δυνατότητάς τους να προσφέρουν απασχόληση, αφού εδώ συγκεντρώνεται το σύνολο των μεταποιητικών και εμπορικών δραστηριοτήτων της Ημαθίας. Η παραγωγική δομή του νομού εμφανίζει ειδίκευση στα τρόφιμα, ποτά, υφαντουργία, έτοιμο ένδυμα, συνδυάζοντας και τις καθαρά αγροτικές ασχολίες.

Η διαχρονική εξέλιξη του παραγωγικού συστήματος του νομού καταδεικνύει εξάλλου τη βαρύτητα του πρωτογενή τομέα που λειτούργησε προωθητικά και πολλαπλασιαστικά για τη δημιουργία βιομηχανιών και τις εισροές στον τομέα (λιπάσματα, μηχανήματα, know-how παραγωγής) για τη βιομηχανική επεξεργασία (σε α' στάδιο) και τη διεθνή διακίνηση των εκροών.

Επιπλέον στο χώρο της μεταποίησης αναπτύσσονται διαβιομηχανικές συνδέσεις μέσω υπεργολαβιών (ένδυμα) ή και αλληλεξαρτήσεων προς τα εμπρός ή προς τα πίσω (επεξεργασία γεωργικών προϊόντων, αγροτικά μηχανήματα κλπ) που συμβάλλουν στη δημιουργία εξωτερικών οικονομιών σε περιοχές που όμως διέδεται κάποια βιομηχανική παράδοση (Βέροια - Νάουσα). Οι εξωτερικές ως προς τις επιχειρήσεις οικονομίες κλίμακος είναι ωστόσο εσωτερικές ως προς το νομό, συμβάλλοντας έτσι στο δυναμισμό και την ανάδειξή του στο ευρύτερο οικονομικό του περιβάλλον.

Η παράδοση στις μεταποιητικές δραστηριότητες ήταν μια βασική συνιστώσα της διαμόρφωσης θετικού επιχειρηματικού κλίματος αλλά και της δημιουργία ιδιαίτερα διαφοροποιημένης αγοράς εργασίας ως προς την ειδίκευση, εκπαίδευση και τις μορφές συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Η φυσιογνωμία της τοπικής αγοράς εργασίας έδρασε καταλυτικά για την ανάπτυξη της βιομηχανίας του νομού.

Ο προσανατολισμός των μεταποιητικών δραστηριοτήτων σε μεγάλο βαθμό στην αξιοποίηση της τοπικής και όχι μόνο αγροτικής παραγωγής, σήμαινε και την εποχιακή λειτουργία τους ακολουθώντας τους ετήσιους κύκλους των αγροτικών προϊόντων. Κατά συνέπεια οι εποχιακές διακυμάνσεις στη ζήτηση εργασίας είναι ιδιαίτερα έντονες στη γεωργία και τη βιομηχανία. Ένα τμήμα του εργατικού δυναμικού "αποκρύβεται" ή μετακινείται συνεχώς μεταξύ μερικής ή ευκαιριακής απασχόλησης και πλήρους ανεργίας. Αυτή η ομάδα εργαζομένων είναι οι "περιθωριακοί εργάτες" που διαφοροποιούνται από το "κεντρικό" εργατικό δυναμικό που απασχολείται όλο το χρόνο στα κρατικά εργαστήσια της Ημαθίας (ΕΛΒΙΖ, Κλωστήρια Ναούσης κλπ) αφού μπορεί να προσλαμβάνεται και να απολύεται ανάλογα με τις ανάγκες της παραγωγής, χωρίς συμβάσεις και ασφάλιση.

Μ' αυτή τη μορφή συμμετέχουν οι γυναίκες σε σημαντικό βαθμό στο επίσημο και ανεπίσημο εργατικό δυναμικό του νομού.

Οι γυναίκες απασχολούνται στην υφαντουργία, στα ενδύματα, στα τρόφιμα-ποτά, στη διαλογή και συσκευασία φρούτων, όπου οι εργασίες που ορίζονται ως "γυναικείες" θεωρούνται αυτόματα χαμηλής ειδίκευσης και συνεπώς χαμηλής αμοιβής. Μέσω της μακροχρόνιας ενασχόλησης τους σ' αυτού του είδους εργασίας οι γυναίκες είναι ήδη ειδικευμένες για τις απαιτούμενες δεξιότητες και την εργασιακή πειθαρχία. Ωστόσο αυτή η εκπαίδευση δεν αναγνωρίζεται κοινωνικά ως ειδίκευση και δεν μπορεί να αναγορεύσει τις γυναίκες σαν ειδικευμένες αν και είναι απαραίτητες σε μια πληθώρα εργασιών.

Η γενικευμένη κινητικότητα ωστόσο του εργατικού δυναμικού τόσο μεταξύ κλάδων και τομέων, όσο και χρονικά και γεωγραφικά μειώνει την μονομερή εξάρτηση των εργαζομένων - νοικοκυριών από μία μοναδική πηγή εισοδήματος. Αυτόματα περιορίζεται και ο ελάχιστος αποδεκτός μισθός, συμβάλλοντας στη μείωση του κόστους εργασίας για τις επιχειρήσεις της περιοχής. Ο συνδυασμός οικογενειακής, αγροτικής και βιομηχανικής απασχόλησης επιτρέπει στις γυναίκες εργαζόμενες να αντιμετωπίζουν την τελευταία ως κάτι "πρόσθετο" και να την ασκούν μέχρι η μηνιαία αμοιβή να φτάσει το ανώτερο μη φορολογητέο όριο. Έτσι η εποχιακή βιομηχανική απασχόληση με χαμηλούς μισθούς, άτυπες συμβάσεις εργασίας, έλλειψη κοινωνικής ασφάλισης φαίνεται να βολεύει όλους. Είναι φανερό η βαρύτητα της λειτουργίας ιδιότυπων κοινωνικών ρυθμίσεων αλλά και η αντίληψη της γυναικείας απασχόλησης που ενσωματωμένες στους μηχανισμούς ανάπτυξης του κεφαλαίου, στο νομό Ημαθίας, που μπόρεσαν να στηρίξουν αλλά και να προωθήσουν την μεταποιητική δραστηριότητα με εμφανή εποχιακό προσανατολισμό ως προς τη λειτουργία της. Η μεταποίηση του νομού δεν θα μπορούσε να συντηρήσει μόνιμη απασχόληση και επέλεξε την διαφοροποίηση της αγοράς εργασίας για τη μείωση του κόστους αλλά και την ιδιότυπη ευέλικτη αξιοποίηση του εργατικού δυναμικού, όταν συνολικά το παραγωγικό σύστημα δεν τροφοδοτούσε ακαμμίες σ' αυτή τη διευθέτηση (δυνατότητα παράλληλης ενασχόλησης στη γεωργία). (Χατζημιχάλης - Βαϊού 1990).

1.3. Χαρακτηριστικά της μεταποίησης

Παρά τον εμφανή αγροτικό χαρακτήρα του παραγωγικού συστήματος, η Ημαθία κατέχει μια ουσιαστική θέση στη διαμόρφωση του βιομηχανικού προφίλ του εθνικού χώρου με συνεχώς αυξανόμενη συμμετοχή στην βιομηχανική απασχόληση της χώρας όπως φαίνεται από την μελέτη του πίνακα 6 και μάλιστα με υψηλότερες τιμές σε σχέση με το μέσο όρο της χώρας, πλην της Αθήνας και Θεσ/κης. Η κατάταξη του στους 8 πρώτους νομούς σε συμμετοχή στη βιομηχανική απασχόληση για την περίοδο 69-84 και στον 7ο κατά σειρά νομό με βάση τη συνεισφορά του στην αύξησή της,

αιτιολογεί την βαρύτητά του στον αναπτυξιακό χάρτη της χώρας (Γ.Καυκαλάς '92).

Αυξάνοντας κατά 174,8% στο διάστημα '58-'84 τη βιομηχανική απασχόληση, της αντιστοιχεί το 1984 βιομηχανικό προϊόν ανά απασχολούμενο 69,3% υψηλότερο από τον αντίστοιχο για το σύνολο της χώρας. (πίνακας 7). Όσον αφορά την εξέλιξη του δείκτη διαφοροποίησης - εξειδίκευσης για το νομό σε σχέση με το μέσο όρο της χώρας, η κλαδική διάρθρωση της τοπικής παραγωγικής βάσης προσεγγίζει την αντίστοιχη του εθνικού χώρου (πλησίον του μέσου όρο της χώρας) με σαφή ωστόσο την τάση περαιτέρω διαφοροποίησης της όπως φαίνεται από την σταδιακή αύξηση των τιμών του δείκτη στο νομό (πίνακας 8). Η σχέση του εξάλλου με το μέσο όρο της χώρας, (υψηλότερες τιμές) τοποθετεί το νομό στους υψηλά εξειδικευμένους του βιομηχανικού εθνικού χάρτη.

Ο νομός χαρακτηρίζεται με βάση τον παραπάνω δείκτη ολιγοκλαδικός, χωρίς την παρουσία όμως συγκεντρωμένων κλάδων, με αξιόλογη βιομηχανική δραστηριότητα και παράδοση στις βιομηχανίες τροφίμων και κλωστουφαντουργίας (Καυκαλάς 92).

Πέραν από τις σημαντικές ενδείξεις αναπτυξιακής δυναμικής για το νομό, ωστόσο το παραπάνω δεδομένο παραπέμπει στο σοβαρό μειονέκτημα ιδιαίτερης ευαισθησίας της παραγωγικής βάσης ως προς τη διατήρηση της εμβέλειας της στην αγορά, αφού στηρίζεται σε μη συγκεντρωμένους κλάδους αλλά και για την επικράτησή της στο ανταγωνιστικό περιβάλλον ή την διεύρυνση σε νέες αγορές με αυξημένες τις πιθανότητες να διαθέτουν ανάλογη δομή παραγωγικού δικτύου. Τίθεται έτσι ο σοβαρός κίνδυνος σωρευτικής οπισθοχώρησης της βιομηχανικής δραστηριότητας και αποδιάρθρωσης της ολιγοκλαδικής παραγωγικής δομής, αν δεν επιδιωχθεί δυναμική εξειδίκευση, ικανή να διεκδικήσει ανταγωνιστική παρουσία στον εθνικό και διεθνή χώρο.

1.4 Κλαδική διάρθρωση της μεταποίησης του νομού.

Η διερεύνηση της κλαδικής δομής του μεταποιητικού συστήματος της Ημαθίας, καταδεικνύει τη βαρύτητα με κριτήρα απασχόλησης, τεσσάρων ηγετικών κλάδων, του κλάδου τροφίμων (20), υφαντικών (23), ένδυσης (24) και ξύλου εκτός επίπλων (25).

Την πρώτη δεκαετία του μελετούμενου διαστήματος '63-'73. (πίνακας 9), μεγάλη αύξηση της απασχόλησης σε απόλυτες αλλά και σχετικές τιμές μεγαλύτερες απ' τις αντίστοιχες για τη χώρα, παρατηρείται στους κλάδους τροφίμων, υφαντουργικών και ξύλου εκτός επίπλων.

Αυτή τη δεκαετία ιδρύονται οι δύο από τους τρεις δευτεροβάθμιοι αγροτικοί συνεταιρισμοί Νάουσας και Αλεξάνδρειας και πλήθος ιδιωτικών εξαγωγικών μονάδων επεξεργασίας φρούτων, που μέσω των διασυνδέσεών τους με μονάδες κατασκευής υλικών συσκευασίας ασκούν προωθητικές επιδράσεις στον κλάδο προϊόντων απο ξύλο.

Αντίστοιχες είναι και οι εξελίξεις στο χώρο της κλωστουφαντουργίας και ενδυμάτων. Ιδρύονται τα Νηματοργεία Ναούσης, η ΒΕΤΛΑΝΣ και οι θυγατρικές ΤΡΙΚΟΛΑΝ, ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ και ΒΕΡΛΑΝ, κλωστήρια-βαμβακουργία στη Νάουσα αλλά και πλήθος μονάδων ετοίμων ενδυμάτων στη Βέροια. Η τοπική βιομηχανική βάση εμπλουτίζεται σημαντικά με νέες μονάδες στους κλάδους που παραδοσιακά συνδέθηκαν με το όνομα του νομού στην εθνική και διεθνή αγορά.

Οι εξελίξεις στους άλλους κλάδους αυτή τη δεκαετία δεν είναι ουσιαστικές παρά την θεαματική ποσοστιαία αύξηση σε ορισμένες περιπτώσεις που δεν συνοδεύονται όμως και από υψηλές απόλυτες τιμές. Η μεταποίηση του νομού Ημαθίας εμφανίζει σαφή προσανατολισμό σε λίγους - παραδοσιακούς κλάδους που αξιοποιούν τοπικούς πόρους.

Την επόμενη δεκαετία '73-'84 που συμπίπτει με την ύφεση της ελληνικής οικονομίας και τις αρνητικές επιπτώσεις στα παραδοσιακά βιομηχανικά κέντρα (Αθήνα - Πειραιάς, Πάτρα, Βόλος και εν μέρει Θεσ/κη), ο νομός επιδεικνύει αξιόλογο δυναμισμό με τη σημαντική αύξηση της απασχόλησης στους βασικούς κλάδους εξειδίκευσής του (τροφίμων, ποτών, υφαντικών ενδυμάτων), με ρυθμούς μεγαλύτερους από τους αντίστοιχους για το σύνολο της χώρας. Εντυπωσιακές ποσοστιαίες αυξήσεις, με μικρές όμως απόλυτες τιμές ύψους απασχόλησης, έχουμε στους κλάδους εκδόσεων, προϊόντων από ελαστικό, κατασκευής ηλεκτρικών μηχανών που παρουσιάζουν μείωση ή μικρούς ρυθμούς αύξησης στο σύνολο της χώρας.

Αντίθετα αρνητική είναι η εξέλιξη των βιομηχανιών χάρτου, παραγωγών πετρελαίου, μη μεταλλικών ορυκτών, προϊόντων από μέταλλο, και μεταφορικών μέσων που είναι εξαιρετικά συγκεντρωμένοι στον εθνικό χώρο οι περισσότεροι.

Την δεκαετία αυτή συντελείται μια σοβαρή διαρθρωτική αλλαγή στην παραγωγική βάση του νομού και η μείωση του συντελεστή διακύμανσης (ΣΔ) μεταξύ '73-'84, αποτελεί ένδειξη περισσότερο ισόρροπης κατανομής της απασχόλησης στο σύνολο των κλάδων που άρρει τον αυστηρό προσανατολισμό της μεταποίησης του νομού σε μικρό αριθμό δραστηριοτήτων που χαρακτήριζαν την τοπική παραγωγή ως αυστηρά εξειδικευμένη σε παραδοσιακούς κλάδους.

Η κατάσταση φαίνεται να αντιστρέφεται ριζικά στη συνέχεια με ανησυχητικές μεταβολές για την τοπική βιομηχανία, λόγω με της σοβαρής επιβράδυνσης των αυξητικών ρυθμών της απασχόλησης που για πρώτη φορά είναι εξαιρετικά χαμηλοί και μικρότεροι από τους αντίστοιχους για το σύνολο της χώρας. (πίνακας 9).

Η δυναμική παρουσία των κλάδων τροφίμων και υφαντουργικών, περιορίζεται εν όψει αρνητικών μεταβολών στο νομό που ακολουθούν τις εκδηλούμενες σε εθνικό επίπεδο τάσεις. Σημαντική ανάκαμψη παρατηρείται στις βιομηχανίες ενδυμάτων και σημαντικές αυξήσεις επίσης σε αντίθεση με την πορεία τους στον εθνικό χώρο στους κλάδους ποτών, επίπλων, ξύλου προϊόντων από μη μεταλλικά ορυκτά, μηχανών ηλεκτρικών και μη, αν και σε

αρκετούς από τους παραπάνω οι απόλυτες τιμές είναι μικρές αλλά όχι ασήμαντες για την τοπική απασχόληση. Ωστόσο όπως δείχνει η αύξηση του Σ.Δ. για '88 εντείνεται η συγκέντρωση σε ορισμένους κλάδους και ο ολιγοκλαδικός προσανατολισμός της βιομηχανικής δραστηριότητας όπως ακριβώς και στην αρχή του μελετούμενου διαστήματος '63, προς όφελος όμως, περισσότερο, κλάδων ενδιάμεσων ή κεφαλαιουχικών, αν και ηγετικοί παραμένουν οι παραδοσιακοί συγκεντρώνοντας μεγάλο μέρος της μεταποιητικής δραστηριότητας.

Συνολικά, ο απολογισμός της διαχρονικής εξέλιξης του μεταποιητικού συστήματος καταδεικνύει το βάρος δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την παράδοση της περιοχής και την μακροχρόνια παρουσία τους στην οικονομική ζωή του τόπου (υφαντουργείες) λόγω συγκριτικών πλεονεκτημάτων που την καθυστούσαν ελκυστική στο παρελθόν, αλλά και δραστηριοτήτων που αξιοποιούν τοπικούς πόρους (αγροτικά προϊόντα) και ασκούν ελκτικές δυνάμεις σε συμπληρωματικούς γι αυτές κλάδους μέσω υπεργολαβικών σχέσεων.

Πέραν αυτών σταθερή αυξητική πορεία με κριτήρια απασχόλησης παρουσιάζουν οι κλάδοι επίπλων, εκτυπώσεων, ηλεκτρικών μηχανών, δραστηριοτήτων που απευθύνονται στην τοπική αγορά καταναλωτικών αγαθών αλλά που δεν παραπέμπουν στην ύπαρξη συγκριτικών πλεονεκτημάτων στο νομό γι αυτές, αφού δεν είναι συγκεντρωμένες στον εθνικό χώρο, όπως και στην αγορά γεωργικών μηχανημάτων, δεδομένης της βαρύτητας του γεωργικού τομέα στην οικονομική ζωή της Ημαθίας και τις ανάγκες της σε εξοπλισμό. Αντίθετα οι κλάδοι που φαίνεται να πλήττονται έντονα πρόσφατα είναι ο κλάδος ενδυμάτων που απευθύνεται στην εξωτερική αγορά και αντιμετωπίζει την ένταση του διεθνούς ανταγωνιστικού περιβάλλοντος, σ' αυτές τις δραστηριότητες, λόγω εισόδου νέων χωρών φθηνού εργατικού, αλλά και ο κλάδος τροφίμων με τη δυσμενή οικονομική συγκυρία και την γεωγραφική απομόνωση του εθνικού χώρου, που παρεμποδίζουν την προσπάθεια των επιχειρήσεων με ανεκτό κόστος στις παραδοσιακές αγορές της Δ.Ευρώπης. Ωστόσο οι πυκνές σχέσεις αλληλεξάρτησης των μονάδων τροφίμων με επιχειρήσεις ξύλου (κιβωτοποιεία) παρασείρουν σε συρρίκνωση και κρίση επιπλέον και όλες αυτές τις μονάδες που λειτουργούν συμπληρωματικά με τις πρώτες.

1.5 Χαρακτηριστικά των μεταποιητικών καταστημάτων του νομού.

Από τη μελέτη του αριθμού των καταστημάτων ανά κλάδο παρατηρούμε τάσεις αύξησης τους το διάστημα '73-'84 κατά 7,26% ενώ αντίθετα μείωση των μεταποιητικών μονάδων στην περίοδο '84-'88 μικρής όμως έντασης της τάξης του 0,72%. Δυναμική είσοδος νέων καταστημάτων στο πρώτο διάστημα έχουμε στους κλάδους κατασκευής μηχανών που αιτιολογείται από την κάλυψη των τοπικών αναγκών σε αγροτικά μηχανήματα, στους κλάδους εκτυπώσεων, προϊόντων από ελαστικό, ηλεκτρικών μηχανών και επίπλων. Αντίθετη τάση

εμφανίζουν οι κλάδοι υφαντικών και ενδυμάτων χωρίς ωστόσο αυτό να αποτελεί ένδειξη κατά ανάγκη αρνητική για την πορεία του κλάδου όπως θα φανεί από τη μελέτη δεικτών της εσωτερικής κατάστασης των μονάδων. Το ανάλογο συμβαίνει και στους κλάδους παραγωγών πετρελαίου και μεταφορικών μέσων αν και για τον πρώτο η παρουσία του στη βιομηχανική δομή είναι εξαιρετικά περιορισμένη.

Οι αυξητικοί ρυθμοί των καταστημάτων που εισέρχονται στο βιομηχανικό χώρο του νομού περιορίζονται αισθητά το διάστημα '84-'88 και αυξάνονται οι περιπτώσεις περιορισμού της μεταποιητικής βάσης με τη σημαντική μείωση καταστημάτων σε πολλούς κλάδους. Η διεύρυνση της μεταποιητικής δραστηριότητας φαίνεται να περιορίζεται σημαντικά. Πρόβλημα αντιμετωπίζουν όλοι οι κλάδοι παραδοσιακής εξειδίκευσης του νομού με μείωση των κλωστουφαντουργείων, κιβωτοποιείων, λόγω της κρίσης του κλάδου της κλωστουφαντουργείας αλλά και των μονάδων επεξεργασίας φρούτων που μεταφέρουν τα αρνητικά δεδομένα των αγορών στους προμηθευτές τους (κιβωτοποιούς).

Η είσοδος νέων επιχειρήσεων με μικρούς αριθμούς, φαίνεται να είναι δυνατή μόνο σε κλάδους καταναλωτικών ή κεφαλαιουχικών προϊόντων που απευδύνονται στις περισσότερο σταθερές τοπικές ή περιφερειακές αγορές όπως στον κλάδο επίπλων και μηχανών.

Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου από τις τιμές του Σ.Δ. ότι η κατανομή του αριθμού των καταστημάτων ανά κλάδο παρουσιάζει αξιόλογη ομοιογένεια σε αντίθεση με την απασχόληση που συγκεντρώνεται αυστηρά.

Η παραπάνω εικόνα καθιστά φανερά την έντονη διαφοροποίηση τόσο των μονάδων ως προς το μέγεθός τους αν ειδοθούν συνολικά στο παραγωγικό πλέγμα όσο και της φυσιογνωμίας των κλάδων με κριτήρια αριθμού και μεγέθους ιδιοκτησιών που περιλαμβάνουν.

Οι μεγαλύτερες μονάδες με βάση το δείκτη απασχολούμενοι ανά κατάστημα (πίνακας 10) είναι το 1988 οι υφαντουργικές, και τροφίμων πέραν των καπνοβιομηχανικών με περιορισμένη παρουσία στη βιομηχανική δομή της Ημαθίας (4 καταστήματα).

Αυτές είναι οι παλαιότερες και κυρίαρχες για το μεταποιητικό σύστημα του νομού επιχειρήσεις.

Οι υφαντουργικές είναι και οι περισσότερο σύγχρονες και εξοπλισμένες μονάδες, αφού πρόκειται για επιχειρήσεις έντασης κεφαλαίου. Υψηλή τιμή υποδύναμης ανά κατάστημα εμφανίζει και ο κλάδος τροφίμων. Στην εικόνα αυτή συμβάλλουν σημαντικά οι αγροτικοί συνεταιρισμοί που διαδέχονται νέα και σύγχρονα μηχανήματα και ανήκουν στις καλύτερα οργανωμένες και μεγάλου δυναμικού επιχειρήσεις του νομού. Ανάλογη είναι η εικόνα και των επιχειρήσεων ποτών και καπνού.

Σοβαρές ενδείξεις εσωτερικής αναδιάρθρωσης παρατηρείται στους κλάδους τροφίμων, ποτών, υφαντουργικών, ελαστικών, και μη μεταλλικών ορυκτών, στους οποίους αν και αυξάνεται ο αριθμός των καταστημάτων οι επιχειρήσεις

είναι καλύτερα εξοπλισμένες και το 1988 έχουν υψηλό δείκτη υποκατάστασης της εργασίας.

Ανάλογες τάσεις μικρότερης έκτασης εμφανίζουν και οι κλάδοι ενδυμάτων, επίπλων, μεταφορικών μέσων και προϊόντων τελικών από μέταλλο.

Οι παραπάνω μονάδες εκδηλώνουν την τάση εκσυγχρονισμού της τοπικής παραγωγικής βάσης στην οποία συμμετέχουν με σημαντικό αριθμό καταστημάτων. Αξίζει να σημειωθεί ότι η διάθεση εκσυγχρονισμού και υποκατάστασης της εργασίας, είναι βασική εγγύηση της προάσπισης της ανταγωνιστικότητας των μονάδων, δεδομένου ότι ορισμένες από τις παραπάνω δραστηριότητες είναι εργατοβόρες με σημαντική επιβάρυνση του κόστους παραγωγής (πχ. τροφίμων, υφαντουργία).

Πέραν του κλάδου ξύλου εκτός επίπλων στον οποίο φαίνεται να επικρατούν οι μεγάλες και καλύτερα εξοπλισμένες μονάδες με τάση εξόδου από την παραγωγή αρκετών επιχειρήσεων παρατηρούμε την αύξηση των καταστημάτων εκτυπώσεων και μηχανημάτων. Η είσοδος νέων καταστημάτων ωστόσο δεν συνοδεύεται από βελτίωση της εικόνας των κλάδων με κριτήρια εξοπλισμού, αφού πρόκειται για μικρές μονάδες που στηρίζονται περισσότερο στην εργασία λίγων ατόμων (ιδιοκτητών κυρίως), με ελάχιστα μηχανήματα.

Στο διάστημα '73-'88 συνολικά τη μεγαλύτερη αύξηση καταστημάτων έχουμε στους κλάδους επίπλων, κατασκευής μηχανών ηλεκτρικών και μη καθώς και μεταφορικών μέσων. Αυτός όμως ο εμπλουτισμός της τοπικής παραγωγικής βάσης, συνοδεύτηκε και από βελτίωση της εικόνας των επιχειρήσεων ως προς την υποδομή και τον εγκατεστημένο εξοπλισμό τους μόνο από τις επιχειρήσεις επίπλων. Σε άλλες δραστηριότητες χαρακτηριστική είναι η είσοδος μικρών και ελάχιστα εξοπλισμένων μονάδων κυρίως στο πρώτο τμήμα '73-'84 του μελετούμενου διαστήματος.

Η συνολική εξέταση των τάσεων ενδοκλαδικής αναδιάρθρωσης καταδεικνύει τη διαφοροποίηση τους μεταξύ '73-'84 και του διαστήματος '84-'88. Στο πρώτο διάστημα αρχικά η εικόνα του μεγέδους των μονάδων φαίνεται περισσότερο ομοιόμορφη καθώς στην πλειοψηφία των περιπτώσεων πρόκειται για μικρά καταστήματα με λιγότερους από 5 απασχολούμενους. Στο τέλος όμως του διαστήματος παρατηρείται είσοδος στο μεταποιητικό σύστημα του νομού πολλών νέων επιχειρήσεων μικρού μεγέδους με αποτέλεσμα να εντείνει περισσότερο τη διαφοροποίηση μεταξύ των μονάδων τροφίμων, υφαντουργικών καπνοβιομηχανιών και υπόλοιπης βιομηχανικής βάσης του νομού όπως δείχνει η μεταβολή του Σ.Δ (πίνακας 11). Την εποχή αυτή επίσης λαμβάνει χώρα με ταχείς ρυθμούς ο εκσυγχρονισμός των ηγετικών κλάδων της μεταποίησης της Ημαθίας. Η βιομηχανική δομή του νομού παρουσιάζει δυισμό μεταξύ παραδοσιακών δραστηριοτήτων μακροχρόνιου προσανατολισμού της παραγωγής του και υπόλοιπων συγκεντρωμένων σε επίπεδο εθνικής κλίμακας κλάδων με εξαιρετικά ισχυρή παρουσία στην Ημαθία.

Το δεύτερο διάστημα '84-'88 σε πολλούς "δευτερεύοντες" για την τοπική παραγωγή κλάδους με εμφανή τον κατακερματισμό της ιδιοκτησίας στο

εσωτερικό τους, παρατηρείται έξοδος καταστημάτων που επηρεάζει ανοδικά το δείκτη απασχολούμενων ανά κατάσταση ενώ για τους ηγετικούς κλάδους ο εκσυγχρονισμός των επιχειρήσεων μειώνει τους απασχολούμενους ή επιβραδύνει τους αυξητικούς ρυθμούς τους.

Ο απολογισμός του μελετούμενου διαστήματος καταδεικνύει την έντονη κινητικότητα στη μεταποίηση και το παραγωγικό πλέγμα της Ημαθίας όπως δείχνουν οι μεταβολές του αριθμού των καταστημάτων, με ιδιαίτερα ευνοϊκή για την είσοδο στο χώρο της βιομηχανίας την περίοδο '73-'84. Ακολουθώντας και μέχρι το 1988 κατά μέσο όρο η επιχείρηση της Ημαθίας μειώνει τον αριθμό των απασχολούμενων της στα επίπεδα του 1973 αλλά τώρα οι μονάδες είναι περισσότερο εξοπλισμένες.

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι μεγάλες διακυμάνσεις της απασχόλησης δεν ερμηνεύονται μόνο από την κινητικότητα στους κόλπους της βιομηχανίας αφού αυτή αφορά κυρίως μικρού μεγέθους μονάδες (2-3 απασχολούμενοι) αλλά κατά κύριο λόγο από τις αναδιαρθρώσεις και μεταβολές της οργάνωσης των κορυφαίων επιχειρήσεων του νομού (πάνω από 30 εργαζόμενους), ο εκσυγχρονισμός των οποίων επηρεάζει αρνητικά την μεταβολή της απασχόλησης στη μεταποίηση (τρόφιμα, υφαντουργικές). Η παραπάνω διαπίστωση καθιστά σαφή την ευαισθησία του τοπικού παραγωγικού συστήματος, λόγω της εξάρτησής του σε σημαντικό βαθμό από επιχειρήσεις εξαγωγικού προσανατολισμού που υπόκεινται στις επιδράσεις εξωγενών συχνά αστάθμητων παραμέτρων.

Η τομή για την αναδιάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της Ημαθίας εντοπίζεται το 1984 όταν εντείνεται η εξειδίκευση στους παραδοσιακά ανεπτυγμένους κλάδους (τροφίμων, υφαντουργικών, επίπλων, καπνού, μηχανών) που λειτουργούν συμπληρωματικά με τους άλλους ανεπτυγμένους τομείς της τοπικής οικονομίας (γεωργία). Παράλληλα βελτιώνεται η θέση του νομού ως προς τις βιομηχανίες ποτών ενώ αντίθετα περιορίζεται η εξειδίκευση στον κλάδο ξύλου και συρρικνώνονται αισθητά οι κλάδοι παραγωγών πετρελαίου και μη μεταλλικών ορυκτών. Ο νομός εξειδικεύεται ακόμη περισσότερο σε κλάδους καταναλωτικών αγαθών που παραδοσιακά χαρακτήριζαν τη μεταποιητική παραγωγή του αν και στον παραγωγικό ιστό αναδεικνύονται δυναμικά και άλλοι κλάδοι. Μετά το 1984 είναι φανερή η τάση επιστροφής του βιομηχανικού χάρτη του νομού στα δεδομένα του 1973. Οι τιμές του ΛΧ (πίνακας 12) γι το 1988 προσεγγίζουν τις αντίστοιχες του '73 σε αρκετούς κλάδους ακολουθώντας αρνητικές μεταβολές μετά το '84.

Ο νομός εμφανίζεται περισσότερο εξειδικευμένος από ότι το '73 μόνο στους κλάδους ποτών, επίπλων και μηχανών, ενώ οι εξελίξεις είναι αρνητικές για τις κλωστουφαντουργίες, μονάδες τροφίμων και ξύλου που αποτελούν τον κορμό της τοπικής οικονομίας. Η ένδειξη αυτή επερχόμενης ύφεσης που αγγίζει τους βασικούς τομείς της τοπικής παραγωγικής βάσης, διαφαίνεται ιδιαίτερα επικίνδυνη, δεδομένου του ολιγοκλαδικού προσανατολισμού της

Ημαδίας, που περιορίζει την ανδεκτικότητα και απειλεί με συνολική
συρρίκνωση την βιομηχανική παραγωγή.

Γ. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ - ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η διερεύνηση του μεταποιητικού συστήματος της Ημαθίας βασίστηκε σε έρευνα ερωτηματολογίου που πραγματοποιήθηκε στο διάστημα Ιούλιος - Αύγουστος 1994. Το ερωτηματολόγιο περιελάμβανε 50 ερωτήσεις και τα βασικά αντικείμενα διερεύνησης ήταν τα γενικά χαρακτηριστικά του σημερινού επιχειρηματία της Ημαθίας, η φυσιογνωμία των επιχειρήσεων, ο εξοπλισμός τους, η αγορά εργασίας και προϊόντος, τα κριτήρια χωροθέτησης, η διεθνής ανταγωνιστικότητά τους, η επίδραση της ενιαίας ευρωπαϊκής αγοράς του 1992, οι ανάγκες και οι επιζητούμενες πολιτικές στήριξης εκ μέρους του επιχειρηματικού κόσμου από αρμόδιους φορείς.

Χρησιμοποιήθηκε ένα τυχαίο δείγμα 36 επιχειρήσεων που αντιπροσωπεύει το 16,6% του συνόλου των μεταποιητικών μονάδων που δηλώνουν έδρα τους το νομό Ημαθίας και προέκυψε από το Μητρώο Ετήσιας Βιομηχανικής Έρευνας (Ε.Β.Ε.) 1993 του νομού, με τη μέθοδο της τυχαίας στρωματικής δειγματοληψίας, εξασφαλίζοντας την αναλογική εκπροσώπηση όλων των κλάδων παραγωγής στο δείγμα.

1. Αποτελέσματα έρευνας

1.1. Χαρακτηριστικά της επιχείρησης

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας τη μεταποιητική βάση του νομού συνδέτουν σε μεγάλο βαθμό νέες επιχειρήσεις, ο σημερινός ιδιοκτήτης, των οποίων είναι και ο ιδρυτής τους. Σ' αυτήν την ομάδα ανήκει το 38% των μονάδων του δείγματος που ιδρύθηκαν μετά το 1980 αλλά και το 28% εκείνων που ιδρύθηκαν παλαιότερα. Οι πρώτες έχουν μέσο όρο διάρκειας ζωής 9 χρόνια και ο ιδιοκτήτης - ιδρυτής τους είναι 35 ετών. Μεγαλύτερος είναι ο ιδιοκτήτης - ιδρυτής των επιχειρήσεων με διάρκεια ζωής μεγαλύτερη των 15 χρόνων (ίδρυση πριν το 1980) και ηλικίας 42 ετών. Είναι φανερό η αξιόλογη επιχειρηματική δράση για το τοπικό παραγωγικό σύστημα μετά το 1980 αφού εμπλουτίζεται σημαντικά με νέες επιχειρήσεις.

Πέραν όμως της παραπάνω ομάδας μονάδων μικρής διάρκειας ζωής με νεαρούς επιχειρηματίες που επιτρέπουν αισιόδοξες εν μέρει εκτιμήσεις για το δυναμισμό και την εξέλιξη της μεταποίησης στην Ημαθία, στο δείγμα συμμετέχουν και επιχειρήσεις που δίνουν την εικόνα της βιομηχανικής παράδοσης του νομού και της μακροχρόνιας ενασχόλησης σε μεταποιητικές δραστηριότητες. Το 34% των μονάδων προϋπήρχαν της εποχής που ανέλαβε ο σημερινός ιδιοκτήτης ηλικίας 50 ετών σήμερα και έχουν μέσο όρο διάρκειας ζωής 24 χρόνια.

Η παράδοση αλλά και η ανανέωση του επιχειρηματικού κλίματος που συνυπάρχουν σαν δύο ισάξια δεδομένα με αναπτυξιακά κριτήρια συνδυαζόμενα με τους νέους ιδιοκτήτες μπορούν να υποσχεθούν δεκτικότητα

σε αναπροσαρμογές και σε όλα τα επίπεδα της παραγωγής αλλά και δυνατότητες ουσιαστικής ώθησης της τοπικής οικονομίας.

Συνολικά για την ταυτότητα του παραγωγικού ιστού μπορούμε να πούμε ότι αυτός συντίθεται κατά 64% από επιχειρήσεις διάρκειας ζωής μεγαλύτερης των 15 χρόνων και κατά το υπόλοιπο από σχετικά νέες μονάδες.

Από ιδιοκτησιακή άποψη το 75% των επιχειρήσεων είναι οικογενειακές και ως προς αυτό, η εικόνα της βιομηχανίας της Ημαθίας επιβεβαιώνει γνώρισμα της εθνικής βιομηχανικής δομής, ενώ μόνο το 3% ανήκει σε συνέταιρους χωρίς συγγενικές σχέσεις και ένα ανάλογο ποσοστό είναι οι αποκλειστικά ατομικές. Ο έντονα οικογενειακός χαρακτήρας της μεταποιητικής επιχείρησης δικαιολογεί και τη συμμετοχή κατά μ.ο 3,75% απασχολουμένων με ιδιοκτησιακή σχέση μ' αυτή ή μελών της οικογένειας του ιδιοκτήτη. Επίσης η παρουσία κάποιου δεσμικού επενδυτή στο ιδιοκτησιακό καθεστώς αφορά το 14% των μονάδων και αυτός συνήδως είναι η ΑΤΕ και η ΠΑΣΕΓΕΣ για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς.

Ικανοποιητικού επιπέδου γνώση των πλεονεκτημάτων διαφόρων εταιρικών μορφών οργάνωσης διαπιστώνουμε από τη διερεύνηση της νομικής μορφής των επιχειρήσεων που ερμηνεύεται από την παράδοση της περιοχής σε μεταποιητικές δραστηριότητες.

Εκτός από τους πρωτοβάθμιους και δευτεροβάθμιους αγροτικούς συνεταιρισμούς (14% του δείγματος), το 31% των μονάδων είναι ΟΕ, το 22% ΑΕ και οι υπόλοιπες κάποιας άλλης εταιρικής μορφής (ΕΠΕ, ΕΕ), ενώ το ποσοστό των ατομικών επιχειρήσεων είναι μόνο 19%.

Η διαφοροποίηση του παραγωγικού ιστού πέραν της ηλικίας των επιχειρήσεων εντοπίζεται και στον αριθμό των απασχολούμενων ανά κατάστημα που φαίνεται να σχετίζεται άμεσα με τη διάρκεια ζωής μιας μονάδας.

Οι νέες επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν μετά το 1980 (36% του δείγματος) απασχολούν κατά μέσο όρο 42 άτομα και 16 συνολικά λιγότερους εργαζόμενους από τις παλαιότερες μονάδες της Ημαθίας. Η μείωση του δείκτη απασχολούμενων ανά κατάστημα που προκύπτει από τη διεύρυνση του μεταποιητικού ιστού την τελευταία 15ετία δεν αποτελεί κατ'ανάγκη ένδειξη συρρίκνωσης της μονάδας του νομού, δεδομένου ότι ο χρόνος ζωής είναι συνάρτηση της ωριμότητας αλλά και του βαθμού εξέλιξής μιας επιχείρησης. Η δυναμική μιας νέας μονάδας μπορεί σταδιακά να αυξήσει και τον αριθμό των εργαζομένων σ' αυτή, καθώς σταθεροποιεί τη θέση της στην αγορά και βελτιστοποιεί την απόδοσή της. Περισσότερο όμως διαφωτιστική για την μελλοντική πορεία των νέων αλλά και παλαιότερων επιχειρήσεων είναι η διερεύνηση της πρόθεσής τους για τη μεταβολή του εργατικού δυναμικού.

Παρά το ότι η πρόσφατη είσοδος στον τομέα της μεταποίησης δικαιολογεί εν μέρει το μικρότερο μέγεθος των νέων μονάδων, η πρόθεση αύξησης των εργαζομένων που εκδηλώνεται από ένα μικρό μέρος αυτών (30% των επιχειρήσεων) δεν αφήνει πολλά περιθώρια αισιόδοξων εκτιμήσεων για την

μελλοντική τους πορεία. Η δυνητική τάση αύξησης της απασχόλησης που ερμηνεύεται από την δυναμική εξέλιξη των νέων μονάδων προς την τελική τους μορφή δεν αγγίζει παρά ορισμένες από αυτές, ώστε να είναι φανερή η επίδραση εξωγενών δεδομένων που αφορούν γενικότερα την σημερινή οικονομική συγκυρία. Ωστόσο αυτή η παράμετρος δεν αιτιολογεί μόνο τη συγγρατημένη στάση του νέου επιχειρηματία αλλά αγγίζει και τις αντιδράσεις των παλαιότερων που προγραμματίζουν μείωση των εργαζόμενων όχι πάντα για λόγους υποκατάστασης με εισαγωγή τεχνολογίας. Αυτή είναι η πρόθεση του 38% των επιχειρήσεων του δείγματος με μακρόχρονη παρουσία στον επιχειρηματικό κόσμο του νομού (ίδρυση πριν το 1980).

Η διαφοροποίηση της αντίδρασης που εκδηλώνεται στο εσωτερικό του παραγωγικού ιστού παραπέμπει στην αναγκαιότητα διερεύνησης των αιτιών που την κινητοποιούν σε κάθε περίπτωση.

Δεδομένου του ότι χρησιμοποιούν στον ίδιο βαθμό τραπεζικές πιστώσεις πέραν των ίδιων πόρων (69% αυτών που ιδρύθηκαν μετά το 1980 και 66% οι υπόλοιπες) φαίνεται να έχουν ανάλογες δυνατότητες στήριξης της απασχόλησης σε σχέση με την χρηματοδοτική κάλυψη. Η διαφοροποιημένη στάση στην προοπτική μεταβολής του εργατικού δυναμικού φαίνεται να ερμηνεύεται ικανοποιητικά από το επίπεδο εκπαίδευσης του ιδιοκτήτη ως βασικού παράγοντα οργάνωσης και διαχείρισης μιας μονάδας. Ο επιχειρηματίας που πρόσφατα εισήλθε στις μεταποιητικές δραστηριότητες, όντας 38 ετών κατά μέσο όρο είναι κατά 59% των περιπτώσεων απόφοιτος πρωτοβάθμιας - δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και κατά 44% τριτοβάθμιας και φαίνεται να πλεονεκτεί με βάση το κριτήριο αυτό από τους παλαιότερους στον χώρο, ηλικίας 48 ετών περίπου οι οποίοι στη συντριπτική τους πλειοψηφία (78%) είναι απόφοιτοι κατά το μεγαλύτερο μέρος τους πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας και μόνο ένα 23% τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Η υψηλότερης στάθμης εκπαίδευση φαίνεται να προσδιορίζει σε σημαντικό βαθμό τη δυναμική των πρώτων χωρίς βέβαια να παραγνωρίζουμε και την παράμετρο της εμπειρίας στην παραγωγή υπέρ των παλαιότερων.

Η διαφοροποίηση τους εξάλλου γίνεται σαφέστερη από τη διερεύνηση της πολιτικής τους στην αγορά του προϊόντος, που βέβαια ερμηνεύεται και από την μόρφωσή τους, στο βαθμό που προσδίδει περισσότερο ανοικτό και δεκτικό πνεύμα, αλλά προσδιορίζει και την ικανότητα κατανόησης των νέων ερεθισμάτων και παραμέτρων επηρεασμού του επιχειρηματικού πνεύματος στη σύγχρονη συγκυρία, διαμορφώνοντας νέα νοοτροπία στην προσέγγιση των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

Το 52% των επιχειρήσεων διάρκειας ζωής μεγαλύτερης των 15 χρόνων απευθύνεται μόνο σε μία αγορά για τη διοχέτευση της παραγωγής του, ενώ το ανάλογο ποσοστό νεώτερων μονάδων (46%) έχει περισσότερες από τρεις αγορές.

Αν και ο προσανατολισμός σε μία αγορά μπορεί να σημαίνει και την εδραίωση σ' αυτή, ωστόσο ασφαλώς αυξάνει την ευαισθησία των μονάδων σε πιθανούς κλειδωνισμούς.

Αντίθετη είναι πολιτική των νεότερων επιχειρήσεων που φαίνεται να είναι καλύτερα εναρμονισμένες στα σύγχρονα δεδομένα επιχειρηματικής δράσης καθώς ακολουθούν μια ευέλικτη πολιτική παρουσίας σε μεγάλο αριθμό αγορών, περιορίζοντας τους επιχειρηματικούς κινδύνους. Παράλληλα αυτού του τύπου η διαχείριση της παραγωγής παραπέμπει και στη δυνατότητα διαφοροποίησης της ώστε να ανταποκρίνεται στα διαφορετικά δεδομένα και απαιτήσεις των αγορών. Οι νέες επιχειρήσεις είναι περισσότερο κατάλληλα εφοδιασμένες ή έχουν την τάση να υιοθετούν μια πολιτική ευελιξίας και ελέγχου του επιχειρηματικού κινδύνου περισσότερο απ' ότι οι παλαιότερες. Ο εμπλουτισμός του τοπικού επιχειρηματικού συστήματος δεν σημαίνει, σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας μόνο την αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων αλλά και τον εκσυγχρονισμό του ως προς τα μέσα και τις πρακτικές λειτουργίας του. Οι νέες επιχειρήσεις είναι φορείς της καινούργιας νοοτροπίας γύρω από την παραγωγή που προσεγγίζει περισσότερο τις σύγχρονες αντιλήψεις για την ανταγωνιστικότητα μιας μονάδας και κατά συνέπεια περιορίζουν τον κίνδυνο του αναχρονισμού για το τοπικό παραγωγικό δίκτυο αλλά εγγυόνται και την διατήρηση του δυναμισμού του.

Από τη διερεύνηση ανά κλάδο, οι μονάδες τροφίμων είναι οι πολυπληθέστερες τόσο μεταξύ των νεοϊδρυθέντων όσο και των παλαιότερων, καθιστώντας σαφή τον προσανατολισμό της τοπικής οικονομίας σε κλάδους παραδοσιακούς και συμπληρωματικούς της πρωτογενούς παραγωγής. Ωστόσο η νέα μονάδα τροφίμων απασχολεί κατά μέσο όρο 35 εργαζόμενους λιγότερους απ' ότι εκείνες που λειτουργούν περισσότερο από 15 χρόνια.

Η εικόνα αυτή είναι σε σημαντικό βαθμό αποτέλεσμα της συνεισφοράς των αγροτικών συνεταιρισμών στη διαμόρφωση του δείκτη απασχολούμενων ανά κατάστημα, αφού είναι οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις του νομού, οι περισσότεροι από τους οποίους όμως ιδρύθηκαν πριν το 1980 μ' αποτέλεσμα ο δείκτης να εμφανίζει μικρότερη τιμή για τις νέες μονάδες του κλάδου.

Μια περισσότερο αντικειμενική προσέγγιση που θα συγκρίνει τις επιχειρήσεις εκτός των συνεταιρισμών για την εκτίμηση της εξέλιξης του μεγέθους τους βρίσκει τις νέες μονάδες της Ημαθίας μικρότερες κατά 18 εργαζόμενους, μέγεθος που δεν παραπέμπει από μόνο του σε ανησυχητικές ενδείξεις για το δυναμισμό των νέων επιχειρήσεων, δεδομένου του ότι αυτές είναι περισσότερο καλά εξοπλισμένες και πετυχαίνουν περισσότερο απ' ότι οι παλαιότερες υποκατάσταση της εργασίας, αν και αυτός είναι στόχος της πλειοψηφίας των μονάδων του δείγματος ανεξαρτήτως της ηλικίας τους.

Μικρότερες επίσης εμφανίζονται οι νέες μονάδες ενδυμάτων και κλωστοϋφαντουργίας. Αντίθετη είναι η εικόνα των μηχανών και μονάδων ξύλου (κιβωτοποιεία) ιδιαίτερα που απασχολούν 34 εργαζόμενους περισσότερους από τις μονάδες που ιδρύθηκαν πριν από 15 χρόνια αν και

αυτό το δεδομένο δεν σημαίνει κατά ανάγκη δυναμισμό του κλάδου στην οριακή αγορά της Ημαθίας, αλλά οφείλεται στον χαμηλού επιπέδου εξοπλισμό των νέων επιχειρήσεων που στηρίζονται στη εκτεταμένη συμμετοχή εργατικού δυναμικού στην παραγωγή και την ευέλικτη διαχείριση του παράλληλα (ανήλικοι, αλλοδαποί κλπ)

1.2 Το προφίλ του σημερινού επιχειρηματία

Στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι επιχειρηματίες της Ημαθίας είναι άνδρες ηλικίας 46 ετών κατά μέσο όρο, ενώ η εισόδος των γυναικών στην μεταποίηση με την ιδιότητα του ιδιοκτήτη μονάδος είναι πιο πρόσφατη αφού η μέση ηλικία τους είναι 36 ετών και αντιστοιχούν στο 10% των περιπτώσεων.

Η ηλικία εισόδου στην παραγωγή εξάλλου φαίνεται να διαφοροποιείται ανά εποχή. Έτσι οι μεγαλύτεροι των 45 ετών ιδιοκτήτες άρχισαν να ασχολούνται με την σημερινή τους επιχείρηση σε ηλικία 24 ετών περίπου ενώ αυτοί που είναι μικρότεροι, έχοντας να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες απαιτήσεις του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και την ένταση του ανταγωνισμού στο χώρο σε διεθνή κλίμακα, χρειάζεται να αφιερώσουν περισσότερο χρόνο στην εξασφάλιση τυπικών και ουσιαστικών προσόντων (εκπαίδευση, εμπειρία, κλπ), για να συμμετέχουν ενεργά στην παραγωγή σαν ιδιοκτήτες μονάδων στα 32 τους χρόνια κατά μέσο όρο. Ωστόσο αυτός δεν είναι ο μόνος λόγος ανόδου του ορίου έναρξης της επιχειρηματικής δραστηριότητας, όπως θα δείξουμε στη συνέχεια αλλά ανάλογη είναι και η επίδραση της έλλειψης κρατικής μέριμνας στήριξης του νέου επιχειρηματία τόσο σε θέματα χρηματοδότησης, όσο και ενημέρωσης, προώθησης, κατάρτισης κλπ. τα οποία καλείται να αντιμετωπίσει μόνος του ο νέος ιδιοκτήτης, τη στιγμή που η βιωσιμότητα και ανταγωνιστικότητα μιας επιχείρησης εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από επαρκή χρηματοδότηση, marketing, οργάνωση και διαχείριση. Όσο εγκαταλείπεται η παραδοσιακού τύπου, οργάνωσης και δομής, επιχείρηση, λόγω αναχρονισμού αυτών των πρακτικών, τόσο πιο έντονο γίνεται το πρόβλημα στήριξης μιας νέας επιχείρησης και περισσότερο αισθητή η απουσία κατάλληλων φορέων να αναλάβουν αυτό το ρόλο.

Συμπληρωματική των παραπάνω είναι η εικόνα της εκπαίδευσης αλλά και του τρόπου εισόδου του ιδιοκτήτη στον τομέα που διαφοροποιεί αισθητά τους νέους από τους μεγαλύτερους επιχειρηματίες.

Οι μεγαλύτεροι των 45 ετών επιχειρηματίες που αποτελούν το 55% των ιδιοκτητών του δείγματος, είναι απόφοιτοι μερικών τάξεων δημοτικού ή πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης κατά το ήμισυ (48%) όταν αυτού του επιπέδου εκπαίδευση συναντάται για τους μικρότερους μόνο στο 9% των περιπτώσεων. Στην πρώτη περίπτωση έχουμε απόφοιτους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή κατόχους μεταπτυχιακού διπλώματος μόνο στο 23% του δείγματος ενώ

αντίθετα το 44% των μικρότερων από 45 ετών διαθέτει επιστημονικού επιπέδου κατάρτιση.

Εξάλλου και μεταξύ αυτών που είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (33% του συνόλου) είναι χαρακτηριστική η αναντιστοιχία του αντικειμένου σπουδών με τη σημερινή τους ενασχόληση, αφού μόνο το 6% αυτών έχει σπουδές διοίκησης επιχειρήσεων και marketing και το 3% με σπουδές αντίστοιχες της εργασίας του ενώ η επιστημονική κατάρτιση των υπολοίπων δεν είναι συναφής των σημερινών δραστηριοτήτων. Η συμμετοχή μεγάλου αριθμού πτυχιούχων στο σύνολο (33% του δείγματος) μπορεί να είναι ενδιαρρυντική για τις επιλογές της τοπικής μεταποίησης στον σύγχρονο κόσμο της ανάπτυξης αλλά η διερεύνηση της περιορίζει τη βαρύτητα της αρχικής εικόνας, που φαίνεται πλασματική αφού μόνο το 9% των πτυχιούχων έχει ουσιαστικά εφόδια - γνώσεις που μπορεί άμεσα να αξιοποιήσει με την εργασία που επέλεξε. Οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού συστήματος να προσαρμοστεί στις απαιτήσεις και ανάγκες της αγοράς εργασίας είναι η βαθύτερη αιτία της διαφαινόμενης απόστασης μεταξύ εκπαίδευσης και παραγωγής, που δεν αφορά μόνο τη μεταποίηση αλλά όλους τους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας για το σύνολο του εθνικού παραγωγικού δικτύου.

Είναι φανερό παρ' όλα αυτά η ουσιαστική βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου όσων ανήκουν στον επιχειρηματικό κόσμο, ώστε να είναι ευόιονες οι προοπτικές εξέλιξης τους, ωστόσο έχει ενταθεί το πρόβλημα εισόδου στο χώρο της μεταποίησης για τους νέους επιχειρηματίες. Στο 40% των περιπτώσεων ίδρυσης της επιχείρησης από τον σημερινό ιδιοκτήτη, αυτός έχει απασχοληθεί

προηγουμένως σε άλλους χώρους, μέχρι τα 36 του χρόνια περίπου, ενώ ευνοϊκότερη είναι η θέση αυτού που αναλαμβάνει μια προϋπάρχουσα ήδη επιχείρηση αφού μόνο στο 9% αυτών χρειάστηκε να αναζητήσει προηγουμένως αλλού εργασία. Η εικόνα αυτή δεν είναι παρά το αποτέλεσμα της έλλειψης των κατάλληλων μηχανισμών στήριξης του νέου επιχειρηματία στα πρώτα στάδια εισόδου του στις μεταποιητικές δραστηριότητες και όταν δεν διαθέτει το αναγκαίο υπόβαθρο εκκίνησης μιας επιχείρησης (κεφάλαια, εγκαταστάσεις, εμπειρία κλπ).

Η κατάσταση ωστόσο φαίνεται να επηρεάζει εντονότερα τους πιο νέους από τους επιχειρηματίες δεδομένου ότι η ένταση των ανταγωνιστικών συνθηκών αυξάνει τη στάθμη των προαπαιτούμενων για την πετυχημένη παρουσία μιας μονάδας στο οικονομικό περιβάλλον με όρους εξοπλισμού, οργάνωσης και διαχείρισης και κατά συνέπεια και το κόστος εισόδου στο χώρο των μεταποιητικών επιχειρήσεων. Ο επιχειρηματίας που ίδρυσε τη μονάδα του μετά το 1980 σε μεγαλύτερο ποσοστό απ' ό,τι στο παρελθόν, στο 50% των περιπτώσεων χρειάστηκε προηγουμένως να ασχοληθεί με άλλες δραστηριότητες. Ο σημερινός νέος επιχειρηματίας με υψηλότερο επίπεδο εκπαίδευσης υφίσταται περισσότερο έντονα την απουσία μηχανισμών υποβοήθησής του στην οργάνωση μιας νέας επιχείρησης και αυτό έχει

επηρεάσει και επιβραδύνει τους ρυθμούς δημιουργίας επιχειρήσεων εκ νέου. Μετά το 1980 μόνο στο 54% των περιπτώσεων πρόκειται για δημιουργία από την αρχή νέων μονάδων όταν το αντίστοιχο παλαιότερα αφορούσε το 60% των περιπτώσεων.

Χαρακτηριστική επίσης είναι και η στάση των ιδιοκτητών απέναντι στην προοπτική περαιτέρω εκπαίδευσης των ίδιων και του προσωπικού της επιχείρησης. Το 71% αυτών θεωρεί αναγκαία την εκπαίδευση και αυτό επιβεβαιώνει την κατανόηση από μέρους των της αναγκαιότητα της κατάρτισης για την ανταπόκριση στις σύγχρονες απαιτήσεις, αλλά αποτελεί και ένδειξη της αδυναμίας τους να ανταπεξέλθουν στο σημερινό καθεστώς άσκησης της επιχειρηματικότητας. Ως εκ τούτου μια πρωτοβουλία αυτής της κατεύθυνσης φαίνεται αν έχει αρκετές πιθανότητες επιτυχίας, αφού ωστόσο λάβει υπ' όψιν της το διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης στη σύνδεση του επιχειρηματικού κόσμου της Ημαθίας.

1.3 Χαρακτηριστικά των εγκαταστάσεων.

Στην συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων, οι εγκαταστάσεις των μονάδων του δείγματος είναι συγκεντρωμένες στο χώρο του εργοστασίου - εργαστηρίου, ενώ μόνο κατά το 5% των περιπτώσεων, επιχειρήσεις διαθέτουν εργοστάσιο, αποθήκες ή ιδιόκτητα καταστήματα λιανικής πώλησης σε περιοχές εκτός του νομού και κυρίως στη Θεσσαλονίκη.

Όσον αφορά το ιδιοκτησιακό καθεστώς των εγκαταστάσεων κατά 89% των περιπτώσεων είναι ιδιόκτητες ενώ μόνο στο 11% των επιχειρήσεων είναι ενοικιασμένες εξ' ολοκλήρου ή μερικώς. Το ποσοστό των ιδιοκτητών εγκαταστάσεων είναι πολύ υψηλό και δεδομένου του ότι το κόστος χρήσης συνυπολογίζεται από τους επιχειρηματίες στα κέρδη, οι μονάδες αποκτούν μια δυναμική σταθερότητας και αντοχής σε περιόδους ύφεσης.

Ενοικιασμένες εγκαταστάσεις συναντούνται στις περιπτώσεις νέων μονάδων αποκλειστικά, καταδεικνύοντας για άλλη μια φορά την αδυναμία των νεοϊδρυθέντων επιχειρήσεων να εξασφαλίσουν κατάλληλους ιδιόκτητους χώρους για την αρχική περίοδο της ζωής τους, αλλά και την ανεπάρκεια των υπάρχοντων χρηματοδοτικών σχημάτων να στηρίζουν τέτοιου είδους πρωτοβουλίες.

Το 30,5% των περιπτώσεων ίδρυσης μονάδων μετά το 1980 αντιμετωπίζει πρόβλημα στην διαμόρφωση κατάλληλων χώρων για την έναρξη της λειτουργίας του και εδώ εντοπίζεται ένα ακόμα πεδίο αναγκαίας παρέμβασης για την υποστήριξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων.

1.3.1. Εργοστάσια - εργαστήρια.

Η δραστηριότητα των τοπικών επιχειρήσεων στο χώρο εκτός του νομού, μέσω της διασποράς τμημάτων της παραγωγής, φαίνεται περιορισμένη αφού μόνο οι μισές από το 14% των μονάδων που διαθέτει δύο εργοστάσια έχει

επιλέξει για την εγκατάσταση του ενός, χώρους εκτός του νομού, αλλά πάντα στη Β.Ελλάδα. Ωστόσο η τάση επέκτασης του τοπικού παραγωγικού συστήματος, διαφαίνεται αξιόλογη αφού η μια στις 2 επιχειρήσεις που τη στηρίζουν έχει διάρκεια ζωής μικρότερη από 10 χρόνια. Οι νέες επιχειρήσεις φέροντας μια ενδογενή εξελικτική δυναμική επιλέγουν τη διασπορά στον ευρύτερο χώρο, σαν συνέπεια εν μέρει του προοδευτικού και καινοτόμου πνεύματος στη διαχείριση της παραγωγής, αφήνοντας έτσι περιθώρια δετικών εκτιμήσεων για τη μελλοντική κατανομή του τοπικού παραγωγικού δικτύου.

1.3.2. Αποθήκες - χώροι υύξης.

Ανάλογα με το είδος του προϊόντος το 45% των μονάδων διαθέτει χώρους αποθήκευσης ή υύξης. Το γεγονός ότι οι περισσότερες δεν διαθέτουν ανάλογες εγκαταστάσεις, δείχνει το βαθμό διάδοσης της μεθόδου παραγωγής κατά παραγγελία λόγω της εποχιακής, για μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων, λειτουργίας με έντονες διακυμάνσεις στη ζήτηση των αγορών κυρίως αγροτικών αλλά και άλλων προϊόντων. Αυτή η πρακτική ακολουθείται από τις μονάδες ενδυμάτων (φασόν) και τα κιβωτοποιεία, που το ύψος της παραγωγής τους επηρεάζεται από τις διακυμάνσεις της ζήτησης που αντιμετωπίζουν οι βασικοί πελάτες τους, οι μονάδες επεξεργασίας φρούτων, προσδίδοντας έτσι χαρακτηριστικά ευελιξίας στη φυσιολογία τους.

1.3.3. Χώροι γραφείων

Ιδιομορφίες εμφανίζονται ως προς την οργάνωση χώρων γραφείου με ένα τουλάχιστον διοικητικό υπάλληλο. Μόνο το 14% των μονάδων έχουν τα γραφεία τους εκτός του χώρου των λοιπών εγκαταστάσεων. Πρόκειται για μονάδες που προϋπήρχαν του σημερινού ιδιοκτήτη με διάρκεια ζωής μεγαλύτερη των 30 χρόνων, και οι τρεις στις τέσσερις επέλεξαν για έδρα τους το διοικητικό κέντρο του νομού, τη Βέροια, ενώ οι υπόλοιπες τη Θεσσαλονίκη. Αξίζει να σημειωθεί ότι το σύνολο σχεδόν των μονάδων του δείγματος βρίσκονται σε περιοχές περιμετρικά και σε μικρές αποστάσεις από τους οικισμούς των μεγάλων δήμων (Βέροια - Νάουσα) και κατά συνέπεια η οργάνωση γραφείων, σαν αυτόνομο τμήμα της παραγωγής στο κέντρο δεν αφορά την ανάγκη εγγύτητας στις υπηρεσίες του αλλά σχετίζεται περισσότερο με τα στάδια λειτουργίας και ωρίμανσης της επιχείρησης.

Το 34% των μονάδων δεν διαθέτει οργανωμένους χώρους γραφείων, ούτε με κριτήριο προσδιορισμού τους τον αναγκαίο εξοπλισμό (έπιπλα, βιβλιοθήκες κλπ). Στην πλειοψηφία αυτών των περιπτώσεων (27,5%) πρόκειται για επιχειρήσεις διάρκειας ζωής 24 χρόνων κατά μέσο όρο ο ιδιοκτήτης των οποίων είναι 51 χρονών περίπου και κατά 78% η εκπαίδευση του είναι μερικών τάξεων δημοτικού ή Γυμνασίου.

Το χαμηλό επίπεδο μόρφωσης παρά την εμπειρία και παράδοση αυτών των επιχειρήσεων, λειτούργησε ανασταλτικά στον εκσυγχρονισμό της

νοοτροπίας γύρω από την οργάνωση της δουλειάς και τις αλλαγές στις εγκαταστάσεις, καθιστώντας τη δομή αυτής της επιχείρησης αναχρονιστική. Η εκπαίδευση φαίνεται να είναι περισσότερο καθοριστικής σημασίας απ' ό,τι η εμπειρία στην ανανέωση του επιχειρηματικού πνεύματος και την προοδευτική διάδοση του επιχειρηματία.

Στην ίδια κατηγορία εξάλλου ανήκει και το 6,5% των νεοιδρυθέντων επιχειρήσεων με μέσο όρο διάρκειας ζωής 5 χρόνια που έχουν και τους νεαρότερους ιδιοκτήτες (30 ετών). Η έρευνα βρίσκει αυτές τις μονάδες σε εξαιρετικά πρώιμα στάδια, που μπορεί να ερμηνεύσουν την έλλειψη οργανωμένων γραφείων στις εγκαταστάσεις τους, ωστόσο η εικόνα αιτιολογείται και σ' αυτή την ομάδα επιχειρήσεων από την εκπαίδευση του ιδιοκτήτη. Οι μισοί είναι απόφοιτοι δημοτικού και οι υπόλοιποι γυμνασίου. Το επίπεδο εκπαίδευσης φαίνεται να ρυθμίζει σε μεγάλο βαθμό την δέωρση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και την οργάνωση της παραγωγής ανεξάρτητα από την ηλικία του ιδιοκτήτη. Η κατάρτιση ερμηνεύει σε σημαντικό βαθμό τη συμπεριφορά του ιδιοκτήτη σε όλο το φάσμα των δραστηριοτήτων όπως προκύπτει από τη μέχρι τώρα ανάλυση, αν και δεν περιορίζεται στα αντικείμενα που σχολιάσαμε μόνο αυτή η διαπίστωση όπως θα φανεί στη συνέχεια, και δικαιολογημένα θα μπορούσαμε να τη θεωρήσουμε ως το βασικότερο ίσως τομέα παρέμβασης στο πλαίσιο μιας πολιτικής ενίσχυσης του τοπικού παραγωγικού συστήματος.

Το παραπάνω συμπέρασμα επιβεβαιώνει η πορεία των υπόλοιπων νέων μονάδων που διαθέτουν οργανωμένους χώρους γραφείων. Η διάρκεια ζωής τους είναι μεγαλύτερη (9 χρόνια) όπως και ο ιδιοκτήτης (43 ετών) - και επομένως έχουν κάποια συγκριτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με τις προηγούμενες, όπως ο μεγαλύτερος χρόνος στην παραγωγή και οργάνωση που σημαίνει εμπειρία σε αντίστοιχα θέματα, όμως η διαφοροποίηση τους γίνεται εντονότερη βάσει της εκπαίδευσης του ιδιοκτήτη.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι ένα ποσοστό 8% των μονάδων υποεκτιμά γενικά το ρόλο του κέντρου διαχείρισης και διοίκησης, σαν οργανωμένο τμήμα της παραγωγής, σε σχέση με την πορεία κύλησης του εμπορεύματος ή αγνοεί τη σημασία του για τις σύγχρονες συνθήκες, αφού διαθέτει πέραν του εργοστασίου ή εργαστηρίου χώρους αποθήκευσης αλλά όχι γραφεία. Η διοίκηση και οργάνωση θεωρείται τομέας όπου μπορεί να γίνουν περικοπές για τον περιορισμό του κόστους παραγωγής (διοικητικοί υπάλληλοι, εξοπλισμός κλπ) και παράλληλα αποτελεί δραστηριότητα που μπορεί να ασκεί επιπλέον ο ιδιοκτήτης στις παραδοσιακής δομής και νοοτροπίας επιχειρήσεις. Επιπλέον το 29% των καταστημάτων δεν διαθέτει στις εγκαταστάσεις παρά μόνο το χώρο του εργαστηρίου της παραγωγής. Η δομή αυτών των επιχειρήσεων είναι πολύ χαλαρή και ο βασικός προασανατολισμός τους στη μείωση του κόστους παραγωγής έχει συρρικνώσει στο ελάχιστο την έκταση του καταστήματος, υπό το πρίσμα μιας συντηρητικής και αμυντικής πολιτικής εξασφάλισης της βιωσιμότητας τους και μόνο.

Το 16% των επιχειρήσεων του δείγματος που εμφανίζουν τα παραπάνω χαρακτηριστικά έχει αναθέσει τη ρύθμιση των λογιστικών υποθέσεων σε εξωτερικά λογιστικά γραφεία και στην πλειοψηφία των περιπτώσεων πρόκειται για μονάδες που λειτουργούν εποχιακά (κιβωτοποιεία).

Η μονάδα που εκδηλώνει αυτή τη συμπεριφορά οργανώνει την παραγωγή βάσει παραγγελιών και αδυνατεί να συντηρήσει διοικητικούς υπαλλήλους, λόγω της εποχιακής λειτουργίας της και εκδηλώνει μια ευέλικτη στάση διακανονισμού των δραστηριοτήτων της.

Οι υπόλοιπες (13%) δεν φαίνεται να υποβοηθούνται για την διεκπεραίωση λογιστικών υποθέσεων από το εξωτερικό της επιχείρησης περιβάλλον και πιθανότατα αυτού του τύπου θέματα ρυθμίζονται από τον ιδιοκτήτη.

Συμπερασματικά διαφαίνεται η αδυναμία μεγάλου μέρους μονάδων να εξασφαλίσουν αυτονομία με διάφορες υπηρεσίες γραφείου ή η ανεπάρκειά τους ως προς την ανάληψη του συνολικού κόστους παραγωγής και όλων των υποσυστημάτων του εσωτερικού, που προσδιορίζουν τη μορφή της σύγχρονης επιχείρησης. Πρόκειται για ένα κενό στη λειτουργία του τοπικού παραγωγικού δικτύου που πιθανότατα η διατήρησή του ή η διαιώνισή του θα εντείνει την εσωστρέφεια και θα αποδυναμώσει τις μονάδες από κάθε δυνατότητα δυναμικής αντίδρασης στα δεδομένα που επιφέρουν τη συρρίκνυσή τους.

1.4 Κριτήρια χωροθέτησης.

Η επιλογή του τόπου εγκατάστασης των μονάδων επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από την εγγύτητα σε μεταφορικά δίκτυα (αυτοκινητόδρομοι, σιδηροδρομικές γραμμές), δεδομένου ότι μεγάλο μέρος της παραγωγής είναι προϊόντα ευπαθή και η έγκαιρη μεταφορά τους στις αγορές είναι συνάρτηση της ποιότητας τους (αγροτικά προϊόντα). Το 53% των επιχειρήσεων θεωρεί την ύπαρξη μεταφορικών δικτύων βασικό κριτήριο χωροθέτησης των εγκαταστάσεών τους. Αυτό άλλωστε επιβεβαιώνει και η χωρική διασπορά των μεταποιητικών δραστηριοτήτων κατά μήκος των οδικών αξόνων σύνδεσης των μεγάλων δήμων μεταξύ τους αλλά και με το υπερτοπικό κέντρο της Θεσσαλονίκης. Ταυτόχρονα παρατηρούνται συσπειρώσεις και γύρω από σιδηροδρομικούς σταθμούς που αναδεικνύονται σε βασικές βιομηχανικές περιοχές στο νομό (Σ.Σ. Νάουσας και Βέροιας), σε μικρές αποστάσεις από τους αντίστοιχους οικισμούς.

Το αμέσως επικρατέστερο κριτήριο χωροθέτησης στους επιχειρηματικούς κύκλους της Ημαθίας φαίνεται να είναι οι τιμές της γης. Το 39% των ιδιοκτητών οργάνωσε τις εγκαταστάσεις του σε ιδιόκτητο οικόπεδο ενώ το 25% επέλεξε περιοχή εκτός οικισμού με χαμηλές τιμές γης.

Σημαντική εξάλλου επίδραση ασκεί και η καταγωγή του ιδιοκτήτη αφού το 26% των επιχειρηματιών συνεκτίμησε με το παραπάνω κριτήριο χωροθέτησης και αυτό το δεδομένο για την τελική του επιλογή.

Το δέμα του αρχικού κόστους αγοράς του οικοπέδου αποτελεί σοβαρό περιορισμό για μεγάλο μέρος μονάδων όπως φαίνεται από τη συχνότητα εμφάνισης του κριτηρίου των τιμών της γης στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης. Η προσπάθεια αντιμετώπισής τους με την αναζήτηση φθηνής γης ή την αξιοποίηση ιδιοκτητών οικοπέδων, αυξάνει την διασπορά στο χώρο των μονάδων αλλά παρεμποδίζει και τα περιθώρια επιλογής με κριτήρια που αφορούν την βελτιστοποίηση λειτουργίας και απόδοσης τους (πχ. εγγύτητα πρώτων υλών, αγοράς κλπ).

Το κόστος της γης είναι πιθανό να κληροδοτήσει δυσλειτουργίες στο τοπικό παραγωγικό δίκτυο καθώς η τυχαιότητα στην κατανομή των ιδιοκτητών οικοπέδων δεν εξασφαλίζει και καταλληλότητα για βιομηχανική χρήση με κριτήρια υποδομής, διαδέσιμων εκτάσεων κλπ, αλλά υποδηκεύει και μια μελλοντική προσπάθεια παροχής υποστηρικτικής υποδομής που θα πρέπει να είναι χωρικά εντοπισμένη. Η διασπορά των μεταποιητικών δραστηριοτήτων που ακολουθεί συνήδως τους οδικούς άξονες αντιτίθεται επίσης και στην σύγχρονη απαίτηση ορθολογικής ρύθμισης των χρήσεων γης. Το βάρος εξάλλου του ιδιοκτήτη οικοπέδου στην επιλογή του τόπου εγκατάστασης είναι συνέπεια και της δυσκαμψίας στην αγορά γης, με το καθεστώς φορολόγησης των μεταβιβάσεων που παρεμποδίζει την πώληση ιδιοκτησιών για την αγορά οικοπέδου στη βέλτιστη θέση για κείνους τους επιχειρηματίες που διαθέτουν ιδιότητα, αλλά και της ακαταλληλότητας των χρηματοδοτικών μέσων για τη συγκεκριμένη φυσιογνωμία της τοπικής μονάδας, ως προς την εξασφάλιση του κόστους της αρχικής επένδυσης γι αυτές.

Η βιομηχανία της Ημαθίας έχει ανάγκη πολιτικών στήριξης των μονάδων στην αρχική επένδυση για την αγορά του οικοπέδου αλλά και οργανωμένων χώρων υποδοχής, με την κατάλληλη υποδομή υποβοήθησης στα πρώτα τουλάχιστον στάδια ανάπτυξης μιας επιχείρησης, που αντιμετωπίζει ποικίλες αντιξοότητες όπως έχει φανεί από τη μέχρι τώρα ανάλυση.

Ο αριθμός των ιδιοκτητών που συνυπολογίζει και παραμέτρους που εξυπηρετούν τη λειτουργία της επιχείρησης και την οργάνωση της παραγωγής πέραν της ύπαρξης δικτύων είναι περιορισμένος.

Το τρίτο σε βάρος κριτήριο χωροθέτησης αποτελεί η εγγύτητα στις πρώτες ύλες και εκφράζει την επιλογή του τόπου εγκατάστασης για το 22% των μονάδων του δείγματος. Αυτή η παράμετρος αφορά μονάδες επεξεργασίας φρούτων. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αλλά και οι ιδιώτες εξαγωγείς, επιλέγουν για τη διευκόλυνση των παραγωγών αλλά και λόγω της ευαισθησίας της πρώτης ύλης, να διασπείρονται στον αγροτικό χώρο, συνεκτιμώντας ωστόσο και την ύπαρξη δικτύων αλλά και του κόστους της γης.

Το 8% του δείγματος εκδηλώνει την πρόθεση μετεγκατάστασης στο άμεσο μέλλον. Στο 5% των περιπτώσεων οι μονάδες αντιμετωπίζουν πρόβλημα χώρου στην επέκταση των εγκαταστάσεων δεδομένου ότι πρόκειται για καταστήματα εντός των ορίων οικισμού, ενώ οι υπόλοιπες προγραμματίζουν μετεγκατάσταση με στόχο την προσέγγιση του χώρου συγκέντρωσης νέων

πελατών καθώς οι παλιοί ήταν εργοστάσια που έχουν μετεγκατασταθεί ή κλείσει.

Τα παραδοσιακά κέντρα του νομού Νάουσα-Βέροια, λόγω αντισοικονομικών κλίμακος αλλά και έλλειψης διαθέσιμου χώρου, δεν ασκούν πλέον την έλξη που τα καθιέρωσε ως κέντρα βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Μια πολιτική οργάνωσης στο χώρο των βιομηχανικών δραστηριοτήτων φαίνεται να έχει ευοίωνες προοπτικές δεδομένου του ότι μεγάλο μέρος των ιδιοκτητών δηλώνει την επιθυμία εγκατάστασης σε χώρους εκτός οικισμών. Προς αυτή την κατεύθυνση συνεισφέρει και ο εξαγωγικός προσανατολισμός μεγάλου μέρους του τοπικού παραγωγικού συστήματος, που εκδηλώνεται από ηγετικούς κλάδους της τοπικής οικονομίας και κατά συνέπεια η απεξάρτηση από την τοπική αγορά, που θα καθιστούσε ελκυστικά τα μεγάλα αστικά κέντρα του νομού.

1.5 Πρώτες ύλες προμηθευτές.

Η διερεύνηση της προέλευσης των πρώτων υλών στηρίχθηκε στη διάκρισή τους σε αγροτικά προϊόντα βιομηχανικά, ορυκτά και υλικά συσκευασίας.

Όσον αφορά την προμήθεια αγροτικών προϊόντων το 35% των μονάδων χρησιμοποιεί πρώτες ύλες που προέρχονται από τη Β.Ελλάδα, ενώ μόνο το 19% αξιοποιεί τα αγροτικά προϊόντα της τοπικής παραγωγής. Είναι αξιοσημείωτος ο δυναμισμός του νομού στην αξιοποίηση αγροτικών προϊόντων όχι μόνο της Ημαθίας αλλά και του ευρύτερου χώρου της Β.Ελλάδας. Ωστόσο οι διασυνδέσεις της τοπικής βιομηχανίας δεν περιορίζονται μόνο σ' αυτή τη χωρική κλίμακα το 16% των μονάδων προμηθεύεται και χρησιμοποιεί αγροτικά προϊόντα της Ν.Ελλάδας και το 19% κάνει εισαγωγές από άλλες χώρες. Το χαμηλό ποσοστό των επιχειρήσεων που προμηθεύονται αγροτικά προϊόντα από το εσωτερικό του νομού, δεν σημαίνει αδυναμία απορρόφησης της τοπικής παραγωγής, ή προσανατολισμό των μονάδων σε τρίτες αγορές για αγροτικές πρώτες ύλες, δεδομένου του ότι σ' αυτό το ποσοστό δεν περιλαμβάνονται οι αγροτικοί συνεταιρισμοί που απορροφούν σχεδόν εξ' ολοκλήρου την τοπική παραγωγή και είναι σχεδόν αποκλειστικά προσανατολισμένες σ' αυτή. Αν συμπεριληφθούν και αυτοί τότε το ποσοστό των επιχειρήσεων που προμηθεύονται αγροτικές πρώτες ύλες και από το νομό ανέρχεται στο 33% και στο σύνολο σχεδόν των μονάδων που χρησιμοποιούν αγροτικές πρώτες ύλες.

Είναι φανερό πως η τοπική αγροτική παραγωγή αποτελεί βασικό προμηθευτή αφού τροφοδοτεί όλες τις μονάδες του νομού που επεξεργάζονται αυτού του είδους πρώτες ύλες στην παραγωγική διαδικασία. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι η προμήθεια σε αγροτικές ύλες από το νομό, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, καλύπτει τον μεγαλύτερο όγκο των απαιτήσεων των μονάδων σε πρώτες ύλες και η εισαγωγή αγροτικών από άλλες περιοχές έχει να κάνει με προϊόντα που η εποχή συγκομιδής και επεξεργασίας δεν

συμπίπτει μ' αυτή της τοπικής αγροτικής παραγωγής, άρρωντας έτσι σε μεγάλο βαθμό τον εποχιακό χαρακτήρα δραστηριοποίησής που τους προσδίδει η εξάρτηση από τον αυστηρό προσανατολισμό της τοπικής γεωργίας στη μονοκαλλιέργεια.

Το δυναμικό της μεταποίησης αγροτικών προϊόντων του νομού δεν εξαντλείται όλο το έτος και κατά συνέπεια παραμένουν ανοιχτές οι δυνατότητες αξιοποίησης της αγροτικής παραγωγής άλλων περιοχών της χώρας, που δεν έχουν αξιοποιηθεί πλήρως μέχρι τώρα και ιδιαίτερα από τους αγροτικούς συνεταιρισμούς που περιορίζουν τη λειτουργία τους στην εποχιακή επεξεργασία της τοπικής αγροτικής παραγωγής. Το αντίθετο ισχύει για τους ιδιώτες εξαγωγείς που στρέφονται περισσότερο σε εξωτερικές αγορές πρώτων υλών, καθώς το ιδιοκτησιακό καθεστώς που δεν τους εξασφαλίζει προστατευτική μεταχείριση, όπως συμβαίνει με τους πρώτους σε δέματα χρηματοδότησης, στήριξης τιμών κλπ, καθιστά ζημιογόνα την αδρανοποίησή τους για τη μεγαλύτερη διάρκεια του έτους, αν ακολουθήσουν τον κύκλο παραγωγής των αγροτικών προϊόντων του νομού. Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου ότι η αναλογία αγροτικών προϊόντων του νομού σε σχέση με το σύνολο αγροτικών προϊόντων που επεξεργάζονται οι ιδιώτες εξαγωγείς είναι πολύ μικρή έως και μηδαμινή, καθώς θέτουν αυστηρότερες προδιαγραφές ποιότητας των εισερχόμενων πρώτων υλών σε αντίθεση με τους συνεταιρισμούς, που εξασφαλίζοντας για τους αγρότες επιδότηση και για τις μη εμπορεύσιμες - ακατάλληλες ποσότητες που θα παραχθούν, έχουν περισσότερα πλεονεκτήματα και δυνατότητες κρατικής στήριξης σε απρόσμενες και μη, διακυμάνσεις της ζήτησης στις ήδη κορεσμένες αγορές των αγροτικών προϊόντων. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί σχεδόν μονοπολούν την αξιοποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής.

Όσον αφορά τις πρώτες ύλες που είναι βιομηχανικά προϊόντα, κύριος προμηθευτής εσωτερικού είναι το μεγάλο βιομηχανικό κέντρο της Β. Ελλάδας στη ευρύτερη ενδοχώρα επιρροής του οποίου ανήκει και η Ημαθία, η Θεσσαλονίκη. Το 29% των μονάδων προμηθεύεται βιομηχανικές πρώτες ύλες από τη Θεσσαλονίκη. Επίσης το 16% μεταποιεί προϊόντα της Ν.Ελλάδος και κυρίως της Αθήνας, με σαφώς χαλαρότερη διασύνδεσή της τοπικής οικονομίας από τον μεγαλύτερο βιομηχανικό πόλο της χώρας, ενώ μόλις το 6% των επιχειρήσεων προμηθεύεται από τοπικές επιχειρήσεις καθώς η βιομηχανική δομή της Ημαθίας δεν χαρακτηρίζεται από ώριμα στάδια ανάπτυξης, με παρουσία μονάδων σε κλάδους ενδιάμεσων προϊόντων και ως προς τις βιομηχανικές πρώτες ύλες δεν δείχνει αξιόλογο βαθμό κάδετων διασυνδέσεων. Πέραν όμως των πηγών προέλευσης αυτής της κατηγορίας πρώτων υλών που βρίσκονται εντός του εθνικού χώρου, ο βασικότερος προμηθευτής είναι το εξωτερικό αφού το 45% των μονάδων χρησιμοποιούν εισαγόμενες πρώτες ύλες μέσω προμηθευτών ή και απευθείας, δεδομένο που παραπέμπει στην γενικότερη δομή του εθνικού βιομηχανικού συστήματος που φέρει την αδυναμία ουσιαστικής δραστηριοποίησης σε κλάδους μη

παραδοσιακούς και τους χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης της βιομηχανικής παραγωγής ενδιάμεσων προϊόντων.

Η εικόνα των εισροών βελτιώνεται αισθητά όταν πρόκειται για ορυκτές πρώτες ύλες αφού το 10% των μονάδων προμηθεύονται από το νομό για την κάλυψη του αναγκών τους και σε μικρότερο ποσοστό 3% από τη Βόρειο και 3% από τη Νότια Ελλάδα. Η κάλυψη από το εσωτερικό του νομού των αναγκών σε ορυκτές πρώτες ύλες είναι ένδειξη κάποιου βαθμού τοπικής ολοκλήρωσης ως προς αυτή την κατηγορία πρώτων υλών αλλά και απόδειξη της επαρκούς αξιοποίησης των ορυκτών πόρων του νομού. Τέλος στην κατηγορία των υλικών συσκευασίας οι περισσότερες μονάδες προμηθεύονται από τη Θεσσαλονίκη (10%) και ένα μικρότερο ποσοστό από το νομό (6%) καθώς και από τη Βόρειο και Νότια Ελλάδα.

Είναι φανερό πως η τοπική παραγωγή στηρίζει την μεταποιητική δραστηριότητα μόνο ως προς την προμήθεια αγροτικών πρώτων υλών και ορυκτών σε σημαντικό βαθμό και κατά συνέπεια δημιουργεί ένα αξιόλογο πλέγμα κάθετων διασυνδέσεων στο εσωτερικό του, που στοχεύει στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων, αλλά η εμβέλεια της τοπικής βιομηχανίας περιλαμβάνει τον ευρύτερο του νομού χώρο επιδεικνύοντας αξιόλογη διαπλοκή σε εθνικό οικονομικό σύστημα.

Το 90% των μονάδων επίσης έχει περισσότερους από 5 προμηθευτές και στις αντίθετες περιπτώσεις πρόκειται για μονάδες ενδυμάτων (φασόν) που δουλεύουν συνήθως για έναν οίκο του εξωτερικού, ο οποίος και τους εξασφαλίζει όλες τις πρώτες ύλες. Αυτός είναι ο μοναδικός τους προμηθευτής που αποζητά και αποκλειστικότητα για την εξασφάλιση τήρησης των προδιαγραφών και τον αποκλειστικό προσανατολισμό της παραγωγής (εργαζομένων, μηχανών) σ' αυτές, προκειμένου να επιτευχθεί μέσω της εξειδίκευσης και βελτίωση της ποιότητας (αποκλειστικότητα - όρος ανάθεσης).

Επίσης το 37% των μονάδων για την προμήθεια των πρώτων υλών δραστηριοποιούνται σε περισσότερες από 3 αγορές της χώρας και του εξωτερικού για διαφορετικά ή και ίδια υλικά που χρησιμοποιεί στην παραγωγή. Το ποσοστό καταδεικνύει τις πυκνές διασυνδέσεις των μονάδων με τις αγορές πρώτων υλών, ενώ η γενικότερη εικόνα της μεταποίησης καθιστά φανερή τη βαρύτητα της τοπικής παραγωγής για αυτές.

Το 54% των μονάδων προμηθεύεται ένα τουλάχιστον είδος πρώτης ύλης από 2 ή περισσότερες αγορές. Ο χαλαρός προσανατολισμός σε σχέσεις αποκλειστικότητας με μία μόνο αγορά πρώτων υλών, προσδίδει έναν ευέλικτο χαρακτήρα στη διαχείριση προβλημάτων που δυνητικά εμφανίζονται στις αγορές πρώτης ύλης και οι περισσότερες μονάδες φαίνεται ότι μπορούν να παρακάμψουν ακαμψίες εξασφαλίζοντας τη συνέχεια της παραγωγής αλλά και να επηρεάσουν τις τιμές και την ποιότητα, καθιστώντας ανταγωνιστικές τις σχέσεις των διαφόρων αγορών για την προσέλκυση τους. Διαθέτουν έτσι μια δυναμική που παρσύρει στη βελτίωση της ποιότητας και του κόστους στις υπογήφιεσ αγορές πρώτης ύλης αποτρέποντας μονοπωλιακές καταστάσεις που

αντιστέκονται στην ευελιξία και την προάσπιση της ανθεκτικότητας των επιχειρήσεων.

1.6 Χαρακτηριστικά του εξοπλισμού των επιχειρήσεων.

Η μηχανολογικές εγκαταστάσεις προέκυψε ότι επιτρέπουν στο 71% των μονάδων να παράγουν ποικιλία προϊόντων. Η δυνατότητα επομένως κάλυψης διαφορετικών απαιτήσεων στις αγορές προϊόντος είναι εφικτή από ένα μεγάλο μέρος των μονάδων, ενώ παράλληλα περιορίζει την ευαισθησία τους σε πιθανό κορεσμό της αγοράς ή ενδεχόμενο υποκατάστασης, σε σχέση με την περίπτωση μονομερούς προσανατολισμού της παραγωγικής διαδικασίας. Πρόκειται για βιομηχανική δομή που μπορεί να επιδείξει αξιόλογη προσαρμοστικότητα αλλά και ευελιξία στις μεταβολές και τη ρευστότητα των τελικών αγορών. Το γνώρισμα αυτό εξάλλου σε μεγάλο βαθμό αφορά τις μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, που προκειμένου να εξασφαλίσουν τη λειτουργία τους για όλη τη διάρκεια του έτους, προσαρμόστηκαν στις απαιτήσεις επεξεργασίας διαφορετικών ειδών προϊόντων, κάθε είδος των οποίων της εξασφαλίζει χρονικά προσδιορισμένη δυνατότητα δραστηριοποίησης. Η επεξεργασία διαφορετικών προϊόντων ανά εποχές (ροδάκινα το καλοκαίρι - εσπεριδοειδή το χειμώνα) σημαίνει και την εποχιακή αναπροσαρμογή της παραγωγικής διαδικασίας.

Η δυνατότητα διαφοροποιημένης παραγωγής που προσφέρει ο εξοπλισμός στην περίπτωση της Ημαθίας δεν έχει να κάνει μόνο με την ευελιξία της παρουσίας στις αγορές αλλά και με τη διασφάλιση της συνεχόμενης λειτουργίας των μονάδων όλη τη διάρκεια ή κατά το μεγαλύτερο μέρος τουλάχιστον του έτους.

Είναι χαρακτηριστικό εξάλλου ότι το ποσοστό των μονάδων που εξαντλούν συνήθως ή εποχιακά την παραγωγική τους δυναμικότητα 80% είναι ανάλογα αυτών που έχουν τη δυνατότητα παραγωγής ποικιλίας προϊόντων. Σαφώς υπάρχει συσχέτιση μεταξύ της δυνατότητας παραγωγής περισσότερων του ενός προϊόντος και της αξιοποίησης σε μεγάλο βαθμό του δυναμικού της επιχείρησης. Όσο η επιχείρηση απασχολείται με ποικιλία προϊόντων τόσο λιγότερο γίνονται αισθητές εποχιακές διακυμάνσεις της ζήτησης και κατά συνέπεια εξασφαλίζεται συνήθως η εξάντληση των παραγωγικών δυνατοτήτων τους όλο το έτος.

Στις επιχειρήσεις που λειτουργούν εποχιακά, ανήκουν οι προμηθευτές βιομηχανιών επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων σε υλικά συσκευασίας, ενός μόνο είδους όμως (ροδάκινα - μήλα), που στην πλειοψηφία τους λειτουργούν ακολουθώντας τον εποχιακό χαρακτήρα της τοπικής αγροτικής παραγωγής και επεξεργασίας της. Τέλος το 20% των μονάδων δεν εξαντλεί ποτέ την παραγωγική δυναμικότητα του εξοπλισμού και σ' αυτή την ομάδα ανήκουν επιχειρήσεις με προβλήματα υποκατάστασης ή έντασης του ανταγωνισμού και κορεσμό των αγορών που επιδεικνύουν μια αδυναμία δυναμικής παρουσίας

στην αγορά, αλλά τηρούν αμυντική στάση - αναμονής των εξελίξεων που θα ανατρέξουν την στασιμότητα ή τα προβλήματα στις αγορές, χωρίς να έχουν σαφή αντίληψη αυτών όπως και της γενικής κατάστασης της οικονομίας που τους επηρεάζει. Αξίζει να σημειωθεί ότι συνήθως πρόκειται για μονάδες διάρκειας ζωής μεγαλύτερης 15 ετών και παραδοσιακών μορφών οργάνωσης και διαχείρισης.

Η τοπική βάση λοιπόν εμπεριέχει δύο τύπους επιχειρήσεων, σε μεγάλη αναλογία, που της προσδίδουν αφενός τον εποχιακό χαρακτήρα ως προς τη δραστηριοποίησή της με προσανατολισμό στην αξιοποίηση της τοπικής αγροτικής παραγωγής, αλλά ταυτόχρονα είναι σημαντικός ο αριθμός και αυτών που αν και δεν λειτουργούν εποχιακά συνήθως εξαντλούν τις παραγωγικές τους δυνατότητες.

Στο θέμα της συντήρησης των εγκαταστάσεων και μηχανημάτων το 77% των μονάδων δηλώνει ότι καλύπτει τις ανάγκες του από στελέχη της επιχείρησης.

Το παραπάνω ποσοστό φαίνεται πολύ υψηλό ώστε να θεωρήσουμε ότι οι μονάδες της Ημαθίας εμφανίζουν σημαντικού βαθμού εσωτερική ολοκλήρωση και διαθέτουν αυτονομία σε θέματα που αφορούν τον εξοπλισμό τους, ωστόσο δεν παραπέμπει κατ' ανάγκη σε προηγμένες μορφές εσωτερικής οργάνωσης με ανεξάρτητα αλλά διαπλεκόμενα μέρη όπου λαμβάνουν χώρα αξιόλογες οριζόντιες διασυνδέσεις μεταξύ τμημάτων της παραγωγής.

Αντίθετα γίνεται περισσότερο αισθητή η παραδοσιακή νοοτροπία για την οργάνωση της επιχείρησης, αφού στις περισσότερες των παραπάνω περιπτώσεων το στέλεχος της επιχείρησης που αναλαμβάνει τη συντήρηση, είναι ο ίδιος ο ιδιοκτήτης, που βασιζόμενος στην εμπειρία του, υποβοηθούμενος ορισμένες φορές από εξωτερικούς τεχνικούς (31% των ιδιοκτητών του δείγματος) ή αποκλειστικά μόνος του (17%) καλείται να αντιμετωπίσει και μηχανολογικά θέματα πέραν των άλλων δραστηριοτήτων του.

Στην πολιτική αυτή συντήρησης εξοπλισμού καταφεύγει το 48% καθώς η φροντίδα των μηχανών αντιμετωπίζεται ως ένα πεδίο δυνητικής μείωσης του συνολικού κόστους παραγωγής.

Το χαρακτηριστικό αυτό, αν συνδιαστεί με τον πολύ περιορισμένο αριθμό ιδιοκτητών απόφοιτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης με σπουδές συγγενικές με το επάγγελμά τους (εκτός marketing, διοίκησης επιχειρήσεων), οδηγεί αφενός σε προβληματισμό για την αποτελεσματική αντιμετώπιση προβλημάτων του εξοπλισμού αλλά και για την γενικότερη κατάστασή του, που επηρεάζει ασφαλώς την ποιότητα των προϊόντων, την ταχύτητα και γενικότερα το στίγμα της μονάδος μέσω των προϊόντων της στην αγορά. Επιπλέον ο ιδιοκτήτης πέραν των καθηκόντων του ως γενικότερου διαχειριστή της παραγωγικής διαδικασίας, σε μεγάλο ποσοστό μονάδων καλείται να αναλάβει και να μοιράσει το χρόνο του και σ' έναν ακόμη ρόλο, δηλ. είναι ουσιαστικά πολυαπασχολούμενος χωρίς να είναι πολυειδικευμένος με αμφίβολη βέβαια

απόδοση. Το παραπάνω ποσοστό κάνει σαφή και στο νομό τα χαρακτηριστικά της παραδοσιακής οργάνωσης των μονάδων και της υποεκτίμησης των πραγματικών αναγκών μιας μονάδας, στο σύγχρονο οικονομικό περιβάλλον που συνοδεύει την πολυκατακερματισμένη ιδιοκτησία. Έτσι μόνο το 29% των μονάδων διαθέτει μισθωτούς, ειδικούς τεχνικούς, που ασχολούνται αποκλειστικά με θέματα εξοπλισμού, εποχιακούς ή μόνιμους ανάλογα με το είδος της μονάδας, που συνεργάζονται σε κάποιες περιπτώσεις και με εξωτερικούς τεχνικούς ή τους κατασκευαστές. Είναι ενδεικτικό το ότι αυτήν την πολιτική έχουν υιοθετήσει οι μεγαλύτερες και δυναμικότερες μονάδες κάθε κλάδου, που έχουν απαιτήσει παράδοση στην παραγωγή του προϊόντος τους. Καμία από τις νέες μονάδες (μετά το 1980) ανεξαρτήτου μεγέθους (εκτός των αγρ. συν/μών) δεν μπορεί ή δεν κρίνει σκόπιμο να διατηρεί δικούς της τεχνικούς με σχέση μισθωτού κατά τη διάρκεια λειτουργίας της (εποχιακή και μη).

Αντίθετα μ' αυτές τις πρακτικές το 23% των μονάδων αναθέτει αποκλειστικά σε εξωτερικούς συνεργάτες - τεχνικούς επίλυση προβλημάτων εξοπλισμού χωρίς την ανάμειξη σε καμία περίπτωση του ιδιοκτήτη ή άλλων μη ειδικών στελεχών. Αυτή η κατηγορία βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση από την προηγούμενη, όπου αναλαμβάνει ο ιδιοκτήτης, αφού αντιμετωπίζει με μεγαλύτερη σοβαρότητα τα θέματα εξοπλισμού αναθέτοντας τα σε αρμόδιους όταν χρειαστεί αν και δεν διαθέτει τη δυνατότητα συντήρησής τους ως μισθωτούς. Σ' αυτή την ομάδα επίσης δεν ανήκουν κατ' ανάγκη επιχειρήσεις με βαρύ εξοπλισμό που δεν θα μπορούσε να φροντίσει ο ιδιοκτήτης, πράγμα που ισχύει για την προηγούμενη ομάδα επιχειρήσεων αυτοσυντηρούμενων σε μεγάλο βαθμό σε θέματα εξοπλισμού.

Η ειδοποιός διαφορά μεταξύ των περιπτώσεων αδυναμίας συντήρησης μισθωτών τεχνικών σε μόνιμη βάση που οδηγεί ορισμένες επιχειρήσεις στην ανάθεση σε εξωτερικούς τεχνικούς ή αναγκάζει τον ιδιοκτήτη να απασχολείται με την κατάσταση των μηχανημάτων, παρουσιάζει μεγάλη συσχέτιση αφενός με το είδος της μονάδας, αφού όσες έχουν βαρύ εξοπλισμό έχουν μεγαλύτερο κόστος συντήρησης που σε μια προσπάθεια περιορισμού του αναλαμβάνει ο ιδιοκτήτης, αλλά και με την εκπαίδευση του επιχειρηματία σ' ένα δεύτερο επίπεδο.

Στην πρώτη ομάδα επιχειρήσεων, συμβεβλημένων με εξωτερικούς τεχνικούς, ο ένας στους δύο περίπου ιδιοκτήτες είναι απόφοιτος ΑΕΙ, ενώ στη δεύτερη η αντίδραση εκδηλώνει την αντίληψη για την επιχειρηματική δράση του ιδιοκτήτη που κατά 85% είναι απόφοιτος έως δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Είναι χαρακτηριστικό επίσης ότι στην πρώτη περίπτωση ο ένας στους τρεις επιχειρηματίες πτυχιούχους, που αναθέτουν θέμα εξοπλισμού σε εξωτερικούς τεχνικούς, είναι ειδικότητας που άπτεται αυτών των εργασιών (μηχανολόγος - ηλεκτρολόγος) αλλά περιορίζει τη δράση του στη διαχείριση, ως γενικού διευθυντή, της επιχείρησης.

Η διαφοροποίηση της νοοτροπίας για την παραγωγική διαδικασία σε σχέση με την εκπαίδευση του ιδιοκτήτη, φαίνεται να προσδιορίζει και την ικανότητα αντίληψης των γενικότερων συνθηκών του σύγχρονου τύπου βιώσιμης επιχειρηματικής δράσης, που απαιτεί την εξειδίκευση στους χώρους εργασίας άλλωτε λιγότερο και άλλωτε περισσότερο χαλαρή, αλλά δεν ευνοεί τον παραδοσιακό τύπο επιχείρησης που θέλει τον ιδιοκτήτη να δραστηριοποιείται σε όλο το φάσμα της παραγωγικής διαδικασίας με μακροπρόθεσμη προοπτική τουλάχιστον.

Όσον αφορά τώρα την προέλευση των τεχνικών που καλύπτουν τις ανάγκες σε συντήρηση της βιομηχανίας του νομού, αυτή επιβεβαιώνει για άλλη μια φορά την ποικιλία διασυνδέσεων στο εσωτερικό του νομού και ευρύτερα στη Β.Ελλάδα αλλά και την αξιοποίηση σε σημαντικό βαθμό της τοπικής αγοράς τεχνικών. Έτσι στο 74% των περιπτώσεων στήριξης από ειδικούς εκτός των στελεχών της επιχείρησης αυτοί προέρχονται από το Νομό ενώ από τη Θεσσαλονίκη κατά 37% και από το εξωτερικό 5%. Στις τελευταίες περιπτώσεις πρόκειται συνήθως για τεχνικούς από την κατασκευαστική εταιρεία που προμήθευσε τα μηχανήματα στις επιχειρήσεις.

Η πληροφόρηση γύρω από θέματα εξοπλισμού αποτελεί βασική παράμετρο της εξέλιξης και προάσπισης της δυναμικής τους. Η βασικότερη πηγή πληροφόρησης για τις βιομηχανίες του νομού είναι ειδικά περιοδικά και ενημερωτικά φυλλάδια των κατασκευαστριών εταιρειών. Το 71% των ιδιοκτητών ενημερώνονται μ' αυτό τον τρόπο, ένα 29% δηλώνει ότι επισκέπτεται εκθέσεις και άλλο ένα 6% παρακολουθεί ενημερωτικά σεμινάρια. Αν θεωρήσουμε πως το πραγματικό ενδιαφέρον για ενημέρωση σχετικά με τις εξελίξεις του εξοπλισμού από μέρους του ιδιοκτήτη εκδηλώνεται και με τη δική του δραστηριοποίηση προς την κατεύθυνση αυτή, τότε μόνο οι δύο τελευταίες περιπτώσεις υποδηλώνουν κατανόηση της βαρύτητας του εξοπλισμού για την επικράτηση στην αγορά και ουσιαστική διάθεση παρακολούθησης των εξελίξεων. Μόνο το 35% των ιδιοκτητών ενδιαφέρονται έμπρακτα για την εξέλιξη των μονάδων τους σε θέματα εξοπλισμού και επιδιώκουν την γνώση των νέων παραμέτρων που προσδιορίζουν την ανταγωνιστική αιχμή στις διαρκώς μεταβαλλόμενες συνθήκες, προκειμένου να προσαρμόσουν και να διαφυλάξουν την παρουσία της μονάδας τους στις αγορές. Επίσης περιορισμένης βαρύτητας στην ενημέρωση των επιχειρηματιών είναι η συμβολή του Βιομηχανικού Επιμελητηρίου που διεκδικεί τη θέση του βασικού φορέα ενασχόλησης με θέματα βιομηχανίας - βιοτεχνίας. Μόνο το 11% των επιχειρήσεων του δείγματος έχει διαπιστώσει τη συμβολή του στην πληροφόρησή του. Εξίσου χαμηλό είναι και ποσοστό των περιπτώσεων διοχέτευσης πληροφορίας από συναδέλφους (11%), που καθιστά φανερό την πολύ περιορισμένη έκταση ενδοκλαδική συνεργασία στο νομό και κατά συνέπεια η πρώτη διαπίστωση δείχνει ότι δεν υπάρχουν περιθώρια βάσιμων

προσδοκών για ενίσχυση του πνεύματος της συλλογικής προσπάθειας, σε θέματα κοινού ενδιαφέροντος.

Η βιομηχανία της Ημαθίας χαρακτηρίζεται από έντονη εσωστρέφεια καθώς αντιμετωπίζει όλον τον κόσμο εκτός των ορίων της με ανταγωνιστική διάθεση. Η επιτυχία στην αγορά δεν μπορεί να είναι συλλογικό επίτευγμα αλλά κάθε επιχείρηση το διεκδικεί μεμονωμένα αφού οι ενδοκλαδικές διασυνδέσεις είναι εξαιρετικά περιορισμένες στο 9,5% των επιχειρήσεων του δείγματος (εκτός συνεταιρισμών που ισχύει ειδικό καθεστώς). Αξίζει εξάλλου να σημειωθεί ότι το 11% των επιχειρήσεων δηλώνουν ότι δεν τους χρειάζεται ενημέρωση σε θέματα εξοπλισμού και πρόκειται γι αυτές που ο ιδιοκτήτης είναι άνω των 50 ετών και στην πλειοψηφία τους είναι αποκλειστικά ατομικές. Αυτή η επίδειξη αδιαφορίας είναι μια συνέπεια του αναχρονιστικού πνεύματος που διακατέχει τον ιδιοκτήτη ή της υπερεκτίμησης των δυνατοτήτων του. Συμπληρωματική εξάλλου της παραπάνω εικόνας του ενδιαφέροντος για τον εξοπλισμό είναι και η επενδυτική διάθεση των ιδιοκτητών σε συμπληρωματικές ή νέες μηχανές. Δεδομένου του ότι η πληροφόρηση για τις εξελίξεις σ' αυτό το θέμα είναι περιορισμένη το 57% των μονάδων δεν σκέφτεται καμία επένδυση σε εξοπλισμό περαιτέρω. Το ποσοστό είναι αρκετά υψηλό και μπορεί να αιτιολογεί κίνδυνο για την αναπτυξιακή δυναμική της μεταποίησης αν καταστεί αναχρονιστική η μηχανολογική της υποστήριξη. Ωστόσο το 17% των μονάδων του δείγματος αυτής της κατηγορίας είναι μικρού δυναμικού επιχειρήσεις με ενοικιασμένες εγκαταστάσεις, με χαμηλού μορφωτικού επιπέδου ιδιοκτήτη ή άλλες που απευθύνονται στην τοπική ως επι το πλείστον αγορά και δεν αντιμετωπίζουν στον κλάδο τους έντονα ανταγωνιστικές συνθήκες. Ο συντηρητισμός του παλαιής νοοτροπίας ιδιοκτήτη, οι προστατευτικές συνθήκες της δεδομένης οικονομικής συγκυρίας στην τοπική αγορά που δεν δημιουργούν έντονα προβλήματα στις μονάδες, η αδυναμία τους να προσδιορίζουν μελλοντικούς κινδύνους, είναι παράγοντες που αναγκάζουν τον ιδιοκτήτη να επιδιώκει εξασφάλιση της βιωσιμότητας κυρίως και όχι βελτιστοποίηση της απόδοσης της μονάδας. Εμφανίζεται έτσι εξαιρετικά παθητικός σε προοδευτικές πολιτικές προσαρμογής σε νέα δεδομένα που μπορεί ακόμα να απειλούν και τη βιωσιμότητα της μονάδας. Είναι χαρακτηριστικό της έλλειψης ενδιαφέροντος για αλλαγές και της εσωστρέφειας ή δυσπιστίας τους για την ουσιαστική υποβοήθηση τους και το ότι καμία από τις μονάδες αυτής της κατηγορίας δεν ενισχύθηκε ή επιχείρησε να υποβοηθηθεί από κάποιο νόμο ή προγράμματα εθνικά και κοινοτικά για επιχειρήσεις, αν και η πλειοψηφία τους γνωρίζει ότι υπάρχει αυτή η δυνατότητα.

Το 14,2% του δείγματος εξάλλου εμφανίζει ανάλογη συμπεριφορά γιατί αντιμετωπίζει σοβαρούς κινδύνους στην αγορά του προϊόντος και ένταση των ανταγωνιστικών συνθηκών. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν μονάδες που θεωρούν μεταβατική και ρευστή την εποχή, τηρούν στάση αναμονής των εξελίξεων, που προσδοκούν ότι θα βελτιώσουν τη ζήτηση του προϊόντος τους

και άλλες που πρόκειται να διακόψουν προσωρινά τη λειτουργία τους ή το έχουν κάνει ήδη και ως εκ τούτου δεν διακινδυνεύουν επενδύσεις. Το πρόβλημα τους στις αγορές έχει να κάνει με την είσοδο χωρών φθηνού εργατικού δυναμικού ή με την αύξηση του μεταφορικού κόστους (πόλεμος στα βόρεια σύνορα). Αξίζει να σημειωθεί ότι σ' αυτή την ομάδα επιχειρήσεων που στην πλειοψηφία τους δεν προγραμματίζουν επιθετική πολιτική τώρα τουλάχιστον αν και κατανοούν τους κινδύνους και εκδηλώνουν μια κινητικότητα ως προς την αναζήτηση λύσεων, βρίσκονται και ορισμένες 5,7% του δείγματος που ενόψει της κατάστασης αντιδρούν μετατοπίζοντας το βάρος της δραστηριότητάς τους, από την μεταποίηση, στην εμπορία ανάλογων αλλά εισαγόμενων προϊόντων. Η κρίση στις αγορές απειλεί να συρρικνώσει τη μεταποιητική βάση όχι μόνο με το κλείσιμο των μονάδων αλλά και με την επιλογή τους να μεταβάλλουν τη φύση της δραστηριότητάς τους.

Τέλος στο σύνολο αυτών που δεν ενδιαφέρονται για επενδύσεις σε εξοπλισμό (57%) υπάρχουν και ορισμένες 14,2% που η απουσία πρόθεσης αιτιολογείται από την πληρότητα ή επάρκειά τους σε εξοπλισμό αφού πρόκειται για νέες και δυναμικές μονάδες ή παλαιότερες σε ώριμα στάδια ανάπτυξης με παράδοση στις αγορές και εκσυγχρονισμένες σε σημαντικό βαθμό. Πέραν αυτών όμως που για κάποιο λόγο σχετικό με την δεδομένη οικονομική συγκυρία ή το βαθμό πληρότητας των εγκαταστάσεων δεν προγραμματίζει επενδύσεις, υπάρχουν και εκείνες οι επιχειρήσεις (10% του δείγματος), ο ιδιοκτήτης των οποίων θεωρεί, ότι με κριτήρια δυνατοτήτων του εξοπλισμού, μπορεί να ανταπεξέλθει στις σύγχρονες απαιτήσεις και να προασπίσει την ανταγωνιστικότητα της επιχείρησης, εκδηλώνοντας την αναχρονιστική αντίληψη για τη δομή, το δυναμισμό και τις ανάγκες μιας μεταποιητικής μονάδας, αλλά και την άγνοια του γύρω από τις σύγχρονες συνθήκες επιχειρηματικής δράσης.

Αντίθετη είναι η στάση του 43% των επιχειρήσεων που εκδηλώνουν την επιθυμία να επενδύσουν στο άμεσο μέλλον μετατρέποντας την εικόνα της επιχείρησης σε διάφορα επίπεδα, οι οποίες δίνουν μια περισσότερο αισιόδοξη προοπτική για το μέλλον του παραγωγικού δικτύου της Ημαθίας.

Βασικότερο κίνητρο για επενδύσεις φαίνεται να αποτελεί η ανάγκη μείωσης του κόστους ανά μονάδα και η υποκατάσταση της εργασίας από μηχανήματα που εκφράζει τις προθέσεις του 31% των επιχειρηματιών.

Δεδομένου του ότι η πλειοψηφία των ιδιοκτητών 64% θεωρεί δυσανάλογα αυξημένο το κόστος της εργασίας σε σχέση με το κόστος παραγωγής, είναι αναμενόμενη η προσπάθεια περιορισμού του, με υποκατάσταση της εργασίας, αλλά το ότι αφορά ένα ορισμένο αριθμό επιχειρήσεων καθιστά σαφή την ανάγκη στήριξης των μονάδων είτε μέσω πολιτικών χρηματοδότησης για εισαγωγή μηχανημάτων είτε μέσω μιας μακροοικονομικής πολιτικής ρύθμισης των ημερομισθίων και κυρίως των ασφαλιστικών εισφορών, που αφορούν γενικότερα τη διαχείριση της εθνικής οικονομίας. Ένα μεγάλο μέρος επιχειρήσεων που αντιμετωπίζει πρόβλημα με το εργατικό κόστος και δεν

σκοπεύει να ακολουθήσει την παραπάνω πολιτική επενδύσεων, έχει επιλέξει ευέλικτες πρακτικές, ανεξαρτήτως της κοινωνικής τους αποδοχής, όπως η απασχόληση ανηλίκων ή αλλοδαπών ή η ευρεία απασχόληση εποχιακών εργατών ανάλογα με το ύψος της ζήτησης, αντιμετωπίζοντας εν μέρει το πρόβλημα, που είναι εμφανές για το σύνολο της ελληνικής βιομηχανίας, επηρεάζοντας μάλιστα ιδιαίτερα ορισμένους κλάδους (ενδυμάτων, υποδημάτων, κλωστοϋφαντουργίες) και την διεθνή ανταγωνιστικότητά τους

Το 23% των επιχειρήσεων επίσης θεωρεί αναγκαία, για την προάσπιση της ανταγωνιστικότητάς της, την βελτίωση της ποιότητας και οι επενδύσεις της θα κινηθούν προς αυτή την κατεύθυνση. Οι μονάδες αυτής της κατηγορίας, αν και λίγες στον αριθμό τους έχουν κατανοήσει πως η ποιότητα είναι ένα χαρακτηριστικό που εγγυάται την διατήρησή τους στο ανταγωνιστικό παιχνίδι αλλά η μικρότερη συχνότητα εμφάνισής της στις μελλοντικές επιδιώξεις δείχνει πως οι μονάδες του νομού ενδιαφέρονται περισσότερο για την αντιμετώπιση άμεσων θεμάτων που πλήττουν σοβαρά το δυναμισμό τους, όπως το κόστος παραγωγής και λιγότερο για μακροπρόθεσμες πολιτικές προώθησης των προϊόντων τους και βελτίωσης της θέσης τους μέσω αυτών. Ωστόσο και οι δύο επιλογές υποκατάστασης εργασίας και βελτίωσης της ποιότητας, δίνουν το πλαίσιο της δυναμικής αντίδρασης στις εξελίξεις και τάσεις προσαρμογής στα νέα δεδομένα για την προάσπιση της ανταγωνιστικότητάς τους.

Επίσης μια μικρή μερίδα της τάξης 20% του δείγματος, σκοπεύει να επεκτείνει την παραγωγή σε νέα προϊόντα, ενισχύοντας την ανθεκτικότητα της επιχείρησης από πιθανές ακαμψίες στις αγορές. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν σε μεγάλο βαθμό πρωτοβάθμιοι αγροτικοί συνεταιρισμοί ή και αυτόνομοι συνεταιρισμοί, που ενόψει της κατάργησης του προστατευτισμού ενίσχυσης τους από κοινοτικές επιδοτήσεις, προσανατολίζονται στην παραγωγή νέων προϊόντων ή νέου τύπου επεξεργασίας για να προστατεύσουν το εισόδημά τους, περνώντας σε ενίσχυση της καθετοποίησης της παραγωγικής διαδικασίας. Αξιόλογη επίσης είναι και η διάθεση που εκφράζουν οι μονάδες αυτής της ομάδας να προσελκύσουν πελάτες διαφορετικών απαιτήσεων, διευρύνοντας το φάσμα των δραστηριοτήτων τους και τις παραγωγικές δυνατότητες του εξοπλισμού, που θα τους εξασφαλίσει συνεχόμενη και όχι εποχιακή λειτουργία (φασόν). Τέλος μόνο το 9% των μονάδων θεωρεί ότι ο υπάρχον εξοπλισμός δεν επαρκεί για να ανταποκριθεί στο ύψος της ζήτησης και απαιτείται κατά συνέπεια ο εμπλουτισμός του. Η μικρή του αναλογία δείχνει ότι γενικά ο εξοπλισμός του νομού επαρκεί για τη ζήτηση αν και σε ορισμένες περιπτώσεις δεν εξαντλείται η δυναμικότητα του και οι μονάδες δεν έχουν πρόβλημα ανταπόκρισης, τη δεδομένη στιγμή τουλάχιστον, αλλά αξιοποιούν πλήρως τις δυνατότητες απορρόφησης της αγοράς.

1.7 Τοπική αγορά εργασίας - απασχόληση.

Βασικό γνώρισμά της απασχόλησης στις μεταποιητικές δραστηριότητες του νομού είναι αφενός ο εποχιακός της χαρακτήρας, που σχετίζεται κυρίως με τον προσανατολισμό του μεγαλύτερου μέρους των μονάδων στην επεξεργασία αγροτικών προϊόντων περιορίζοντας τη λειτουργία αυτών αλλά και των προμηθευτών - μονάδων στις εποχές συγκομιδής τους, και η μεγάλη συμμετοχή μελών που έχουν ιδιοκτησιακή σχέση με την επιχείρηση, δηλ. συνήθως μέλη της ίδιας οικογένειας.

Η δομή της απασχόλησης στη μεταποίηση προσδιορίζεται από την συμμετοχή 3,75 ατόμων κατά μέσο όρο, στην παραγωγή, της οικογένειας, και τον μεγάλο αριθμό εποχιακών κατά μ.ο. 50,3 ατόμων. Ο αριθμός των μόνιμων εργαζομένων που απασχολεί η επιχείρηση δεν ξεπερνά τους 25,6, με σημαντικές διακυμάνσεις στο εσωτερικό της κατανομής. Τη μεγαλύτερη αναλογία στους μόνιμους εμφανίζουν οι ειδικευμένοι και ανειδίκευτοι και λιγότερο οι διοικητικοί υπάλληλοι. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο σύνολο των εποχιακών δεν περιλαμβάνονται μόνο ανειδίκευτοι αλλά και διοικητικοί ή επιστημονικό προσωπικό (εποχιακοί εξαμήνου).

Οι επιχειρήσεις λόγω της αδυναμίας τους να συντηρήσουν μόνιμους διοικητικούς υπαλλήλους φαίνεται να απασχολούν για διάστημα ενός εξαμήνου 4,27 άτομα αυτής της κατηγορίας. Αντίθετα το σύνολο των εργαζομένων για απασχόληση για λιγότερο του ενός μήνα έως τρεις μήνες, που αυξομειώνεται περισσότερο αυστηρά σύμφωνα με τη ζήτηση και προσλαμβάνεται ή παύεται σύμφωνα με το ύψος της παραγωγής είναι ανειδίκευτοι, παιδιά ή αλλοδαποί. Σ' αυτού του είδους την απασχόληση είναι διπλάσια η συμμετοχή των γυναικών. Τις ανάγκες για ευελιξία στην αγορά εργασίας οι επιχειρήσεις τις καλύπτουν με την απασχόληση 34,6 γυναικών και 15,7 ανδρών, δεδομένου του ότι οι γυναίκες είναι πιθανότερο να ανταποκριθούν σε ευκαιριακή απασχόληση. Επίσης η πιεστική ανάγκη μείωσης του εργατικού κόστους έχει καταστήσει ευρέως διαδεδομένη την απασχόληση αλλαδαπών και κυρίως ανήλικων, ειδικά στα κιβωτοποιεία που ανιμετωπίζουν ένταση του ενδοκλαδικού ανταγωνισμού.

Η ιδιαίτερη φυσιογνωμία της μεταποίησης στην Ημαθία, ο αγροτοβιομηχανικός της χαρακτήρας επηρεάζει και την μορφή της απασχόλησης με την επικράτηση σε μεγάλο βαθμό της εποχιακής εργασίας και την αδυναμία στήριξης μόνιμων υπαλλήλων.

Όσον αφορά την περίοδο έντασης της εποχιακής απασχόλησης κατά κύριο λόγο πρόκειται για τους καλοκαιρινούς μήνες που αντιστοιχούν στη συγκομιδή ροδακίνων και τους χειμερινούς, συγκομιδής εσπεριδοειδών.

Από το σύνολο των μονάδων μόνο το 22% έχει πρόβλημα στην εξεύρεση καταλλήλου εργατικού δυναμικού και κατά συνέπεια η τοπική αγορά εργασίας εμφανίζει αξιόλογη προσαρμογή στις απαιτήσεις της τοπικής βιομηχανίας. Το πρόβλημα εντοπίζεται κυρίως στην εξεύρεση ειδικευμένου εργατικού

δυναμικού (11%) και γίνεται λιγότερο έντονο για ανειδίκευτους (8%) και επιστημονικό προσωπικό (3%). Οι διαφαινόμενες ελλείψεις ανά κατηγορία εργαζομένων αντανακλά τις συνέπειες τις αναντιστοιχίας εκπαίδευσης και αναγκών της βιομηχανίας, που αφορά το σύνολο του εθνικού χώρου αλλά και την Ημαθία ειδικότερα.

Το πρόβλημα ωστόσο που καθιστά την τοπική αγορά εργασίας ανεπαρκή στην κάλυψη ειδικών αναγκών και απαιτήσεων για το 22% των επιχειρήσεων έχει το αντίκτυπό του και στο εσωτερικό των μονάδων, στην παραγωγική διαδικασία που σ' αυτό το επίπεδο αφορά μεγαλύτερο αριθμό επιχειρήσεων. Το 17% των μονάδων έχει προβλήματα με τις εργασιακές σχέσεις και την έλλειψη ειδικών γνώσεων (δεξιοτήτων) από τους εργαζόμενους. Δεδομένου το ότι το 19% απασχολεί και ανήλικους, το θέμα της ανταπόκρισης των εργαζομένων στις απαιτήσεις της παραγωγής αγγίζει το 36% των επιχειρήσεων του δείγματος.

Τέλος ένα μεγάλο μέρος των επιχειρήσεων (20%) δεν έχει σαφή γνώση των συνθηκών της αγοράς εργασίας και αδυνατεί να προσδιορίσει αν θα αντιμετωπίσει ή όχι πρόβλημα σε μια πιθανή αναζήτηση εργαζομένων. Αυτό ουσιαστικά σημαίνει ότι δεν μπορεί να γνωρίζει επαρκώς για την διαδεσιμότητα ή τη φύση ενός παραγωγικού συντελεστή και κατά συνέπεια να προγραμματίσει την βέλτιστη αξιοποίησή του ή την προσαρμογή σε ενδεχόμενη έλλειψή του, αλλά και τον εμπλουτισμό της σε ειδικότερους ή γενικά καταλληλότερους εργαζόμενους.

Ο σημερινός επιχειρηματίας της Ημαθίας δεν μπορεί να προσδιορίσει αν προσφέρεται η δυνατότητα στήριξης από το τοπικό δυναμικό σε πρωτοβουλίες ανάπτυξης ή γενικά εξέλιξης της επιχείρησης.

Όσον αφορά την μελλοντική μεταβολή της απασχόλησης, μεγαλύτερο βάρος έχει η τάση διατήρησής της σε σταθερά επίπεδα (44% των μονάδων). Το ποσοτό αυτό αντιστοιχεί και στις περιπτώσεις μονάδων που τηρούν στάση αναμονής εν όψει της οικονομικής συγκυρίας, που έχει διαφοροποιημένες επιδράσεις στους κλάδους, αλλά και εκείνες που έχουν ωριμάσει και θεωρούν ότι αγγίζουν τα όρια βελτιστοποίησης της απόδοσης της επιχείρησης. Το γεγονός ότι μεγάλο μέρος των μονάδων δεν σκοπεύει αύξηση, δημιουργεί μια εικόνα στασιμότητας στην αγορά εργασίας για το μέλλον, αποτελεί ένδειξη επιβράδυνσης των αυξυντικών ρυθμών της μεταποιητικής δραστηριότητας και παράλληλα καταδεικνύει ευαισθησία τόσο σε σχέση με την ροπή προς ανάπτυξη όσο αντίθετα και προς την κρίση.

Δεδομένου του ότι το μεγαλύτερο μέρος των υπόλοιπων μονάδων επιθυμεί μείωση της απασχόλησης (31%) η αδυναμία και η οριακή κατάσταση της μεταποίησης του νομού για τη δεδομένη χρονική στιγμή είναι φανερή.

Η μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση αφορά τους μόνιμους ανειδίκευτους ή ημειδίκευμένους, περισσότερο, αλλά και τους εποχιακά απασχολούμενους ανειδίκευτους, επιβεβαιώνοντας την ανάγκη των μονάδων για ειδικευμένους εργαζόμενους αλλά και τις αυξημένες απαιτήσεις της παραγωγής που

επιβάλλουν αντίστοιχη προσαρμογή της τοπικής αγοράς εργασίας. Ωστόσο η τάση μείωσης, αν και μικρότερη και σ' αυτή την κατηγορία εργαζομένων από το 31% μονάδων στην εσωτερική σύνθεση της απασχόλησης δείχνει την αδυναμία των αντίστοιχων επιχειρήσεων να συντηρήσουν τον σημερινό αριθμό των εργαζομένων στο προσεχές μέλλον και έτσι η μείωση δεν είναι εκδήλωση αποκλειστικά αναπροσαρμογής.

Περισσότερο αισιόδοξη αλλά περιορισμένης έκτασης είναι η εικόνα του 25% των μονάδων του δείγματος, που επιθυμούν αύξηση της απασχόλησης. Μεγαλύτερη απορρόφηση θα αφορά την κατηγορία των ημειδικευμένων και με λιγότερη ένταση τους ειδικευμένους και εποχιακά απασχολούμενους. Αξιόλογη επίσης είναι και η πρόθεση αύξησης του επιστημονικού προσωπικού. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κατηγορίες εργαζομένων που χρειάζονται οι βιομηχανίες αυτής της ομάδας συμπίπτουν μ' αυτές που έχουν εντοπίσει οι επιχειρηματίες σε έλλειψη στην τοπική αγορά (22%). Η σύνθεση της τοπικής αγοράς εργασίας με την υπερπροσφορά ανειδίκευτων ή αγροτοεργατών (απασχολούμενων εποχιακά σε άλλες εργασίες αγροτών), σύντομα δεν θα ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της τοπικής βιομηχανίας για ειδικευμένους και επιστήμονες.

Όσον αφορά τις βάρδιες λειτουργίας των επιχειρήσεων οι μισές δουλεύουν μόνο 1 βάρδια όλο το χρόνο και ένα 6% και δεύτερη εποχιακά ανάλογα με τη ζήτηση. Μικρός είναι ο αριθμός των μονάδων 9% που δουλεύουν συνεχώς τρεις βάρδιες. Μεγάλος είναι ο αριθμός των μονάδων που δουλεύει με μία βάρδια (31%) ή ανοικτό ωράριο μόνο εποχιακά. Πρόκειται για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς και τις ιδιωτικές μονάδες επεξεργασίας φρούτων, καθώς και τις μονάδες - προμηθευτές τους (κιβωτοποιεία). Ένα μεγάλο μέρος δηλαδή δεν μπορεί να προσφέρει μόνιμη απασχόληση και κατά συνέπεια απευθύνεται σε εργαζόμενους που ζητούν εποχιακή απασχόληση ή εταιροαπασχολούμενες. Σ' αυτή την αναγκη σε μεγάλο βαθμό ανταποκρίνονται γυναίκες, που αποτελούν και τον κύριο όγκο των ανειδίκευτων εποχιακά εργαζομένων ή ανήλικοι. Η μεταποίηση φαίνεται να λειτουργεί συμπληρωματικά σε μεγάλο βαθμό για την ενίσχυση του αγροτικού κατά βάση εισοδήματος του νοικοκυριού της Ημαθίας. Αν και είναι ποσοστιαία μεγαλύτερη η συμμετοχή μονάδων που όλο το χρόνο δουλεύουν τουλάχιστον 1 βάρδια (69%), ωστόσο οι μεγαλύτερες, με κριτήριο αριθμού εργαζομένων, στη συντριπτική τους πλειοψηφία μονάδες λειτουργούν εποχιακά και δεν ανήκουν στην κατηγορία αυτών που διατηρούν όλο το χρόνο εργαζομένους.

1.8. Το είδος των προϊόντων του μεταποιητικού συστήματος της Ημαθίας.

Το 39% των επιχειρήσεων του δείγματος είναι μονάδες παραγωγής τροφίμων (14 επιχειρήσεις). Οι περισσότερες από αυτές 22% επεξεργάζονται αγροτικά προϊόντα του νομού κυρίως, αλλά και της Νότιας Ελλάδας. Ο κύριος

όγκος της παραγωγής τους (πάνω από 80%) για το 11% των επιχειρήσεων περιορίζεται στα νωπά ροδάκινα και για ίδιο αριθμό μονάδων στα νωπά εσπεριδοειδή, ενώ ένα 5,5% παράγει ζωοτροφές από τα παραπροϊόντα της επεξεργασίας των αγροτικών προϊόντων. Αρκετές επίσης (13,8%) παράγουν περισσότερα από τρία προϊόντα (σταφύλια, ακτινίδια, πατάτες κλπ) και η παραγωγική διαδικασία φαίνεται να έχει διαφοροποιηθεί γι αυτές από το 1980 τόσο με την παραγωγή νέων όσο και με τις αλλαγές στις αναλογίες των διαφορετικών προϊόντων στο συνολικό όγκο της παραγωγής. Οι μονάδες εκείνες που έχουν τη δυνατότητα παραγωγής ποικιλίας προϊόντων, δηλαδή διαθέτουν εξοπλισμό με ανάλογες δυνατότητες, είναι εκείνες που διαχρονικά προσαρμόζουν την ποσότητα και τη σύνθεση της παραγωγής τους ώστε να ισορροπούν στις μεταβολές της ζήτησης των αγορών. Αντίθετη είναι η εικόνα των μονάδων προϊόντων ζαχαροπλαστικής (8,3%) όπου φαίνεται να δαιτηρείται για το συνολικό σχεδόν όγκο της παραγωγής η εξάρτηση από ένα μόνο προϊόν (άρτος, γλυκά).

Στον κλάδο των ενδυμάτων που αντιπροσωπεύεται από 11,1% των μονάδων του δείγματος (4 επιχειρήσεις), οι μισές μονάδες είναι προσανατολισμένες στην επεξεργασία μαλακού υφάσματος και την παράγουν κυρίως φούστες, παντελόνια και T-shirt. Το 2,7% έχει τη δυνατότητα να δουλεύει σκληρά υφάσματα και παράγει κυρίως σακάκια, ενώ ένα ανάλογο ποσοστό προσανατολίζεται σε είδη εξοπλισμού κατοικίας (κουρτίνες, σεντόνια κλπ). Όλες οι μονάδες παράγουν περισσότερα από τρία είδη, και το διευρυμένο φάσμα δραστηριοτήτων με τους εναλλακτικούς τρόπους προσέγγισης της αγοράς (διαφορετικά προϊόντα), προσδίδει αξιόλογη αντοχή σε περίπτωση κλειδωνισμών, περιορίζοντας τις πιθανότητες κατάρρευσης σε σχέση με τον αποκλειστικό προσανατολισμό σε ένα είδος. Ο εμπλουτισμός της παραγωγής με νέα προϊόντα σε σχέση με το 1980 παρατηρείται μόνο στις μισές περιπτώσεις και σε μονάδες που παρήγαγαν τότε μόνο ένα προϊόν, ώστε σήμερα όλες φαίνεται να έχουν υιοθετήσει ευέλικτες πολιτικές διαχείρισης των αγορών.

Όσον αφορά τη σύνθεση της παραγωγής, οι υφαντουργικές μονάδες (8,3% του δείγματος) είναι η μόνη κατηγορία επιχειρήσεων που δεν εμφανίζει καμία αλλαγή στην παραγωγή μετά το 1980. Οι δύο στις τρεις παράγουν μόνο ένα προϊόν, κουβέτρες ή μοκέτες και μόνο μία που ο κύριος όγκος της παραγωγής της είναι νήματα παράγει περισσότερα του ενός σε μικρές αναλογίες. Στους κλάδους τελικών προϊόντων από μέταλλο και μηχανών περιλαμβάνονται μονάδες συνθετικών κουφωμάτων και μηχανουργεία παραγωγής αγροτικών μηχανημάτων. Μόνο στις δεύτερες, που αντιμετωπίζουν προβλήματα με τις εισαγωγές, η παραγωγή τελικών περιορίστηκε και παρατηρείται στροφή της παραγωγής σε ενδιάμεσα τμήματα του τελικού προϊόντος και ανταλλακτικά.

Για τις μονάδες ξύλου εκτός επίπλων, που δεν είναι άλλες παρά τα κιβωτοποιεία στο δείγμα (19,4%), το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής τους είναι ξύλινα κιβώτια για τη συσκευασία φρούτων κατά κύριο λόγο ροδακίνων.

Στον κλάδο έχουμε μονάδες που εξειδικεύονται αποκλειστικά στα κιβώτια φρούτων, που απευθύνονται στην εσωτερική αγορά (5,5%) αλλά και μονάδες που καινοτομούν με την παραγωγή χάρτινων κιβωτίων (5,5%) και σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για τις μεγαλύτερες και παλαιότερες επιχειρήσεις. Οι περισσότερες (11,1%) παράγουν τουλάχιστον δύο προϊόντα (κιβώτια άλλων διαστάσεων, παλλέτες κλπ) αλλά μόνο το 8,3% φαίνεται να έχει αλλάξει τα τελευταία 15 χρόνια την εικόνα της παραγωγής του.

1.9. Αγορά προϊόντος

Οι μηχανισμοί διάδεσης του προϊόντος της μεταποίησης καταδεικνύουν μια αξιόλογη δραστηριότητα διαπλωκής της Ημαθίας στο ευρύτερο εθνικό σύστημα αλλά και το εξωτερικό. Το 29% των μονάδων διαδέτουν πάνω από το 80% του όγκου της παραγωγής τους στο εξωτερικό και κυρίως στις χώρες της ΕΟΚ. Πέραν αυτών και με μικρότερη αναλογία σε σχέση με το σύνολο της παραγωγής, εξαγωγική δραστηριότητα, εμφανίζει συνολικά το 52% των μονάδων, ποσοστό αρκετά σημαντικό για το προφίλ της μεταποίησης του νομού και τη συμμετοχή της στο εισόδημά του.

Ωστόσο μόνο το 32% αυτών έχει αυξήσει τις εξαγωγές του τα τελευταία 5 χρόνια, γεγονός που αποτελεί ένδειξη αδυναμίας βελτίωσης της θέσης τους στις εξωτερικές αγορές για μεγάλο μέρος των εξαγωγικών μονάδων, αν συνεκτιμήσουμε ότι στον αριθμό αυτών που αύξησαν τις εξαγωγές περιλαμβάνονται και μονάδες που για πρώτη φορά δραστηριοποιούνται πέραν των εθνικών αγορών. Η στασιμότητα ή μείωση του όγκου της παραγωγής που εξάγεται είναι συχνότερο φαινόμενο για τις παραδοσιακές εξαγωγικές επιχειρήσεις.

Οι βασικότεροι ανταγωνιστές για αυτές τις μονάδες είναι χώρες της ΕΟΚ (Ισπανία, Ιταλία, Πορτογαλία) που δραστηριοποιούνται σε σημαντικό βαθμό σε κλάδους που δεσπόζουν στην τοπική μεταποίηση (επεξεργασία προϊόντων) και χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, Τουρκία, Άπω Ανατολή στο χώρο του έτοιμου ενδύματος.

Οι επιχειρήσεις θεωρούν ότι μειονεκτούν σε σχέση με τους ανταγωνιστές τους ως προς το παραγωγικό - εργατικό κόστος (23%), ως προς το μεταφορικό κόστος (20%), ως προς την ποιότητα του προϊόντος (9%) και ως προς την προβολή του (9%). Αυτή η σειρά κατά συχνότητα εμφάνισης των εκτιμώμενων προβλημάτων για τη διεθνή ανταγωνιστικότητα τους, δείχνει ότι δεν πρόκειται σε μεγάλο βαθμό για ενδογενή γνωρίσματα των μονάδων (όπως η ποιότητα ή η προβολή), αλλά οι επιχειρηματίες θεωρούν σοβαρότερους για τη δραστηριοποίησή τους στο εξωτερικό παράγοντες που αφορούν γενικότερα εθνικά θέματα οικονομικά και μη (ύψος ημερομισθίων - πόλεμος Σερβίας κλπ) αλλά και την θέση της χώρας σε σχέση με των ανταγωνιστών, που απέχει περισσότερο από τις αγορές και τη Δ.Ευρώπη κυρίως, αυξάνοντας το μεταφορικό κόστος.

Το αποτέλεσμα είναι αφενός η διστακτική στάση ως προς την επέκταση των εξαγωγών καθώς το 40% των μονάδων αντιλαμβάνεται ένταση των ανταγωνιστικών συνθηκών στις αγορές ενώ το 8,3% αυτών αξιολογεί εξαιρετικά έντονο τον ανταγωνισμό στο χώρο του και αισθάνεται άμεσα ότι απειλείται η δέση του. Η οικονομική συγκυρία και εξωγενείς ως προς τις επιχειρήσεις παράγοντες φαίνεται απειλούν σοβαρά σε συρρίκνωση την εξαγωγική δραστηριότητα που κατά παράδοση αφορούσε μεγάλο μέρος των επιχειρήσεων του νομού.

Πέραν αυτών των μονάδων το 37% του δείγματος απευθύνεται για το 80% της παραγόμενης ποσότητας στην τοπική αγορά. Σ' αυτήν την κατηγορία εκτός των μικρών εργαστηρίων τροφίμων και κουφωμάτων ανήκουν όλες οι μονάδες που είναι συνδεδεμένες με εργοστάσια επεξεργασίας φρούτων.

Αυτή η κατηγορία δεν αντιμετωπίζει οξύ ανταγωνισμό με μονάδες του εξωτερικού χώρου του νομού και συνήδως ούτε και στο εσωτερικό του από μονάδες του ίδιου κλάδου, με εξαίρεση τα κιβωτοποιεία που χαρακτηρίζουν στην πλειοψηφία τους οξύ τον ενδοκλαδικό ανταγωνισμό.

Τέλος υπάρχουν και οι μονάδες πολλαπλού προσανατολισμού, που διοχετεύουν μέρος της παραγωγής τους εκτός του νομού, το 14% των μονάδων στη Β.Ελλάδα, το 19% στη Λ.Ελλάδα και το 11% στο εξωτερικό. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκει το 50% των επιχειρήσεων.

Όσον αφορά τη διείσδυση επιχειρήσεων από άλλες περιοχές εκτός της Ημαθίας στις αγορές των μονάδων του νομού, μόνο το 23% δηλώνει ότι δεν έχει πρόβλημα με την παρουσία του στις αγορές που απευθύνεται, ποσοστό πολύ μικρό, περιορισμένης βαρύτητας για την αξιολόγηση της γενικότερης δυναμικής του νομού, δεδομένου του ότι πρόκειται για μονάδες μικρού δυναμικού που απευθύνονται στις περιορισμένες αγορές του νομού (εργαστήρια ζαχαροπλαστικής - κουφωμάτων) κλάδων που δεν χαρακτηρίζονται από συγκέντρωση στο ευρύτερο εθνικό χώρο. Στις μονάδες αυτές εξάλλου ανήκουν και τα κιβωτοποιεία που φαίνεται να μονοπωλούν την κάλυψη των αναγκών των βιομηχανιών, σε ένα είδος υλικών συσκευασίας, αλλά και παραδοσιακού τύπου επιχείρησης που αγνοούν ή υποεκτιμούν τις τάσεις στις αγορές.

Αντίθετα το 77% των μονάδων, χάνει αγορές από επιχειρήσεις του εξωτερικού, κυρίως χωρών - μελών της ΕΟΚ αλλά και χώρες φθηνού εργατικού και σ' αυτή την κατηγορία δεν περιλαμβάνονται μόνο μονάδες που αναπτύσσουν εξαγωγική δράση, αλλά και άλλες που έχουν πρόβλημα υποκατάστασης του προϊόντος τους από εισαγόμενα. Οι περισσότεροι αναταγωνιστές λοιπόν για τις επιχειρήσεις του νομού ανήκουν στον εκτός του εθνικού χώρου.

Το 31% των επιχειρήσεων παρατηρεί διείσδυση μονάδων της Β.Ελλάδας και Ημαθίας στις αγορές του και μόνο το 6% από τη Νότια Ελλάδα. Οι αναλογίες καθιστούν σαφή την ενσωμάτωση σε μεγαλύτερο βαθμό στις διαδικασίες παραγωγής αλλά και διακίνησης της Β.Ελλάδας σε σχέση με την

υπόλοιπη χώρα. Ωστόσο η εικόνα δεν είναι αισιόδοξη δεδομένου του ότι το σύνολο σχεδόν των μονάδων χάνει ένα κομμάτι των αγορών του παρά της σοβαρής κίνησης αναζήτησης νέων αγορών.

Ενόψει των αρνητικών εξελίξεων οι μονάδες του νομού φαίνεται να διαθέτουν ορισμένους μηχανισμούς προστασίας, ενισχύοντας την ανθεκτικότητά τους με τη δραστηριοποίησή τους σε περισσότερες από μία αγορές. Το 64% του συνόλου των επιχειρήσεων ακολουθεί αυτή την πολιτική και σ' αυτές συμμετέχει το σύνολο σχεδόν των μονάδων που απευθύνονται στην τοπική αγορά. Είναι χαρακτηριστική η προσαρμογή των επιχειρήσεων που αντιμετωπίζουν το εξωτερικό, λιγότερο γνωστό περιβάλλον, στο κλίμα ρευστότητας των αγορών και σε πολιτικές περιορισμού της ευαισθησίας τους με την εξασφάλιση πολλών χώρων διάθεσης της παραγωγής τους. Σε καλύτερη θέση ωστόσο ως προς το παραπάνω σκεπτικό βρίσκονται οι μονάδες πολλαπλού προσανατολισμού (50%) που στην πλειοψηφία τους έχουν περισσότερες των τριών αγορές.

Γενικά η μεταποίηση του νομού φαίνεται να διαθέτει καλύτερες προδιαγραφές αντίστασης σε πιθανή συρρίκνωση των αγορών της στο εσωτερικό, με τη διαπλοκή της σε περισσότερες της μίας αγορές, από ότι στο εξωτερικό περιβάλλον και αυτό αποτελεί μειονέκτημα και κίνδυνο όχι μόνο για τον τοπικό αλλά γενικότερα για το εθνικό σύστημα.

Αν επανέλθουμε στο προφίλ των ανταγωνιστών ανεξάρτητα από τη χώρα προέλευσής τους και εξετάζοντας την εσωτερική τους δομή και το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα για το σύνολο των μονάδων οι ιδιοκτήτες κατά 42% νιώθουν να απειλούνται στις αγορές από σύγχρονες μονάδες που πλεονεκτούν ως προς το ύψος τους εργατικού κόστους σε σχέση με το συνολικό κόστος παραγωγής. Ένας μεγάλος αριθμός μονάδων δηλ. χρειάζεται άμεσης επένδυσης για την υποκατάσταση της εργασίας προκειμένου να διατηρήσει την ανταγωνιστικότητά του. Ο ανταγωνιστής αυτής της κατηγορίας μπορεί να είναι εσωτερικού ή εξωτερικού και στη δεύτερη περίπτωση πλεονεκτεί και λόγω του χαμηλότερου μεταφορικού κόστους αφού πρόκειται για επιχειρήσεις χωρών - μελών της ΕΟΚ που απευθύνονται όπως και οι αντίστοιχες της Ημαθίας σε αγορές της Δ.Ευρώπης.

Ακολουθώντας στο 19% των περιπτώσεων περιγράφει σαν ανταγωνιστές του ομοειδή εργασία του εσωτερικού και εξωτερικού. Σ' αυτή την περίπτωση οι μονάδες δεν υστερούν σε εξοπλισμό και σε ευκαιρίες ανταπόκρισης στη ζήτηση, αλλά έχουν να αντιμετωπίσουν τη διαφοροποιημένη συμπεριφορά των ανταγωνιστών, που εάν είναι ομοειδή εργοστάσια του εξωτερικού πλεονεκτούν με το μικρότερο ύψος του μεταφορικού κόστους ενώ αν πρόκειται για μονάδες του εσωτερικού, αυτές περιορίζουν το κόστος παραγωγής και τις τιμές σε βάρος της ποιότητας. Στην πρώτη περίπτωση οι επιχειρήσεις αυτής της κατηγορίας αν και θεωρούν ισοδύναμη την παρουσία τους και τις δυνατότητες τους έναντι των ξένων απειλούνται με συρρίκνωση λόγω εξωγενών ως προς αυτές παραμέτρων (θέση της χώρα, πόλεμος, ελλειπής διασύνδεση), ενώ στη

δεύτερη που αποτελεί αρνητική αντίδραση της έντασης του ανταγωνισμού κινδυνεύουν να ακολουθήσουν την τάση πτώσης της ποιότητας, που ωστόσο δεν εξασφαλίζει μακροπρόθεσμα τη βιωσιμότητα των μονάδων, ούτε μεμονωμένα ούτε στο σύνολό τους.

Τέλος μικρότερος αριθμός μονάδων (11%) νιώθει να απειλείται στο ανταγωνιστικό παιχνίδι από μονάδες μικρότερες και λιγότερο καλά εξοπλισμένες. Σ' αυτή την περίπτωση πρόκειται για μονάδες του νομού που πλεονεκτούν με το χαμηλότερο παραγωγικό κόστος λόγω της ευέλικτης διάρθρωσής τους (απασχόληση ανηλίκων - εποχιακή) ή παραδοσιακής - οικογενειακής δομής που τους εξασφαλίζει μικρότερο εργατικό αλλά και μηδαμινό σχεδόν κόστος οργάνωσης - διαχείρισης - διοίκησης.

Μη έχοντας μακροχρόνια πολιτική παραγωγής και πωλήσεων όπως οι μεγάλες και προηγμένης δομής μονάδες μπορούν να προσαρμόζουν την παραγωγή, την ποιότητα και τις τιμές σύμφωνα με τις συνθήκες της αγοράς.

Είναι φανερό ότι από το ανταγωνιστικό παιχνίδι του εσωτερικού τουλάχιστον, υπάρχουν ενδείξεις αρνητικής αντίδρασης με την είσοδο στην παραγωγή όλο και σε μεγαλύτερο βαθμό αλλοδαπών και ανηλίκων, αλλά και την μείωση των τιμών σε βάρος της ποιότητας, από το οποίο κερδίζουν μικρές - παραδοσιακού τύπου και οργάνωσης μονάδες με χαμηλό επίπεδο εξοπλισμού και εγκαταστάσεων. Αυτές εκφράζουν το στίγμα της παραγωγικής δραστηριότητας σε περιόδους κρίσης, που ωστόσο δεν εγγυάται τη θετική έκβαση του ανταγωνισμού αν εξελιχθεί αποκλειστικά αυθόρμητα. Η παραπάνω εικόνα είναι ιδιαίτερα εμφανής στον κλάδο ξύλου και τα κιβωτοποιεία.

Ενόψει των παραπάνω συνθηκών στην αγορά οι επιχειρήσεις έχουν προσανατολιστεί θετικά ως προς την διασφάλιση της ανταγωνιστικότητάς τους, δεδομένου του ότι το 81% στηρίζει την επικράτηση του στην ποιότητα του προϊόντος και θεωρεί βασική αυτή την παράμετρο για την διασφάλιση της βιωσιμότητάς του. Ωστόσο δημιουργούνται ερωτηματικά για την εξασφάλιση βέλτιστης ποιότητας, πέραν τις υποκειμενικές εκτιμήσεις των ιδιοκτητών για την ποιοτική στάθμη των προϊόντων, δεδομένης της περιορισμένης, σύμφωνα με τα προηγούμενα, ενημέρωσής τους σε θέματα εξοπλισμού και των προβλημάτων

συντήρησής αλλά και λόγω έλλειψης δεξιοτήτων από μέρους των εγγαζομένων που αντιμετωπίζουν οι μισές σχεδόν μονάδες.

Προσδιορίζεται έτσι ένας χώρος αναγκαίας παρέμβασης που θέτοντας ως στοιχείο αφετηρίας την διάθεση των ιδιοκτητών να αναβαθμίσουν την ποιότητα του προϊόντος, θα αποσκοπεί στην βελτίωση των συντελεστών της παραγωγής και στη στήριξη των μονάδων να υιοθετήσουν στρατηγικές προς αυτή την κατεύθυνση (χρηματοδότηση, πληροφόρηση).

Δευτερεύοντος το 31% των επιχειρήσεων θεωρεί βασικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα την παράδοση που έχει αποκτήσει στο χώρο της παραγωγής του συγκεκριμένου προϊόντος και των μακροχρόνιων καλών εντυπώσεων που έχει δημιουργήσει στην αγορά. Μικρότερος είναι ο αριθμός των μονάδων (28%)

που στηρίζεται στις τιμές συνδυαζόμενες ωστόσο και με κάποιο άλλο παράγοντα όπως η παράδοση, ποιότητα, η κάλυψη του πελάτη και μετά την αγορά.

Τέλος μεγάλο βάρος στην προσέλευση πελατών φαίνεται να αποκτά η διάθεση για εξυπηρέτηση κι αυτό σημαίνει ανταπόκριση σε διαφοροποιημένες απαιτήσεις, κάλυψη για πιθανές βλάβες και κυρίως δυνατότητα ικανοποίησης παραγγελιών με τήρηση των χρόνων παράδοσης και προδιαγραφών που θέτει ο πελάτης - εντολοδόχος. Αυτό είναι το συγκριτικό πλεονέκτημα για το 60% περίπου μονάδων δείγματος. Ένα μεγάλο μέρος των μονάδων δηλ. έχει μπει στην τροχιά των εργολαβιών με την άμεση παράδοση και την προσαρμογή στο ύψος της ζήτησης, διατηρώντας συνεχή επαφή και στενές σχέσεις συνεργασίας μέσω ενός τύπου κάδρων διασυνδέσεων με τις μονάδες ή πελάτες που τροφοδοτεί.

Μεγάλο μέρος των επιχειρήσεων του δείγματος παράγει τελικά προϊόντα αφού στους πελάτες του 44% των επιχειρήσεων συμπεριλαμβάνονται ιδιώτες, τελικοί καταναλωτές και καταστήματα λιανικού εμπορίου (36%). Η απουσία μεσαζόντων, επιτρέπει την διασφάλιση μεγαλύτερου περιθωρίου κέρδους κι αποτελεί ένδειξη ευελιξίας στη διαχείριση και διάθεση της παραγωγής. Συνολικά το 58% των μονάδων έχει πελάτες και των δύο αυτών κατηγοριών εξασφαλίζοντας αμεσότητα με την τελική αγορά των προϊόντων για κάποια τουλάχιστον ποσότητα της παραγωγής του. Σ' αυτή την κατηγορία ανήκουν μονάδες όλων των κλάδων ανεξαρτήτως δυναμικού, μεγέθους ή ηλικίας που παράγουν τελικά προϊόντα εκτός των αγροτικών συνεταιρισμών. Είναι χαρακτηριστικό ότι έχει ευρεία διάδοση στους αντίστοιχους κλάδους η πολιτική απευθείας σύνδεσης της μονάδας με την τελική αγορά του προϊόντος, σαν μια στρατηγική πωλήσεων και προώθησης της παραγωγής που δεν ισχύει όμως για τους αγροτικούς συνεταιρισμούς τόσο λόγω του ιδιόμορφου προστατευτικού καθεστώ των επιδοτήσεων που δεν κινητοποιεί την προσπάθεια εξασφάλισης περισσότερου κέρδους, αλλά και λόγω του όγκου της παραγωγής που πρέπει να διακινήθει γρήγορα. Αν και οι ενδείξεις είναι αξιόλογες για τη δομή του συστήματος διακίνησης ωστόσο δεν απουσιάζουν και οι μεσάζοντες - χονδρέμποροι που αποτελούν πελάτες για κάποια ποσότητα του 61% των μονάδων. Οι μεσάζοντες εντοπίζονται σε διακίνηση προϊόντων όλων των κλάδων αν και δεν σχετίζονται με εργαστήρια μικρού δυναμικού και περιορισμένης εμβέλειας αγοράς (ζαχαροπλαστεία - κουφώματα - ενδύματα).

Αρκετά μεγάλος επίσης είναι και ο αριθμός των επιχειρήσεων που έχει εσωτερικές ανταλλαγές με μονάδες της ίδιας εταιρείας (22%) και κατά συνέπεια εμφανίζεται αξιόλογη η τάση καθετοποίησης της παραγωγής που αφορά μονάδες επεξεργασίας τροφίμων και υφαντουργικές, κυρίως μεγάλου δυναμικού, με χαρακτηριστική ωστόσο την διάσπαση και διασπορά των μονάδων που αναλαμβάνουν τμήματα της επεξεργασίας.

Η έκταση επίσης των διακλαδικών σχέσεων είναι ιδιαίτερη αξιόλογη αφού το 33% των επιχειρήσεων ενδιάμεσων προϊόντων, τροφοδοτούν άλλες μονάδες του νομού, στην συντριπτική τους πλειοψηφία, ώστε συμπεριλαμβανομένων και των μονάδων της προηγούμενης ομάδας το σύνολο του μεταποιητικού συστήματος να εμφανίζει σημαντικό βαθμό ολοκλήρωσης.

Το σύστημα διακίνησης γενικά εμφανίζει ελάχιστες περιπτώσεις μονάδων που απευδύνονται σε μια μόνο κατηγορία πελατών και η πολιτική αυτή από μέρους των επιχειρήσεων ευνοεί την ανδεντικότητα σε πιθανές ακαμψίες ή εμπόδια στην κύληση του προϊόντος όπως και ο προσανατολισμός του σε πολλές αγορές, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί ένδειξη επιθετικής πολιτικής έναντι δυσχερειών στο ευρύτερο οικονομικό περιβάλλον.

Η παραπάνω εκτίμηση δεν ενισχύεται από τη διερεύνηση της διάθεσης τους ν' ακολουθήσουν κάποια μέθοδο προβολής των προϊόντων τους. Δεδομένου του ότι πολύ μικρός αριθμός επιχειρήσεων χρησιμοποιεί διαφημιστικά προσπεκτους (19%) και ορισμένες άλλες (14%) συμμετέχει σε εκδόσεις, η μέθοδος της διαφήμισης του προϊόντος δεν υιοθετείται στη γενικότερη επιθετική πολιτική που φαίνεται από άλλα χαρακτηριστικά τους ν' ακολουθούν. Η προβολή σαν περισσότερο προηγμένος τρόπος ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας μιας επιχείρησης για την πλειοψηφία των μονάδων του δείγματος είναι μέθοδος - δυνατότητα ανεκμετάλλευτη. Οι μονάδες που δεν διαφημίζονται ποτέ (72% του δείγματος), είναι κυρίως μεγάλης διάρκειας ζωής - οικογενειακές επιχειρήσεις που διαδέχονται μικρό αριθμό απασχολούμενων αλλά και άλλες παραδοσιακής δομής μονάδες που επιδιώκουν να στηρίξουν την ανταγωνιστικότητά τους στις χαμηλές τιμές και μονοπωλούν τις αγορές του νομού στον κλάδο τους. Στην συντριπτική τους πλειοψηφία δεν είναι εξαγωγικές ή αναπτύσσουν τέτοια δραστηριότητα για ένα μικρό μέρος της παραγωγής τους.

Αντίθετα η προβολή του προϊόντος συνοδεύει την παρουσία στις αγορές όλων των δυναμικών ιδιωτικών επιχειρήσεων επεξεργασίας φρούτων, εξαγωγικού προσανατολισμού, καθώς και των δευτεροβάθμιων αγροτικών συνεταιρισμών. Αυτό το τμήμα του τοπικού παραγωγικού δικτύου έχοντας εμπειρία των σύγχρονων συνθηκών επιχειρηματικής δράσης στον εξωτερικό χώρο υιοθετεί τη διαφήμιση σαν πολιτική ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας του.

Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι μονάδες αυτής της κατηγορίας δηλώνουν αύξηση των εξαγωγών τους τα τελευταία πέντε χρόνια, επιβεβαιώνοντας την αποτελεσματικότητα της προβολής για την προώθηση των πωλήσεων, αν και σίγουρα δεν μπορούμε να αποδώσουμε αποκλειστικά σ' αυτή, το δυναμισμό μιας επιχείρησης.

Ανάλογη είναι η στάση και άλλων επιχειρήσεων, νέων συνήδως (ίδρυση μετά το 1980) ή και παλαιότερων οικογενειακών, στις οποίες πρόσφατα τη διαχείριση ανέλαβε κάποιο νεότερο μέλος της οικογένειας του ιδιοκτήτη, αλλά και στις δύο περιπτώσεις ο ιδιοκτήτης είναι κάτοχος πτυχίου ή η

προηγμένη μορφή οργάνωσης της μονάδας, που περιλαμβάνει επιστημονικό - διοικητικό προσωπικό, συμπληρώνει την ανεπαρκή εκπαίδευσή του.

1.10. Εκτιμήσεις της επιδράσεως της ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς

Οι βασικές διαπιστώσεις σχετικά με τις εκτιμήσεις των ιδιοκτητών για τις επιδράσεις της ένταξης της χώρας στην ΕΕΑ, είναι αφενός η έλλειψη πληροφόρησης αφού ο μισοί περίπου δεν γνωρίζουν τίποτα για αυτές ή δεν μπορούν να προσδιορίσουν αν διευκολύνει ή δυσχεραίνει τη λειτουργία τους και ο μικρός αριθμός των μονάδων που δηλώνουν αρνητικές επιδράσεις. Στους ιδιοκτήτες που δεν γνωρίζουν (61%) εντάσσονται πέραν εκείνων που δηλώνουν άγνοια και αυτοί που θεωρούν πως ευνοούνται γενικά έμμεσα γιατί οι ευρωπαϊκές αγορές είναι ο ζωτικός χώρος των πελατών τους (κιβωτοποιεία - μονάδες φρούτων), αλλά και εκείνοι που χωρίς να μπορούν να προσδιορίσουν με σαφήνεια τα νέα δεδομένα για την επιχειρηματική δράση επιμένουν ότι δεν τους επηρεάζει η ΕΕΑ. Είναι φανερό ότι μια μεγάλη μερίδα επιχειρήσεων χρειάζεται ενημέρωση για να μπορεί και να αξιοποιήσει δυνατότητες που τις προσφέρονται, αλλά και να προσαρμοστεί έγκαιρα και καταλληλότερα στις σύγχρονες τάσεις επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Ενθαρρυντικό στοιχείο είναι εξάλλου και το ότι μικρό ποσοστό (6%) των μονάδων εκτιμά ότι επηρεάζεται αρνητικά, αυτό όμως δεν σημαίνει ότι είναι οι μόνες που υφίστανται ανάλογες συνέπειες αλλά και πολλές από κείνες που βλέπουν αρνητικές εξελίξεις χωρίς να μπορούν να εκτιμήσουν με σαφήνεια την αιτία των αλλαγών. Τα βασικότερα προβλήματά τους αφορούν τη διευκόλυνση των εισαγωγών και την υποκατάσταση του προϊόντος τους από όμοια ή αντίστοιχα του εξωτερικού. Είναι χαρακτηριστικό ότι σ' αυτές τις περιπτώσεις οι ιδιοκτήτες θεωρούν ότι υπολείπονται σε σχέση με τις μονάδες του εξωτερικού στο θέμα της διαφήμισης και προβολής του προϊόντος αν και διαθέτουν ανάλογη ή καλύτερη ποιότητα. Δεδομένου του μικρού αριθμού επιχειρήσεων που διαφημίζεται με κάποιον τρόπο (28%), διαφαίνεται η παθητική στάση ή η αδυναμία προσαρμογής σε νέους τύπους - μεθόδους προώθησης της ανταγωνιστικότητας τους, ακόμα και όταν αυτή απειλείται άμεσα.

Εκτός από αυτές υπάρχει και ένας μικρός αριθμός μονάδων που θεωρεί ότι ευνοήθηκε μέσω της ΕΕΑ. Το 25% των μονάδων θεωρεί ως σημαντική επίπτωση της ενοποίησης, τις κάθε είδους επιδοτήσεις - επιχορηγήσεις μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων αλλά και πολιτικών στήριξης τιμών.

Το 22% θεωρεί θετικό για τη λειτουργία του την κατάργηση των συνόρων που σήμαιναν κόστος και καθυστερήσεις. Ενώ μόνο το 11% διαβλέπει δυνατότητες εξεύρεσης νέων αγορών, συνεργασίας με χώρες του εξωτερικού, δυνατότητα μεταφοράς τεχνολογιών και μεθόδων διαχείρισης και οργάνωσης της σύγχρονης επιχείρησης. Είναι φανερό ότι πολύ μικρός αριθμός επιχειρήσεων διαβλέπει πολλαπλές δυνατότητες βελτίωσης της θέσης του με την ενιαία

ευρωπαϊκή αγορά σε σχέση με τη δική του διάθεση να δραστηριοποιηθεί περαιτέρω (11%) . Οι δετικές εκτιμήσεις του περιορίζονται σε μέτρα στήριξης που τους παρέχονται είναι ένδειξη μειονεκτικής στάσης απέναντι στα νέα δεδομένα, που προσεγγίζει την παραδοσιακή νοοτροπία του προστατευτισμού, χωρίς να είναι ιδιαίτερα ευνοική για την δυνατότητα της τοπικής μεταποίησης να αξιοποιήσει τις ευκαιρίες που της δίνονται μεταβάλλοντας κατάλληλα το προφίλ της. Σε μεγάλο βαθμό αυτή η εικόνα ασφαλώς είναι και αποτέλεσμα της ελλειπούς ή ανύπαρκτης ενημέρωσης που διαφαίνεται ωστόσο κρίσιμη παράμετρος για την μετάβαση της τοπικής βιομηχανίας όπως και γενικότερα της εθνικής στο περιβάλλον της ευρωπαϊκής αγοράς.

1.11. Χρηματοδότηση

Η χρηματοδοτική στήριξη για ένα μεγάλο μέρος των μονάδων (92%) προέρχεται από ίδια κεφάλαια της επιχείρησης αποκλειστικά ή κατά ένα μέρος.

Η διαπίστωση αυτή μπορεί να αποτελεί ένδειξη της οικονομικής ευρωστίας για ορισμένες, όμως με βάση την προηγούμενη ανάλυση δεν είναι δυνατό να δεχτούμε ότι το σύνολο σχεδόν των μονάδων (92%) δεν αντιμετωπίζει τρέχουσες ή άλλες ανάγκες ή ότι μπορούν όλες να τις καλύψουν επαρκώς με δικούς τους πόρους. Η βαρύτητα των ίδιων πόρων στη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων υποδηλώνει τη διστακτικότητα τους να αναζητήσουν ή να αξιοποιήσουν άλλες χρηματοδοτικές πηγές, σε περίπτωση που η ρευστότητα της επιχείρησης δεν επαρκεί.

Η κατάσταση αυτή αφενός καθηλώνει τις μονάδες σε αναπτυξιακούς ρυθμούς ανάλογους των διαθεσίμων τους , αφετέρου καθιστά σαφή την κύρια επιδίωξη των επιχειρηματιών, ενόψει της ρευστότητας των αγορών, που περιορίζεται στην διασφάλιση της βιωσιμότητας στο πλαίσιο μιας συγκρατημένης στάσης ασφαλείας, και όχι στην βελτιστοποίηση της απόδοσης των μονάδων.

Η δεύτερη επιλογή των επιχειρήσεων σε θέματα χρηματοδότησης είναι οι βραχυχρόνιες τραπεζικές πιστώσεις. Οι μονάδες καταφεύγουν στις τραπεζικές πιστώσεις, στις περισσότερες των περιπτώσεων μόνο όταν πρόκειται για έκτακτες ανάγκες τους (κεφάλαια κίνησης). Αυτή είναι η πολιτική του 53% των επιχειρήσεων, ενώ για μακροχρόνιες πιστώσεις που αφορούν κάθε είδους επενδύσεις, για άλλη μια φορά αναδεικνύεται η αδυναμία του τραπεζικού συστήματος να υποστηρίξει με μακρόπνοη προοπτική την επέκταση και ανάπτυξη της ελληνικής μεταποιητικής μονάδας, αφού ο αριθμός των ιδιοκτητών της Ημαθίας που τις χρησιμοποιεί είναι ακόμη πιο μικρός (39%).

Τα παραπάνω ποσοστά αξιοποίησης των τραπεζικών πιστώσεων μαρτυρούν την αδυναμία μεγάλου μέρους των επιχειρήσεων της Ημαθίας να αξιοποιήσουν δυνατότητες χρηματοδότησης, αλλά δεν είναι καθόλου ασήμαντα για τα δεδομένα του εθνικού χώρου. Αντίθετα εκφράζουν μια αξιόλογη κινητικότητα προς την εκμετάλλευση χρηματοδοτικών πηγών αρκετά ευνοική για την

ανάπτυξη του επιχειρηματικού πνεύματος, αλλά και του παραγωγικού συστήματος της περιοχής.

Ανάλογα προβλήματα παρουσιάζονται και με την αξιοποίηση των επιχορηγήσεων από αναπτυξιακούς νόμους. Μόνο το 17% των επιχειρήσεων δηλώνει ότι χρησιμοποίησε αυτού του τύπου τις ρυθμίσεις, αλλά για να μπορούμε να αξιολογήσουμε τη σημασία του παραπάνω ποσοστού αρκεί να σημειωθεί ότι ο νομός Ημαθίας ανήκει στην κατηγορία εκείνων της χώρας με αξιόλογη επενδυτική δραστηριότητα όσον αφορά τον αναπτυξιακό νόμο 1262/82 (ΚΕΠΕ, '91 Χωροταξική κατανομή και κλαδική σύνδεση των επενδύσεων του Ν. 1262/82).

Ο ιδιοκτήτης της Ημαθίας φαίνεται επίσης αρκετά καλά ενημερωμένος για τις δυνατότητες χρηματοδοτικής στήριξης που του παρέχονται. Περισσότερο ενημερωμένος είναι σχετικά με παραδοσιακούς - καθιερωμένους τρόπους χρηματοδότησης (ίδια κεφάλαια, ιδιωτικοί πόροι, τραπεζικές πιστώσεις) αλλά όχι και για νέα χρηματοδοτικά σχήματα (αναπτυξιακούς νόμους, leasing, ειδικές πιστώσεις για ΜΜΕ). Ανεξάρτητα απ' αυτή τη διαφοροποίηση η εικόνα του πίνακα 47 είναι εξαιρετικά θετική και ενθαρρυντική για το επίπεδο πληροφόρησης σχετικά μ' αυτό το θέμα, στους επιχειρηματικούς κύκλους της Ημαθίας.

Η αντίφαση μεταξύ του αριθμού εκείνων που γνωρίζουν και εκείνων που έχουν σπεύσει να αξιοποιήσουν αυτές τις δυνατότητες, αποτελεί ένδειξη της αναντιστοιχίας μεταξύ των υπάρχοντων χρηματοδοτικών σχημάτων και των αναγκών αλλά και της ιδιαίτερης φυσιολογίας των μονάδων (μικρό μέγεθος, εποχιακή λειτουργία, εμπράγματα ασφάλειες, επιτόκια κλπ).

Η περιορισμένη αξιοποίησή τους από τους ιδιοκτήτες, που αφορά το σχεδιασμό των πρωτοβουλιών χρηματοδότησης από τους αρμόδιους φορείς, έχει τελικά επακόλουθο την αναποτελεσματικότητα της προσπάθειας στήριξης της ελληνικής και ειδικότερα της μεταποίησης του νομού χωρίς όμως να έχουν

εξαλειφθεί οι ανάγκες της. Στο ιδιαίτερα καίριο αυτό σημείο της χρηματοδότησης, για την διασφάλιση της δυναμικής των επιχειρήσεων, απαιτείται άμεση παρέμβαση από αρμόδιους φορείς, για την διερεύνηση των αναγκών και απαιτήσεων τους, ώστε να είναι αποδοτική η λειτουργία των αντίστοιχων υποστηρικτικών μηχανισμών.

Ενδεικτική για την δυνατότητα των επιχειρήσεων να αξιοποιήσουν υπάρχοντες μηχανισμούς είναι η εκτίμηση του 75% των ιδιοκτητών, σχετικά με το ύψος των επιτοκίων, που θεωρεί ότι λειτουργεί ανασταλτικά για την ανάπτυξη μιας βιομηχανικής επιχείρησης. Από τους υπόλοιπους το 17% δηλώνει ότι δεν επηρεάζει την επιχείρησή τους το επιτόκιο των τραπεζικών πιστώσεων, αλλά αυτή είναι άποψη εκείνων που δεν χρησιμοποίησαν ποτέ ούτε έχουν την πρόθεσή να ενισχύσουν την επιχείρηση με άλλους πόρους εκτός των ιδίων κεφαλαίων, συνήθως δεν γνωρίζουν τις δυνατότητες

χρηματοδότησης που τους παρέχονται, ταυτίζοντας την επιτυχία της επιχείρησης με την αυτοδυναμία της ανεξαρτήτως της απόδοσής της.

Αντίθετη είναι η άποψη του 8% των ιδιοκτητών που θεωρεί δετικό το ύψος του επιτοκίου αν και η μία στις τρεις δεν χρησιμοποιεί τραπεζικές πιστώσεις και κατά συνέπεια δεν έχει άμεση εμπειρία των επιπτώσεων του στην πορεία της επιχείρησης. Οι υπόλοιπες αυτής της ομάδας στηρίζονται και σε μακροχρόνιες και σε βραχυχρόνιες πιστώσεις αλλά οι περισσότερες είναι αγροτικοί συνεταιρισμοί που χαίρουν ιδιαίτερης μεταχείρισης (χαμηλά επιτόκια, εγγυήσεις κλπ). Ουσιαστικά οι αρνητικές εκτιμήσεις αφορούν τη συντριπτική πλειοψηφία εκείνων των ιδιωτών που χρησιμοποιούν τραπεζικές πιστώσεις, δημιουργώντας προβληματισμό για την αποτελεσματικότητά τους και την ουσιαστική συμβολή τους στην ανάπτυξη της βιομηχανίας.

1.12. Ανάγκες των επιχειρήσεων και επιθυμητές πολιτικές στήριξης

Σε ερώτηση σχετικά με τη φύση ενός φορέα που κρίνει ο ιδιοκτήτης αναγκαία για την υποβοήθησή του, το 36% αυτών δηλώνει την δημιουργία κέντρου πληροφόρησης για θέματα τεχνολογίας, αγορών κλπ.

Το αίτημα δημιουργίας ενός οργανωμένου φορέα διακίνησης πληροφορίας για θέματα της παραγωγής που στηρίζεται από τους περισσότερους ιδιοκτήτες, εκφράζει την έντονα πια αισθητή απουσία του για το τοπικό παραγωγικό σύστημα αλλά και την κατανόηση της βαρύτητας των πληροφοριών και της ενημέρωσης για τις σύγχρονες συνθήκες επιχειρηματικής δράσης. Οι απόψεις των ιδιοκτητών τοποθετούν την δημιουργία ενός τέτοιου κέντρου, έργο πρώτης προτεραιότητας για την τοπική βιομηχανία.

Αμέσως μετά το 33% των επιχειρήσεων δηλώνει ότι επιθυμεί κοινές προσπάθειες marketing, εκθέσεις κλπ, καταδεικνύοντας την αδυναμία τους, με δεδομένα τον πολύ μικρό αριθμό αυτών που διαφημίζονται, να αναλάβουν μεμονωμένο το κόστος αλλά και να στηρίξουν αποτελεσματικά μια στρατηγική marketing, αν και αναγνωρίζουν σε σημαντικό βαθμό την αναγκαιότητά της.

Είναι φανερό με βάση τις δύο παραπάνω πρώτες προτιμήσεις των ιδιοκτητών ότι υπάρχει η διάθεση συλλογικής δραστηριοποίησης που υπερβαίνει σημαντικά την εσωστρέφεια και την τάση απομόνωσης αφού εκφράζεται από όλο το φάσμα των μονάδων (παραδοσιακές, μικρές, σύγχρονες κλπ). Οι επιχειρηματίες έχουν προσδιορίσει τις εξωτερικές εισροές που θα επιθυμούσαν σε σχέση με την οικονομική συγκυρία για τη στήριξή τους, και εκτιμούν ιδιαίτερα τη δυνατότητα συνένωσης όλων σε διαδικασίες προβολής.

Δεδομένου του μεγάλου αριθμού των εξαγωγικών επιχειρήσεων στην υποστήριξη της παραπάνω θέσης, διαφαίνεται η διάκριση του ανταγωνιστικού μετώπου σ' αυτό που έχει να κάνει με μονάδες του εξωτερικού απέναντι στο οποίο κατανοούν περισσότερο επιτακτική την ανάγκη συνεργασίας.

Το περιβάλλον φαίνεται ιδιαίτερα ευνοϊκό για τη δημιουργία δικτύων συνεργασίας ακόμα και σε χρηματοδοτικά θέματα αφού το 19% των

επιχειρηματιών θα ήθελε τη δημιουργία συνεταιριστικής τράπεζας προσδοκώντας ευνοϊκότερη αντιμετώπιση και καλύτερη προσαρμογή στις πραγματικές ανάγκες και ιδιομορφίες των επιχειρήσεων. Η παραπάνω πρόταση δημιουργίας συνεταιριστικής τράπεζας και η υποστήριξή της από τους ιδιοκτήτες υποδηλώνει και την δυσaréσκεια τους ως προς την αποτελεσματικότητα αλλά και τη δυνατότητα πρόσβασης στα υπάρχοντα χρηματοδοτικά σχήματα για τη βιομηχανία που σχεδιάζονται κεντρικά. Επίσης το 61% επισημαίνει τα προβλήματα που δημιουργεί έλλειψη ουσιαστικής κρατικής προσπάθειας στήριξής τους μέσω αξιόπιστης και συνεπούς εξαγωγικής πολιτικής.

Οι μονάδες αυτής της κατηγορίας, διαπιστώνοντας την αναποτελεσματικότητα της κρατικής παρουσίας ή απουσίας σε όλες τις φάσεις της παραγωγής και διακίνησης του προϊόντος, ζητούν ουσιαστική έρευνα που να προσεγγίζει και να μπορεί να διαγνώσει τα προβλήματα της σημερινής ελληνικής επιχείρησης προκειμένου να είναι ουσιαστικές και επικοδομητικές οι κάθε είδους κρατικές παρεμβάσεις στη βιομηχανία, ίση μεταχείριση των επιχειρήσεων ανεξαρτήτως του ιδιοκτησιακού καθεστώτος (ιδιωτικές - δεσμικού επενδυτή), φροντίδα για τη διασφάλιση της ποιότητας και τη ρύθμιση σε κάποιο βαθμό του ανταγωνιστικού παιχνιδιού, καταλληλότερους όρους δανειοδότησης αλλά και τη διασφάλιση της αποπληρωμής των εξαγόμενων προϊόντων και τη στήριξη των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στο εξωτερικό.

Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι το 11% των ιδιοκτητών αποζητά προστατευτισμό με τη δημιουργία φορέα ενιαίας τιμής πρώτης ύλης ή την επιδότηση εγχώριου προϊόντος καθώς αδυνατεί να ανταπεξέλθει στις σύγχρονες ανταγωνιστικές συνθήκες, δίνοντας ένα περιορισμένης έκτασης βέβαια, δείγμα της παραδοσιακής νοοτροπίας των ελληνικών επιχειρήσεων να στηρίζουν τη λειτουργία σε κάποιο βαθμό στο ευνοϊκό και κατάλληλα διαμορφωμένο περιβάλλον από κρατικές παρεμβάσεις. Αυτή η άποψη συνέχισης του προστατευτισμού εκφράζεται από ορισμένους μεγάλους σε ηλικία ιδιοκτήτες που έζησαν το ανάλογο καθεστώς και αδυνατούν να προσαρμοστούν στην κατάργηση των συνόρων και το άνοιγμα της Ευρωπαϊκής Αγοράς.

1.13. Μελλοντικά σχέδια - προοπτικές εξέλιξης.

Τα σχέδια των ιδιοκτητών της Ημαθίας για το μέλλον και η προγραμματιζόμενη αντίδρασή τους στο νέο περιβάλλον είναι εξαιρετικά ενδιαρρυντική. Το 56% των ιδιοκτητών σκέφτονται εκσυγχρονισμό της επιχείρησης και εδώ διαφαίνεται η αναγκαιότητα σχεδιασμού κατάλληλων τρόπων χρηματοδότησης (μακροπρόθεσμες επενδύσεις - υψηλού κινδύνου), που θα μπορούσαν να δώσουν ουσιαστική ώθηση στην τοπική μεταποίηση σ' αυτήν την οριακή στιγμή επαναπροσαρμογής της λειτουργίας της, όπως

φαίνεται από το σχεδιασμό περαιτέρω επενδύσεων. Αξιόλογος επίσης είναι και ο αριθμός εκείνων (39%) που προγραμματίζουν επέκταση της επιχείρησης. Πέραν αυτών που επιδιώκουν επέκταση σε διαφορετικά είδη προϊόντος, ή σε μεγαλύτερες ποσότητες παραγωγής υπάρχουν μονάδες (5% του δείγματος) που προγραμματίζουν επέκταση στο εξωτερικό και σε Ανατολικές Χώρες (Ρουμανία) για την εκμετάλλευση του φθηνού εργατικού κόστους, που απειλεί την διεθνή ανταγωνιστικότητά τους με το ύψος του στην Ελλάδα, και κατά συνέπεια δυνεισδύουν στο ευρύτερο του εθνικού οικονομικό σύστημα.

Εκτός αυτών των σοβαρών ενδείξεων δυναμισμού, το 36% των επιχειρήσεων σε σχέση με την παραγωγική του πολιτική προσανατολίζεται στην παραγωγή περισσότερων, διαφορετικών τύπων προϊόντων προκειμένου να ανταποκριθούν σ' ένα ευρύ φάσμα απαιτήσεων στις αγορές και να διευρύνουν τον κύκλο των πελατών τους. Ο κίνδυνος και ο ανταγωνισμός στις αγορές καθιστούν αναγκαία την ύπαρξη πολλαπλών διαφορετικών πηγών που να διασφαλίζουν τα έσοδα της μονάδας.

Στα μελλοντικά σχέδια του 36% των μονάδων ανήκει και η αναζήτηση νέων αγορών στο εσωτερικό, ενώ στο εξωτερικό θα στραφεί το 19% των επιχειρήσεων. Πέρα από αυτές όμως υπάρχουν και κείνες που δεν άντεξαν στον ανταγωνισμό ή την έλλειψη υποστηρικτικών μηχανισμών και έκλεισαν ή διέκομαν ή πρόκειται να διακομουν προσωρινά τη λειτουργία τους. Πρόκειται για 3 επιχειρήσεις (8,3%) οι δύο από τις οποίες είναι εξαγωγικές.

1.14. Αξιολόγηση φορέων - δεσμών για τη συνεισφορά τους στη βιομηχανική ανάπτυξη.

Στο τελευταίο μέρος της έρευνας γίνεται προσπάθεια διερεύνησης των εκτιμήσεων των ιδιωκτητών γύρω από τη λειτουργία ή την επίδραση ορισμένων δεσμών ή διαδικασιών.

Είναι σημαντικό για τη λειτουργία της μεταποίησης του νομού το ότι η έγκριση περιβαλλοντικών όρων (ΥΠΕΧΩΔΕ) για τη λειτουργία μιας μονάδας, η άδεια εγκατάστασης και ο συντελεστής δόμησης βιομηχανικών κτιρίων εκτός σχεδίου, είναι δεσμοί που βρίσκουν στην πλειοψηφία τους σύμφωνους τους ιδιοκτήτες με την εφαρμογή τους, καθώς θεωρούν ότι επιδρούν θετικά για τη μονάδα τους ή χωρίς να τις επηρεάζουν ιδιαίτερα άμεσα, συμβάλλουν στην βελτίωση της γενικότερης ρύθμισης του χώρου που άπτεται και θεμάτων της βιομηχανίας.

Μεγάλος είναι επίσης και ο αριθμός των επιχειρήσεων που τίθεται υπέρ του δεσμού των ΒΙΠΕ. Στην πλειοψηφία αυτών που εκτιμούν ότι δεν τους επηρεάζει ανήκουν ιδιοκτήτες που δεν είναι επαρκώς ενημερωμένοι για τα πλεονεκτήματα των οργανωμένων ΒΙΠΕ, δεδομένου ότι ζητούν πολλές υποστηρικτικές υπηρεσίες που παρέχονται σ' αυτούς τους χώρους.

Όσον αφορά τη φορολόγηση των βιομηχανικών επιχειρήσεων, η πλειοψηφία θεωρεί ότι λόγω του ύψους της επηρεάζει αρνητικά τη λειτουργία

των μονάδων και ιδιαίτερα αν συνυπολογιστεί η έλλειψη υποδομής ή υπηρεσιών υποστηρικτικών, από τις οποίες θα είχαν άμεσα οφέλη αντισταθμίζοντας την απώλεια του εισοδήματός τους, λόγω της φορολόγησης.

Χαρακτηριστική εξάλλου είναι η άποψη των ιδιοκτητών για την παρουσία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Νομαρχιών αλλά και υψηλότερης χωρικής κλίμακας φορέων (Υπουργεία). Η πλειοψηφία δεν επηρεάζεται από τη δράση των παραπάνω φορέων και ενώ για την περίπτωση των τοπικών αυτή η άποψη είναι συνέπεια των περιορισμένων αρμοδιοτήτων τους, για τους κεντρικούς αποτελεί ένδειξη της αδράνειάς τους σύμφωνα με τις απόψεις των ιδιοκτητών, αλλά και της έλλειψης αμεσότητας μεταξύ αυτών και την ιδιαιτεροτήτων της τοπικής βιομηχανίας. Τέλος ένα πολύ μεγάλο μέρος ιδιοκτητών θεωρεί την παρέμβασή τους αρνητική, καθώς η αναχρονιστική τους δομή, η δυσκαμυία και η εμμονή τους σε τυπικότητες και κοντόφθαλμες προσεγγίσεις που απέχουν του πνεύματος της ουσιαστικής βιομηχανικής πολιτικής και των πραγματικών προβλημάτων.

Δ. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΚΛΑΔΟΥΣ 20 ΚΑΙ 25

Η διερεύνηση σε επίπεδο κλάδου, με βάση τα στοιχεία του ερωτηματολογίου, θα περιοριστεί για την παρούσα μελέτη στους κλάδους 20 και 25, οι οποίοι συμμετέχουν με μεγάλο αριθμό μονάδων (περισσότερες από 7) στο δείγμα, ώστε να είναι αντιπροσωπευτική η εικόνα για τον κλάδο στο νομό.

Ο κλάδος των τροφίμων (20) είναι παραδοσιακά συνδεδεμένος με την μεταποιητική δραστηριότητα του νομού Ημαθίας, στηρίζει σε μεγάλο βαθμό την τοπική οικονομία με αξιόλογο εξαγωγικό προσανατολισμό. Οι βιομηχανίες τροφίμων (κυρίως επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων) αποτελούν προωθητικές μονάδες για το σύνολο του παραγωγικού δικτύου, με ποικίλες διασυνδέσεις τόσο στο χώρο της μεταποίησης και με άλλους κλάδους (κυρίως 25) όσο και με άλλους παραγωγικούς τομείς του νομού (γεωργίας). Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης και το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των περιπτώσεων διακλαδικών σχέσεων και εξαρτησεων αφορά, όπως προέκυψε από την έρευνα, τις μονάδες επεξεργασίας φρούτων και τα κιβωτοποιεία.

Στο χώρο των επιχειρήσεων τροφίμων οι μονάδες διαφοροποιούνται ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς, στις ιδιωτικές και τους αγροτικούς συνεταιρισμούς, που φαίνεται αν και ίδιου αντικειμένου να διαφέρουν ουσιαστικά τόσο ως προς τη φυσιογνωμία - λειτουργία, αλλά όσο και ως προς τις προοπτικές και ανάγκες τους.

Ο κλάδος ξύλου με τα κιβωτοποιεία χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό της ιδιοκτησίας και μεγάλο αριθμό μονάδων, που εξαρτώνται από τις πρώτες επιχειρήσεις και εμφανίζουν ευέλικτες πολιτικές λειτουργίας για να διατηρηθούν στην οριακή αγορά του νομού.

Χωρίς να παραγνωρίζουμε την βαρύτητα της παρουσίας και άλλων κλάδων στο εισόδημα της Ημαθίας, πρέπει να σημειωθεί ότι το στίγμα της μεταποίησης του νομού, προσδιορίζεται από τις επιχειρήσεις επεξεργασίας φρούτων και τις εξαρτώμενες από αυτές μονάδες - προμηθευτές (κιβωτοποιεία), που διαμορφώνουν ένα σημαντικά ολοκληρωμένο και αυτόνομο δίκτυο στο χώρο της Ημαθίας. Η παρουσία και η δράση του ωστόσο δεν γίνεται αισθητή μόνο από τη διερεύνηση του μεταποιητικού συστήματος, αλλά δεδομένης της σχέσης του με τον πρωτογενή τομέα που απορροφά το μεγαλύτερο μέρος του απασχολούμενου πληθυσμού, αλλά και με τον τριτογενή (υπηρεσίες, μεταφορών, εμπόριο), το δίκτυο της μεταποίησης στιγματίζει τον χαρακτήρα της τοπικής οικονομίας, με ουσιαστική γι αυτήν προωθητική δράση.

Σ' αυτό το τμήμα της έρευνας θα αναζητήσουμε τη δομή του κλάδου τροφίμων και το σχήμα των διασυνδέσεων του με προμηθευτές - μονάδες του κλάδου ξύλου (25), που εμφανίζουν αξιοσημείωτες πολιτικές ευέλικτης

λειτουργίας και προσαρμογής στις συνθήκες ύφεσης που διέρχεται η βιομηχανία του νομού.

1. Επιχειρήσεις τροφίμων (κλάδος 20)

Η διερεύνηση της φυσιогνωμίας των μονάδων τροφίμων θα γίνει στη βάση της διάκρισής τους, σ' αυτές που ιδρύθηκαν πριν το 1980 και στις νεότερες, ώστε να παρουσιάσουμε τη διαφοροποίηση των πρακτικών της νέας επιχείρησης από την παλαιότερη ως ένδειξη αναδιαρθρώσεων στο εσωτερικό του κλάδου. Σε ένα δεύτερο επίπεδο θα εξετάσουμε την πολιτική των ιδιωτικών επιχειρήσεων και των αγροτικών συνεταιρισμών στο χώρο της επεξεργασίας φρούτων για να διαπιστώσουμε τη διαφοροποίηση εκτιμώμενων προοπτικών για την επιχειρηματική δράση στο νομό, από τους ιδιώτες και κρατικούς φορείς.

Στον κλάδο 20 συναντάμε κατά μέσο όρο τους μεγαλύτερους ιδιοκτήτες (51 ετών) απ' όλους τους άλλους χώρους, που στο σύνολο των περιπτώσεων είναι άνδρες.

Ο σημερινός επιχειρηματίας άρχισε να απασχολείται με τη σημερινή του επιχείρηση σε ηλικία 34 ετών περίπου, μεγαλύτερη από τους ιδιοκτήτες μονάδων άλλων κλάδων κι αφού στο 45% των περιπτώσεων έχει ασχοληθεί προηγουμένως σε άλλους χώρους.

Ανάλογος είναι κι ο αριθμός των περιπτώσεων ίδρυσης της επιχείρησης από το σημερινό ιδιοκτήτη (45%), ώστε διαφαίνεται το πρόβλημα εισόδου στο χώρο νέων επιχειρηματιών. Η καθυστέρηση, σε σχέση με άλλους κλάδους, ίδρυσης της σημερινής επιχείρησης κι η απασχόληση προηγουμένων του ιδρυτή σε άλλες δραστηριότητες είναι αποτέλεσμα της έλλειψης ή αδυναμίας εξεύρεσης του αρχικού κεφαλαίου για την επένδυση, που επιβραδύνει για τους νέους του χώρου, την είσοδο στην παραγωγή τροφίμων.

Η έλλειψη μηχανισμών στήριξης είναι καταφανής, όπως και για το σύνολο της χώρας, όμως στο νομό το θέμα αποκτά άλλη διάσταση αφού παρεμποδίζει την ανάπτυξη σ' έναν κλάδο κυρίαρχο για την πορεία της τοπικής οικονομίας.

Την διαπίστωση αυτή επιβεβαιώνει και η εξέλιξη του αριθμού των καταστημάτων από το 1973 έως το 1988, με μείωση του ρυθμού αύξησης των καταστημάτων κατά 98% στο διάστημα '84 - '88 σε σχέση με το παρελθόν με το αντίστοιχο αντίκτυπο και στην απασχόληση του ίδιου αλλά των εξαρτώμενων κλάδων.

Η κατάσταση αυτή ωστόσο φαίνεται να εντείνεται ιδιαίτερα όπως διαπιστώνουμε από την ηλικία ίδρυσης της επιχείρησης, από τον σημερινό ιδιοκτήτη για τις νέες μονάδες του κλάδου. Για τις επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν πριν το 1980 (ιδιωτικές), την πρωτοβουλία αναλαμβάνει ο 26-χρονος τότε ιδιοκτήτης ενώ στη συνέχεια η γενικότερη συγκληρία αλλάζει ριζικά τη φυσιогνωμία του νεοεισερχόμενου στο χώρο επιχειρηματία. Οι νεότερες

μονάδες ιδρύθηκαν όταν ο ιδιοκτήτης ήταν 37 ετών παρά του ότι το επίπεδο κατάρτησής του φαίνεται να έχει βελτιωθεί. Η τάση εισόδου νέων μονάδων δεν είναι ιδιαίτερα αισιόδοξη και η διαπίστωση αυτή δεν αποτελεί παρά μία από τις ενδείξεις της ύφεσης που έχει να αντιμετωπίσει η βιομηχανία τροφίμων της Ημαθίας.

Η διερεύνηση της επιλογής του τόπου εγκατάστασης καταδεικνύει σημαντική διαφοροποίηση των πολιτικών για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις σε σχέση με τους αγροτικούς συνεταιρισμούς. Η λογική των πρώτων εστιάζει στην προσπάθεια περιορισμού της αρχικής επένδυσης για την αγορά του οικοπέδου, όπως φαίνεται από τη βαρύτητα των κριτηρίων του κόστους γης ή του ιδιόκτητου οικοπέδου. Η ιδιωτική πρωτοβουλία ίδρυσης της επιχείρησης, δεν αποφασίζει τη χωροθέτηση με βάση την βελτιστοποίηση της απόδοσης και την καλύτερη δυνατή οργάνωση των δραστηριοτήτων της, κατά συνέπεια υπολείπεται σε σχέση μ' αυτή η δυνατότητα αφενός, αφετέρου ενισχύεται η διασπορά στο χώρο των μονάδων ακολουθώντας την τυχαία κατανομή των ιδιοκτησιών ή χαμηλής τιμής οικοπέδων. Αντίθετα σε πλεονεκτική θέση φαίνεται να βρίσκονται οι συνεταιρισμοί, που λόγω του ειδικού καθεστώτος λειτουργίας τους, δεν αντιμετωπίζουν πρόβλημα ύψους αρχικής επένδυσης και επιλέγουν με κριτήρια που σχετίζονται και ευνοούν περισσότερο την οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας (εγγύτητα σε πρώτες ύλες, ύπαρξη δικτύων).

Η έλλειψη μηχανισμών στήριξης των ιδιωτικών επιχειρήσεων ή η περιορισμένη απόδοση των υπαρχόντων για το συγκεκριμένο είδος μονάδων, γίνεται περισσότερο αισθητή από την περιορισμένη ή διστακτική στάση αξιοποίησης χρηματοδοτικών σχημάτων.

Οι επιχειρήσεις των συνεταιρισμών αξιοποιούν στην πλειοψηφία τους και άλλοτε στο σύνολό τους όλες σχεδόν τις δυνατότητες χρηματοδότησης και διαφοροποιούνται αισθητά από τις ιδιωτικές που στην πλειοψηφία των περιπτώσεων φαίνονται αυτοδύναμες, με ελάχιστες περιπτώσεις χρησιμοποίησης τραπεζικών πιστώσεων και κυρίως για έκτακτες ανάγκες τους (κεφάλαια κίνησης). Η εικόνα αυτή δημιουργεί προβληματισμό για την προσφορά των μέσων χρηματοδότησης στην τοπική τουλάχιστον βιομηχανία λόγω των μικρών ποσοστών αξιοποίησης τους και ενώ δεν μπορούν να αιτιολογηθούν από πιθανή έλλειψη πληροφόρησης, αφού για τα περισσότερα σχήματα οι επιχειρηματίες στην πλειοψηφία τους είναι ενήμεροι. Αν και η παραπάνω κατάσταση διαφαίνεται ανησυχητική για την τύχη των ιδιωτικών μονάδων τροφίμων ωστόσο δεν σημαίνει κατά ανάγκη και αρνητικές επιδόσεις στη σύγχρονη συγκυρία, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Είναι χαρακτηριστικό επίσης της αυτόνομης πορείας αυτού του είδους των επιχειρήσεων και το ότι καμία δεν έχει αξιοποιήσει κάποιο τρόπο ενίσχυσης από αναπτυξιακούς νόμους, εθνικά ή κοινοτικά προγράμματα στήριξης των βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Η στάση αυτή εκφράζει την διάθεση αποχής από γραφειοκρατικούς μηχανισμούς αλλά και τη δυσπιστία για την

αποτελεσματικότητα κρατικών και άλλων πρωτοβουλιών υποβοήθησης των επιχειρήσεων, σύμφωνα με τις δηλώσεις των ιδιοκτητών. Αποτέλεσμα των επιλογών αυτών, συντήρησης με βάση ίδια κεφάλαια της επιχείρησης, για τις ιδιωτικές μονάδες είναι η αδυναμία επενδύσεων κατά την τελευταία πενταετία, που εκδηλώνεται από το σύνολο των μονάδων του δείγματος. Αντίθετα οι επιδόσεις των συνεταιρισμών είναι εξαιρετικά ενθαρρυντικές με βάση αυτό το κριτήριο, χωρίς να παραβλέπουμε ωστόσο στην ερμηνεία της δυναμικής τους το ευνοϊκό καθεστώς εγγυήσεων και δανειοδότησής τους.

Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί αποτελούν σήμερα τις μεγαλύτερου δυναμικού επιχειρήσεις του κλάδου και του νομού γενικότερα. Στην πλειοψηφία τους έχουν τη δυνατότητα διαφοροποίησης της παραγωγής αν και το αντίστοιχο ισχύει και για τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, τόσο για τις νέες όσο και για αυτές διάρκειας ζωής μεγαλύτερης των 15 χρόνων. Γενικά στο σύνολο τους οι μονάδες του κλάδου τροφοίμων είναι εφοδιασμένες σε κάποιο βαθμό, με μηχανισμούς αντίστασης σε περιόδους ύφεσης και προβλημάτων στις αγορές.

Μια τέτοια εποχή φαίνεται ν' αντιμετωπίζει η τοπική βιομηχανία, όπως εκδηλώνεται τόσο από την πρόθεση επενδύσεων όσο και από τις μεταβολές στις εξαγωγικές δραστηριότητες που αφορούν μεγάλο μέρος των επιχειρήσεων. Οι ιδιωτικές μονάδες στην πλειοψηφία τους και οι νεότερες στο σύνολο τους δεν προγραμματίζουν επενδύσεις για το μέλλον, αφού αρκετές δηλώνουν ενδεχόμενο διακοπής της λειτουργίας τους ή τηρούν στάση αναμονής των εξελίξεων για να προσδιορίσουν την πορεία τους. Αντίθετη είναι η προγραμματιζόμενη αντίδραση των συνεταιρισμών. Το 80% αυτών σκοπεύει να προβεί σε περαιτέρω επενδύσεις για εξοπλισμό, όταν η αντίστοιχη πρόθεση εκδηλώνεται μόνο από το 33% των ιδιωτικών και μόνο των παλαιότερων επιχειρήσεων. Οι παραπάνω διαπιστώσεις δίνουν ενδείξεις δυσμού στο εσωτερικό του κλάδου που δεν οφείλεται όμως τόσο στη διαφοροποιημένη εγγενή δυναμική των επιχειρήσεων, όσο στην ειδική κρατική μεταχείριση που προσδίδει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα σε μια κατηγορία μονάδων.

Το εξωτερικό περιβάλλον δεν είναι ιδιαίτερα ευνοϊκό για τις επιχειρήσεις του νομού και αυτό γίνεται ιδιαίτερα αισθητό στις ιδιωτικές που έχουν μειώσει τις εξαγωγές τους μετά το 1990 στο 75% των περιπτώσεων, έναντι του 30% των συνεταιρισμών.

Οι συνεταιρισμοί παρά τη διαφαινόμενη θετική, συγκριτικά με τις άλλες μονάδες, πορεία τους φέρουν όλα τα χαρακτηριστικά δυσλειτουργίας των δημόσιων επιχειρήσεων, αν και δεν είναι ακριβώς αυτής της μορφής, αποκλίνοντας από αυστηρά ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια λειτουργίας και στηρίζοντας τις δραστηριότητες τους στον κρατικό προστατευτισμό.

Αν και αποτελούν τις πιο σύγχρονες μονάδες της Ημαθίας, με το υψηλότερο επενδεδυμένο κεφάλαιο σε εξοπλισμό, στην συντριπτική τους πλειοψηφία (80%) εξαντλούν την παραγωγική τους δυναμικότητα, μόνο σε περιόδους αιχμής, εγκλωβισμένες στους εποχιακούς κύκλους της αγροτικής παραγωγής του νομού, στην αξιοποίηση της οποίας περιορίζουν τη λειτουργία

τους. Αντίθετη είναι η πολιτική των ιδιωτικών επιχειρήσεων που στο 45% των περιπτώσεων δηλώνουν ότι συνήδως εξαντλούν τις παραγωγικές τους δυνατότητες.

Επιβεβαίωση της μη αποδεκτής λειτουργίας τους αποτελεί και η εικόνα της απασχόλησης στους συνεταιρισμούς, αν ειδοθεί συγκριτικά με τις υπόλοιπες επιχειρήσεις τροφίμων και δεδομένου του επιπέδου του εξοπλισμού τους. Ο αριθμός απασχολούμενων ανά μονάδα είναι υψηλότερος στους τελευταίους, σ' όλες τις κατηγορίες εργαζομένων και στο σύνολο. Διαθέτουν υψηλό αριθμό μονιμών εργαζομένων αν και δεν λειτουργούν παρά μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες στην συντριπτική τους πλειοψηφία. Το βάρος της απασχόλησης φαίνεται ν' αφορά τους εποχιακούς και για τις ιδιωτικές μονάδες με πολύ μικρό αριθμό μόνιμων εργαζομένων, κυρίως διοικητικών και ειδικευμένων για τις παλαιότερες κι ανειδίκευτων για αυτές που ιδρύθηκαν σχετικά πρόσφατα.

Οι νεότερες δεν διαθέτουν την ίδια δυνατότητα στήριξης της απασχόλησης και έχουν ελλείψεις σε επιστημονικό ή ειδικευμένο προσωπικό σε μια προσπάθεια περιορισμού του κόστους εργασίας. Η πολιτική αυτή εξάλλου επιβεβαιώνεται κι από την χρησιμοποίηση εποχιακής απασχόλησης με αξιοσημείωτη τη συμμετοχή των γυναικών, που εκφράζει τη διάθεση ευέλικτης αξιοποίησης του εργατικού δυναμικού. Δεν λείπουν εξάλλου και οι περιπτώσεις απασχόλησης αλλοδαπών σε όλες σχεδόν τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, όπως δήλωσαν οι ιδιοκτήτες, για τον περιορισμό του εργατικού κόστους.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει μια συγκεχιμένη εκτίμηση για τον χαρακτήρα της εποχής που διανύουμε και τις επιδράσεις στην τοπική οικονομία, δεδομένου του ότι η πορεία για ένα τμήμα επιχειρήσεων διαφαίνεται θετική, σε αντίθεση με άλλες του ίδιου κλάδου που εφαρμόζοντας ευέλικτες στρατηγικές λειτουργίας δίνουν το στίγμα της ύφεσης.

Ωστόσο η αντικειμενική διερεύνηση θα έκρινε πλασματικές και τις ενδείξεις ευρωστίας ορισμένου μέρους επιχειρήσεων, των συνεταιρισμών, αφού η κρατική προστασία κρύβεται πίσω από την εικόνα του δυναμισμού τους.

Όσον αφορά την προέλευση των πρώτων υλών και τις αγορές διάθεσης του τελικού προϊόντος ο νομός Ημαθίας φαίνεται ν' αποτελεί βασικό προμηθευτή για κάποια ποσότητα πρώτης ύλης αλλά και κύρια αγορά αφού μεγάλο μέρος των μονάδων εμφανίζει διασυνδέσεις με το τοπικό σύστημα τροφοδότησης και κατανάλωσης. Οι αγροτικοί συνεταιρισμοί απορροφούν εξολοκλήρου σχεδόν την αγροτική παραγωγή του νομού και διοχετεύουν τον κύριο όγκο του τελικού προϊόντος στο εξωτερικό ή την Ν. Ελλάδα και κυρίως την Αθήνα.

Από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις οι παλαιότερες και σε ωριμότερα στάδια αναπτυξης φαίνεται να επεκτείνονται πέραν της τοπικής και στις εξωτερικές αγορές.

Εξαγωγικές είναι οι επιχειρήσεις επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων, που σε αντίθεση με τους αγροτικούς συνεταιρισμούς δεν συνδέονται τόσο έντονα με το τοπικό παραγωγικό δυναμικό του πρωτογενή τομέα που μονοπωλούν οι τελευταίοι, αλλά εμφανίζοντας αξιόλογη διαπλοκή στο ευρύτερο παραγωγικό δίκτυο της χώρας, προβαίνουν σε "εισαγωγή" αγροτικών από τη Νότια κυρίως Ελλάδα. Στην πλειοψηφία τους, προσαρμόζουν την γραμμή προσαρμογής στην επεξεργασία διαφορετικών ειδών ανά εποχή ώστε να λειτουργούν όλο το χρόνο με διαφορετικά προϊόντα, η περίοδος επεξεργασίας καθενός από τα οποία συμπίπτει με την εποχή συγκομιδής του.

Περισσότερο συγκρατημένη φαίνεται η στάση των νεότερων που διασφαλίζουν τη λειτουργία τους πίσω από τη σχετική σταθερότητα και τη γνώση των συνθηκών της τοπικής αγοράς.

Ο χαρακτήρας του ανταγωνιστικού παιχνιδιού που φαίνεται να χάνουν οι εξαγωγικές μονάδες, προσδιορίζεται με κριτήρια κυρίως παραγωγικού κόστους. Οι αγορές στο εξωτερικό των τοπικών βιομηχανιών απειλούνται κυρίως από τις μεσογειακές χώρες της ΕΕ. Οι ιδιοκτήτες δηλώνουν δυσανάλογα αυξημένο το εργατικό κόστος προς την κατεύθυνση περιορισμού του οποίου κινούνται οι προγραμματιζόμενες επενδύσεις.

Οι ανταγωνιστές πλεονεκτούν σε σχέση με αυτό τον συντελεστή παραγωγής και οι τοπικές επιχειρήσεις πέραν από την επισήμανση της έλλειψης εργασιακής συνείδησης και δεξιοτήτων των εργαζομένων δεν θεωρούν ότι υστερούν σε σχέση με άλλα κριτήρια (ποιότητα, know how κλπ) από αυτούς. Ιδιαίτερα έντονη γίνεται η απειλή για την ανταγωνιστικότητα των μονάδων της Ημαθίας με την αύξηση του μεταφορικού κόστους, όπως εκτιμούν οι επιχειρηματίες αλλά και στελέχη των αγροτικών συνεταιρισμών, που ουσιαστικά τείνει να θέσει εκτός ανταγωνιστικού παιχνιδιού τις βιομηχανίες τους νομού.

Οι ανταγωνίστριες χώρες (Ιταλία, Ισπανία, Πορτογαλία) διαθέτουν το πλεονέκτημα της εγγύτητας στις αγορές της Δυτικής Ευρώπης που παραδοσιακά απευθύνονταν οι μεταποιητικές δραστηριότητες του νομού. Η γεωγραφική θέση της χώρας και η ελλειπής διασύνδεση με τα κέντρα της Δύσης εξελίσσεται σε ουσιαστική αδυναμία πρόσβασης στις αγορές με επιτρεπτό κόστος για την εξασφάλιση της ανταγωνιστικότητας του προϊόντος, η οποία επιπλέον επιβαρύνεται και με αυξημένο νεκρό χρόνο μεταξύ παραγωγής και διάθεσης. Είναι προφανής εξάλλου η ένταση του προβλήματος λόγω του πολέμου στα Βόρεια σύνορα που θεωρούν οι ιδιοκτήτες βασικό αίτιο μαρασμού της τοπικής οικονομίας, δεδομένου του ότι εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από τις εξαγωγές.

Η αντίδραση στην σημερινή συγκυρία, πέραν του προγραμματιζόμενου εκσυγχρονισμού των επιχειρήσεων συνοδεύεται και από την εκφραζόμενη σε πολλές περιπτώσεις διάθεση αναζήτησης νέων αγορών στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Ωστόσο μια τέτοια προοπτική κατανοούν οι ιδιοκτήτες ότι πρέπει να συνοδεύεται από γενικότερες

αναπροσαρμογές στο δίκτυο θαλάσσιων μεταφορών κυρίως, που η σημερινή του εικόνα (γραμμές, συχνότητα δορμολογίων, είδος του στόλου) δεν μπορεί να συμβάλλει στην υλοποίηση της παραπάνω προοπτικής.

Αξίζει να σημειωθεί ότι ανταγωνιστές στο εξωτερικό δεν είναι μόνο επιχειρήσεις άλλων χωρών αλλά και μονάδες από το εσωτερικό της χώρας και κυρίως της Πελοποννήσου, που τελευταία επωφελήθηκαν της διασύνδεσης της χώρας μέσω Ιταλίας με τις αγορές της Δ. Ευρώπης. Ανταγωνιστικές εξάλλου είναι και οι σχέσεις μεταξύ των επιχειρήσεων του νομού και κυρίως μεταξύ ιδιωτών εξαγωγέων και συνεταιρισμών. Σ' αυτό το επίπεδο οι ιδιοκτήτες θεωρούν ότι η ειδική μεταχείριση των συνεταιρισμών από το κράτος παρεμποδίζει τον υγιή ανταγωνισμό.

Τέλος είναι χαρακτηριστικό ότι μεταξύ των επιθυμητών πολιτικών από τους εξαγωγείς διατυπώνεται η ανησυχία για την διασφάλιση αποπληρωμής των προϊόντων που αφορά γενικότερα την έλλειψη ή αναποτελεσματικότητα της εθνικής εξαγωγικής πολιτικής και την απουσία κρατικής μέριμνας για την αντιμετώπιση του επιχειρηματικού κινδύνου.

2. Επιχειρήσεις επεξεργασίας ζύλου - εκτός επίπλων - κιβωτοποιεία (κλάδος 25.)

Η δομή των χωρικών συγκεντρώσεων της μεταποίησης στο νομό ερμηνεύεται σε σημαντικό βαθμό από τις σχέσεις εξάρτησης μεταξύ των επιχειρήσεων επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων και των κιβωτοποιείων. Η διαπίστωση αυτή εξάλλου αιτιολογεί και τη βαρύτητα του κριτηρίου εγγύτητας στις μονάδες επεξεργασίας φρούτων, για την επιλογή του τόπου εγκατάστασης που καθόρισε την τελική επιλογή για το 60% των κιβωτοποιείων. Το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής ή το σύνολο της για την πλειοψηφία των μονάδων απορροφάται από την τοπική ζήτηση των επιχειρήσεων ή εμπόρων φρούτων.

Η άμεση εξάρτηση αυτών των μονάδων από τις επιχειρήσεις επεξεργασίας φρούτων, χαρακτηριστικά επιβεβαιώνεται επίσης απ' το ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων ο ιδιοκτήτης εκτιμά ως θετικό γι αυτόν αποτέλεσμα της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Αγοράς την διεύρυνση του ζωτικού χώρου των εξαγωγέων φρούτων - πελατών του.

Αυτού του τύπου οι διασυνδέσεις ωστόσο εγγυμονούν και τον κίνδυνο επέκτασης των επιπτώσεων της κρίσης, που αντιμετωπίζουν οι πρώτες επιχειρήσεις, σύμφωνα με την προηγούμενη ανάλυση, και στον κλάδο των προμηθευτών - κιβωτοποιείων.

Η διερεύνηση κατέστησε φανερές, ενδείξεις ύφεσης στο χώρο, που συνοδεύονται από μια αξιόλογη αντίδραση από μέρους των μονάδων να οργανώσουν κάτω από ευέλικτες πολιτικές τη λειτουργία τους, αν και αυτό δεν σημαίνει τάση ουσιαστικής παραγωγικής αναδιάρθρωσης, αλλά κυρίως

αμυντική διάθεση με στόχο τη διασφάλιση της βιωσιμότητας των επιχειρήσεων.

Τα κιβωτοποιεία, που στο 85% των περιπτώσεων είναι οικογενειακές επιχειρήσεις, λειτουργούν σχεδόν όλα, μόνο εποχιακά (τους καλοκαιρινούς μήνες) και οι μισές μονάδες απασχολούν σχεδόν αποκλειστικά ανήλικους. Θεωρούν ότι πρόβλημα στην αγορά εργασίας δεν υπάρχει σε σχέση με την προσφορά εργαζομένων αλλά μόνο με την έλλειψη δεξιοτήτων από μέρους τους, δεδομένο που είναι αναμενόμενο για την κατηγορία εργαζομένων που απορροφούν (ανήλικους - αλλοδαπούς).

Απασχολούν σήμερα κατά μέσο όρο 20 άτομα και όλες δηλώνουν αύξηση του αριθμού των εργαζομένων στην επιχείρηση από το 1980.

Παρά την προσπάθεια μείωσης του εργατικού κόστους, που καταδεικνύει η παραπάνω εικόνα, όλοι οι ιδιοκτήτες θεωρούν δυσβάσταχτο το ύψος των μισθών. Αποτέλεσμα αυτής της εκτίμησης είναι η πρόθεση που εκφράζει το 42% των ιδιοκτητών, για μείωση της απασχόλησης ή διατήρησής της στα σημερινά επίπεδα (50%).

Σε μια προσπάθεια αντιμετώπισης του κόστους παραγωγής οι μισές επιχειρήσεις προγραμματίζουν εκσυγχρονισμό για υποκατάσταση της εργασίας, ενώ μεγάλος είναι και ο αριθμός εκείνων που αναμένουν ανάκαμψη στις αγορές για να προσδιορίσουν τις κινήσεις τους, εκλοβισμένες στην αδυναμία τους να αναλάβουν τον κίνδυνο επενδύσεων, στην περίοδο ύφεσης που αντιμετωπίζουν.

Όσον αφορά την κατάσταση του εξοπλισμού, το 67% δηλώνει ότι δεν έχει τη δυνατότητα παρασκευής ποικιλίας προϊόντων και στην πλειοψηφία τους τα τελευταία 15 χρόνια δεν έχουν επιχειρήσει αλλαγές στον προσαναταλισμό της παραγωγής, τόσο ως προς τις ποσότητες των δύο κυρίως ειδών που παρασκευάζουν, όσο και ως προς τον αριθμό των διαφορετικών προϊόντων.

Η εξειδίκευσή φαίνεται να εντείνει την ευαισθησία τους, όπως υποδηλώνει και η αδυναμία τους σήμερα να συντηρήσουν εργαζόμενους σε θέματα διοίκησης - διαχείρισης και εξοπλισμού. Όλες οι μονάδες εκτός από τις δύο μεγαλύτερου δυναμικού, αναθέτουν τις λογιστικές υποθέσεις σε εξωτερικά γραφεία και ο ιδιοκτήτης είναι αυτός που μόνος ή με τη βοήθεια σε ορισμένες περιπτώσεις εξωτερικών τεχνικών, στηριζόμενος στην εμπειρία του αναλαμβάνει τα προβλήματα και τη συντήρηση των μηχανημάτων. Η ενημέρωσή τους σε θέματα εξοπλισμού στηρίζεται για τις μισές σε prospect των κατασκευαστών και πολλοί είναι εκείνοι (30%) που απαντούν ότι δεν τους χρειάζεται πληροφορία για αυτό το θέμα.

Το 80% των ιδιοκτητών θεωρεί ότι δεν έχει διαπιστώσει πρόβλημα διείσδυσης στις αγορές των επιχειρήσεων από άλλες περιοχές, αλλά χαρακτηρίζει έντονα τον ενδοκλαδικό ανταγωνισμό μεταξύ των μονάδων του νομού και θεωρεί ότι έχουν οξυνθεί οι μεταξύ τους σχέσεις.

Οι εγκαταστάσεις για το 60% περιορίζονται στο χώρο του εργαστηρίου της παραγωγής με χαρακτηριστική την απουσία οργανωμένων χώρων

γραφείου, ακόμα και με τα αναγκαία έπιπλα για αρκετές. Η δομή της επιχείρησης περιλαμβάνει μόνο τα απολύτως αναγκαία τμήματα σύμφωνα με την παραδοσιακή νοοτροπία για την οργάνωση της και λείπουν εντελώς οι λειτουργίες διοίκησης - διαχείρισης, συντήρησης, προβολής, που εμπειρικά αναλαμβάνει ο ιδιοκτήτης συμμετέχοντας παράλληλα και στη γραμμή παραγωγής. Επίσης οι μισές μόνο διαθέτουν οργανωμένους χώρους αποθήκευσης καθώς δουλεύουν σχεδόν όλες αποκλειστικά με παραγγελίες που διατίθενται αμέσως στους πελάτες. Εξάλλου στην πλειοψηφία τους θεωρούν ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της επιχείρησης τη δυνατότητα έγκυρης παράδοσης και άμεσης ανταπόκρισης στις παραγγελίες.

Είναι χαρακτηριστικό ότι υπάρχουν και δείγματα προσαρμογής της παραγωγής σε ειδικά τμήματα της ζήτησης. Ορισμένα κιβωτοποιεία εξειδικεύονται σε υλικά συσκευασίας φρούτων που απευθύνονται στην εγχώρια αγορά, ή παρασκευάζουν χάρτινα κιβώτια για ορισμένους εξαγωγείς που επιδιώκουν καινοτομικές πρακτικές συσκευασίας του προϊόντος τους.

Στην προσπάθεια τους να υποβοηθηθούν στις έντονα ανταγωνιστικές συνθήκες αλλά και στην περίοδο ύφεσης που απειλεί ορισμένες με διακοπή της λειτουργίας τους, φαίνεται να έχουν δραστηριοποιηθεί σημαντικά για την αξιοποίηση κυρίως προγραμμάτων επιμόρφωσης, αφού οι μισές είχαν μια τέτοια εμπειρία, αριθμός που δεν συναντάμε σε άλλον κλάδο. Ωστόσο το 25% των ιδιοκτητών δεν θεωρεί ότι επωφελήθηκε ουσιαστικά λόγω καθυστερήσεων στην καταβολή των χρημάτων ή ανεπάρκειας των υπηρεσιών - φορέων που ανέλαβαν την αντίστοιχη πρωτοβουλία.

Τέλος χαρακτηριστικό της αδυναμίας τους να ανταπεξέλθουν στην σημερινή συγκυρία είναι και η επιθυμία του 30% των ιδιοκτητών να διαμορφωθεί ένα ειδικό προστατευτικό περιβάλλον από κεντρικούς φορείς και τα κιβωτοποιεία (π.χ. ενιαία τιμή πρώτης ύλης, προϊόντος κλπ). Παράλληλα οι επιχειρήσεις αυτού του κλάδου είναι οι μόνες που ζητούν τη δημιουργία συνεταιριστικής τράπεζας (50%), καθιστώντας σαφή την αδυναμία των υπαρχόντων χρηματοδοτικών σχημάτων να προσεγγίσουν και να λειτουργήσουν αποδοτικά απέναντι στις ιδιομορφίες των κιβωτοποιείων.

Ε. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ - ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Η διερεύνηση της δομής του μεταποιητικού συστήματος της Ημαθίας, προσδιόρισε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά του τοπικού παραγωγικού συστήματος, που αποτελούν και την αφετηρία της προσπάθειας σχεδιασμού μιας πρότασης στρατηγικής.

Οι μεταποιητικές δραστηριότητες του νομού καταδεικνύουν αφενός την επιτυχή πορεία τους στο παρελθόν, που κληροδοτεί αξιόλογο δυναμικό στον σημερινό βιομηχανικό χάρτη της περιοχής, με υψηλή εξειδίκευση στους κλάδους τροφίμων, κλωστουφαντουργίας, ενδυμάτων που παραδοσιακά συνδέονται με την οικονομική του ευρωστία.

Η σημερινή οικονομική συγκυρία φαίνεται να αποτελεί μια οριακή εποχή για τις επιχειρήσεις της Ημαθίας, που λόγω του εξαγωγικού τους προσανατολισμού παρασύρουν το παραγωγικό δίκτυο στις διακυμάνσεις των περισσότερο ευμετάβλητων δεδομένων των εξωτερικών αγορών. Παράλληλα η διαπλοκή τους σε ευρύτερους του εθνικού χώρους σημαίνει ότι επιβαρύνονται ή επηρεάζονται από τις γενικότερες συνθήκες γεωπολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων της χώρας με το εξωτερικό της περιβάλλον.

Τα προβλήματα της μεταποίησης του νομού προσδιορίζονται σε τρία διαφορετικά επίπεδα σε σχέση με την πρέλευσή τους. Αφενός παρατηρούνται εγγενείς αδυναμίες των επιχειρήσεων να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα που εμφανίζουν συσχέτιση με την παραδοσιακή και αναχρονιστική νοοτροπία για την επιχειρησιακή δράση, του ιδιοκτήτη, αφετέρου διαπιστώνουμε τα αποτελέσματα της αδυναμίας κεντρικών φορέων να στηρίζουν μια ολοκληρωμένη και ουσιαστική βιομηχανική πολιτική, ώστε τα γενικευμένα προβλήματα της ελληνικής βιομηχανίας να γίνονται φανερά ως δομικό στοιχείο και της τοπικής μεταποίησης.

Σ' ένα τρίτο επίπεδο η θέση της χώρας και οι αποστάσεις από τις παραδοσιακές αγορές, σε συνδυασμό με την ανεπάρκεια του εθνικού δικτύου διασύνεσης μ' αυτές, και το πρόβλημα του πολέμου στα Βόρεια σύνορα, καταδεικνύουν ένα επιπλέον ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στους αναταγωνιστές και καταδικάζουν ουσιαστικά τις τοπικές επιχειρήσεις σε απουσία από τις αγορές.

Η προσέγγιση μιας πολιτικής τοπικής ανάπτυξης με βάση αυτά τα δεδομένα, έχει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα του σχετικά περιορισμένου πεδίου δράσης, αφού η κρίση της τοπικής οικονομίας αφορά υπερτοπικές επιλογές και δεδομένα που δεν μπορούν να ελεγχθούν παρά μόνο κεντρικά. Στη διάρκεια της ανάλυσης προσδιορίστηκαν αρκετά πεδία δυνητικής παρέμβασης, που παραπέμπουν στην αναγκαία δραστηριοποίηση φορέων τοπικής αλλά και εθνικής εμβέλειας.

Μια στρατηγική κινητοποίηση του τοπικού δυναμικού, παρά την αναμφισβήτητη βαρύτητά της στην ισχυροποίηση του τοπικού παραγωγικού δικτύου και της οικονομίας, δεν μπορεί να εξασφαλίσει πρόσβαση στις αγορές

και επάρκεια συνδέσεων υπερτοπικών δικτύων, ούτε να ρυθμίσει μακροοικονομικές μεταβλητές και επιλογές βιομηχανικής πολιτικής που αποφασίζονται κεντρικά.

Με βάση την κατανόηση των περιορισμών που διέπουν την δυνατότητα κινητοποίησης των τοπικών φορέων, αλλά και την αδυναμία τους να ελέξουν τους βασικούς παράγοντες που ευθύνονται για την σημερινή εικόνα μαρασμού της τοπικής οικονομίας, γίνεται προσπάθεια στη συνέχεια να αναλυθούν κάποιοι άξονες στρατηγικής που θα ευνοήσουν τον τοπικό παραγωγικό ιστό, με περιορισμένης ωστόσο αισιοδοξία για την επίλυση των κύριων αιτιών της διαφαινόμενης κρίσης. Εξάλλου καμία πολιτική τοπικής ανάπτυξης δεν μπορεί να εγγυηθεί από μόνη της και λειτουργώντας ανεξάρτητα από κεντρικές αναπτυξιακές επιλογές, την επιτυχία των τοπικών κοινωνιών. Τα όρια των δυνατοτήτων παρέμβασης των τοπικών φορέων, αυτόματα προσδιορίζουν και το βαθμό ελέγχου και επηρεασμού των τοπικών συνθηκών, σε μια προσπάθεια ρύθμισής τους.

1. Άξονες στρατηγικής.

Οι απαντήσεις των ιδιοκτητών σχετικά με την ενημέρωση τους γύρω από θέματα εξοπλισμού αξιοποίησης δεσμών ή προγραμμάτων υποστήριξης της βιομηχανικής παραγωγής, αλλά και οι εκφραζόμενες από αυτούς επιθυμητές πολιτικές, κατέδειξαν τόσο τις ελλείψεις σ' αυτό τον τομέα όσο και την κατανόηση από μέρους του επιχειρηματία της συμμετοχής της πληροφορίας στον σχεδιασμό επιτυχημένης επιχειρηματικής δράσης.

Η προοπτική δημιουργίας κέντρου πληροφόρησης σε θέματα αγορών, τεχνολογίας κλπ υποστηρίζεται από την πλειοψηφία των επιχειρηματιών, ως πρώτη προτεραιότητα ενός σχεδίου προώθησης της τοπικής μεταποιητικής βάσης.

Το επίπεδο, η ταχύτητα και ο χρόνος της πληροφόρησης εξελίσσονται σε ανεξάρτητο παραγωγικό συντελεστή, που προσδιορίζει αποφασιστικά την επιτυχία της σύγχρονης βιομηχανικής επιχείρησης. Η αναγκαιότητα αυτού του συντελεστή στην περίπτωση της Ημαθίας δεν έχει να κάνει τόσο με την κινητοποίηση του παραγωγικού δικτύου, όπως συμβαίνει σε αρκετές περιπτώσεις της ελληνικής επαρχίας, αλλά με την προάσπιση του δυναμισμού του. Προς την κατεύθυνση αυτή πρέπει να επισημανθεί η διάθεση μεγάλου μέρους των ιδιοκτητών να συνεργαστεί με φορείς πληροφόρησης σχετικά με θέματα επιχειρηματικής δράσης, που αποτελεί και ιδιαίτερα θετική ένδειξη για την έκβαση μιας ανάλογης πρωτοβουλίας από τοπικούς φορείς. Ωστόσο μια τέτοια προσπάθεια πρέπει να λάβει σοβαρά υπ' όψιν της τη διαφοροποίηση του επιπέδου εκπαίδευσης και κατάρτισης του σημερινού επιχειρηματικού κόσμου αν αξιώνει ουσιαστική και αποτελεσματική παρεμβατική δράση.

Μια δυναμική στρατηγική ανάπτυξης δεν μπορεί επίσης να αγνοεί και τη βαρύτητα του ανθρώπινου κεφαλαίου στην επιτυχία της τοπικής βιομηχανίας.

Ο κατακερματισμός της αγοράς εργασίας και η ευέλικτη διαχείριση του θέματος της απασχόλησης δεν είναι νέο φαινόμενο για το νομό που καταδεικνύει η έρευνα, ώστε να παραπέμπει αυτόματα σε αμυντικές και παραδοσιακές στρατηγικές αναδιάρθρωσης ενόψει της σημερινής οικονομικής συγκυρίας. Ο προσανατολισμός της παραγωγής στην αξιοποίηση των αγροτικών προϊόντων που σήμαινε εποχιακούς κύκλους της λειτουργίας των εργοστασίων ανάλογα μ' αυτούς της γεωργικής παραγωγής, ανάγκασε τις τοπικές επιχειρήσεις στην υιοθέτηση της ευρέως πια διαδεδομένης, εποχιακής απασχόλησης.

Αυτή η διευθέτηση ωστόσο εμπεριέχει σημαντικά προβλήματα αφού η τοπική προσφορά εργασίας διεκδικεί συμπληρωματικά και όχι κύρια εισοδήματα από την απασχόληση στη μεταποίηση και κατά συνέπεια δεν μπορούμε να διαγνώσουμε στη σύνδεσή της στοιχεία δεξιοτήτων και εξειδίκευσης, ανάλογα των σημερινών απαιτήσεων της βιομηχανίας, όπως επιβεβαιώνουν αρκετοί ιδιοκτήτες επιχειρήσεων.

Δεδομένου του ότι οι εποχιακές μεταβολές της απασχόλησης στη μεταποίηση και τον πρωτογενή τομέα, παρουσιάζουν ταύτιση των περιόδων αιχμής, με υψηλές ανάγκες και για τους δύο τομείς τους καλοκαιρινούς μήνες, το πρόβλημα της απόδοσης των αγροτοεργατών είναι υπαρκτό και επισημαίνεται από αρκετούς επιχειρηματίες.

Είναι χαρακτηριστική επίσης η συμμετοχή των γυναικών, ανήλικων και αλλοδαπών, ομάδων που περισσότερο εύκολα ανταποκρίνονται στη δυνατότητα ευκαιριακής απασχόλησης, στο τοπικό παραγωγικό δίκτυο. Αυτό το δεδομένο όμως που εμπεριέχει την προσπάθεια περιορισμού του εργατικού κόστους, ευθύνεται και για τα προβλήματα εργασιακών σχέσεων και έλλειψης δεξιοτήτων που εντοπίζονται στο εσωτερικό των μονάδων.

Η εκπαίδευση αυτών των ομάδων εργαζομένων σε ειδικότητες που άπτονται των απαιτήσεων της τοπικής βιομηχανίας αποτελεί ένα δεύτερο επίπεδο παρέμβασης.

Το περισσότερο αισιόδοξο δεδομένο για το μέλλον του νομού που κατέδειξε η έρευνα, είναι η διάθεση των ιδιοκτητών να συνεργατούν και να συμμετέχουν σε τοπικές συμμαχίες προκειμένου να παρακάμψουν δυσκαμψίες ή έλλειψεις των κρατικών φορέων και να αναλάβουν από κοινού τη διαχείριση προβλημάτων με τρόπο προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητές τους, αλλά και στην φυσιογνωμία του τοπικού δικτύου που εντάσσονται. Οι επιχειρηματίες τίθενται υπέρ των πρωτοβουλιών κοινών προσπάθειών marketing και διαφήμισης και της προοπτικής ίδρυσης συνεταιριστικής τράπεζας και λιγότερο συνενώσεων σε συνεταιριστική ή κοινοπρακτική βάση. Η διαπίστωση αυτή σημαίνει την κατανόηση της δυναμικής των συνεργασιών και της συνένωσης, για την επικράτηση στις ανταγωνιστικές συνθήκες των αγορών και συνηγορεί με τη σειρά της υπέρ της συνειδητοποίησης της αυτόνομης ύπαρξης του τοπικού δικτύου και τη συσχέτισης της επιτυχίας κάθε μιας μεμονωμένης μονάδας με το περιβάλλον προέλευσής της.

Το επιχειρηματικό πνεύμα του νομού φαίνεται να ευνοεί τοπικές συνεργασίες και επιδεικνύει αξιόλογη ωριμότητα για την εφαρμογή πρακτικών αυτής της κατεύθυνσης.

Ένα βασικό γνώρισμα επίσης του τοπικού οικονομικού περιβάλλοντος, που διαφαίνεται από την ανάλυση των δεδομένων της έρευνας, είναι η έλλειψη υποστηρικτικών μηχανισμών και υπηρεσιών στήριξης που θα καλύψουν την αδυναμία των επιχειρήσεων να συντηρήσουν μεμονωμένα διοικητικό και επιστημονικό προσωπικό σε αρκετές περιπτώσεις, αλλά και ειδικούς σε θέματα συντήρησης του εξοπλισμού, με αποτέλεσμα να περιορίζεται η αποδοτικότητα τους. Η οργάνωση υπηρεσιών που θα αναλαμβάνουν λογιστικές υποθέσεις αλλά και συντήρησης, κατάλληλα ειδικευμένων με πρωτοβουλία κλαδικών ή διακλαδικών οργάνων θα μπορούσε να ανακουφίσει αρκετά τους επιχειρηματίες από το πρόβλημα του παραγωγικού κόστους και να διασφαλίσει την ομαλή και αποδοτικότερη λειτουργία των επιχειρήσεων ενισχύοντας την ανθεκτικότητά τους σε περιόδους ύφεσης.

Εξίσου σημαντική επίσης είναι και η διασφάλιση ευνοϊκών προϋποθέσεων για τους νεοεισερχόμενους επιχειρηματίες, για την πορεία και εξέλιξη της τοπικής μεταποίησης.

Η έρευνα έφερε στην επιφάνεια τα προβλήματα έλλειψης μηχανισμών υποβοήθησης σε θέματα εξασφάλισης χώρου και οργάνωσης των εγκαταστάσεων, αφού το ύψος της αρχικής επένδυσης λειτουργεί απαγορευτικά για την δημιουργία νέων επιχειρήσεων, ή δυσχεραίνει τη λειτουργία τους σε πρώιμα στάδια της ζωής τους.

Μια τέτοια προσπάθεια θα λειτουργούσε εξάλλου θετικά και για την ορθολογική διαχείριση των ζητημάτων του χώρου καθώς θα περιορίζε την τυχαιότητα στην κατανομή των μονάδων. Η επιθυμία επίσης των ιδιοκτητών να εγκατασταθούν σε χώρους εκτός οικισμού όταν επιλέγουν τον τόπο οργάνωσης των δραστηριοτήτων τους, δημιουργεί ευοίωνες προοπτικές μιας πολιτικής οργάνωσης στο χώρο των βιομηχανικών δραστηριοτήτων, που θα συνδύαζαν και χωρικά εντοπισμένες ειδικές εξυπηρετήσεις.

Στο σημείο αυτό τέλος, θα πρέπει να επισημάνουμε και την απουσία ή τον περιορισμό σε απολύτως αναγκαίες και τυπικές διαδικασίες ρουτίνας, της δραστηριότητας όλων των αρμόδιων φορέων σε θέματα βιομηχανίας του νομού Ημαθίας (τμήμα Βιομηχανίας Νομαρχίας, Εμποροβιομηχανικό Επιμελητήριο). Η διαπίστωση αυτή δεν αποτελεί αποκλειστικά προσωπική εκτίμηση της λειτουργίας και συμβολής τους, αλλά επισημαίνεται από το σύνολο σχεδόν των ιδιωτών που συμμετείχαν στην έρευνα αλλά και των ιδίων των προϊσταμένων των παραπάνω υπηρεσιών.

Οι τελευταίοι προβάλλουν ως βασικό επιχείρημα της ολιγορίας τους ή της αδυναμίας τους να ανταπεξέλθουν, την έλλειψη δυναμικού, την αναντιστοιχία μεταξύ ειδικοτήτων των υπαλλήλων σε σχέση με τη θέση τους και τις υποχρεώσεις που πρέπει να αναλάβουν, καθώς και την έλλειψη συντονισμού μεταξύ συναρμόδιων υπηρεσιών. Το έργο τους επίσης θεωρούν ότι δυσχεραίνει

η έλλειψη τεχνικών μέσων (μηχανοργάνωση), αλλά και ο συγκεντρωτικός χαρακτήρας της δημόσιας διοίκησης. Παρά τα ομολογουμένως υπαρκτά παραπάνω προβλήματα του δημόσιου τομέα, που πιθανά αιτιολογούν εν μέρει την απουσία των τοπικών αρχών από τα δεδομένα του τοπικού δικτύου παραγωγής, αντίθετη είναι η εικόνα του επιμελητηρίου που το ουσιαστικότερο πρόβλημα του είναι η αδιαφορία για τις επιπτώσεις σε τοπικό επίπεδο των γενικότερων αναδιαρθρώσεων ιδεών και πρακτικών στο χώρο της βιομηχανίας. Η σημερινή κατάσταση παραμονής σε αχρηστία του νεοεγκατεστημένου εξοπλισμού μηχανοργάνωσης λόγω αδυναμίας του υπάρχοντος προσωπικού να τον αξιοποιήσει, πέραν της μηδενικής απόδοσης της επένδυσης και κατά συνέπεια της κατασπατάλησης πόρων σε μηχανισμούς καταδικασμένους στην αναποτελεσματικότητα, συμπληρώνεται και από την άγνοια γύρω ακόμα και από τον αριθμό, τη φύση και τα στοιχεία των επιχειρήσεων που βρίσκονται στο νομό.

Το σημερινό επιμελητήριο της Ημαθίας, όπως και το τμήμα βιομηχανίας δεν έχει καν μια ολοκληρωμένη εικόνα της βιομηχανίας και κατά συνέπεια δεν μπορούν με το σημερινό καθεστώς να εγγυηθούν δυναμικές πρωτοβουλίες παρέμβασης.

Δεδομένης της δυσκαμψίας υπάρχοντων φορέων ή της αδιαφορίας τους για ουσιαστικές υπηρεσίες στην τοπική βιομηχανία, θα ήταν ανεδαφικό να προταθεί η ίδρυση νέων φορέων και υπηρεσιών και να καταστρωθούν σχέδια και στρατηγικές παραγνωρίζοντας την αναγκαιότητα σε πρώτο επίπεδο δραστηριοποίησης των πλέον αρμόδιων φορέων. Η τοπική οικονομία δεν είναι αποκλειστικά θέμα της αυτόνομης δράσης του επιχειρηματία της Ημαθίας, την εποχή μάλιστα που η επιτυχία έχει αποδειχθεί ότι είναι αποτέλεσμα συνδιασμένης προσπάθειας και κινητοποίησης σε όλα τα επίπεδα.

ΣΤ'. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το μεγαλύτερο πρόβλημα στη διεξαγωγή της έρευνας αποτέλεσε η άγνοια των υπαλλήλων διαφόρων υπηρεσιών για το διαθέσιμο υλικό μελετών και ερευνών, για θέματα του νομού. Ακόμα και στην περίπτωση που ήταν γνωστή η ύπαρξη ορισμένων στοιχείων, αρκετές φορές οι υπάλληλοι δεν γνώριζαν που βρίσκονται και αν είναι στο νομό ή σε κεντρικές υπηρεσίες (Αθήνα, Θεσσαλονίκη).

Επίσης δεν ήταν λίγες οι περιπτώσεις άρνησης να διαθέσουν το υλικό και κυρίως από τους δήμους (Γ.Π.Σ. Βέροιας - Νάουσας - Αλεξάνδρειας) με το αιτιολογικό των απόρρητων υπηρεσιακών στοιχείων που δεν επιτρέπεται να διατεθούν στο κοινό. Ανάλογη ήταν και η αντιμετώπιση από τους υπαλλήλους της Γενικής Γραμματεία της περιφέρειας κεντρικής και Δυτικής Μακεδονίας.

Όσον αφορά την έρευνα πεδίου η περίοδος διεξαγωγής της, συνέπεσε με την εποχή αιχμής της λειτουργίας των επιχειρήσεων και οι ιδιοκτήτες λόγω φόρτου εργασίας, δυσανασχετούσαν συχνά και προσπαθούσαν να αποφύγουν ή να αναβάλλουν τη συνέντευξη για το φθινόπωρο.

Οι απαντήσεις τέλος που δόθηκαν σε ερωτήσεις σχετικά με την αξία του εξοπλισμού, το ύψος των επενδύσεων και τον κύκλο εργασιών του τελευταίου έτους, δεν ήταν δυνατό να αξιοποιηθούν στην τελική επεξεργασία, λόγω του ότι μεγάλος αριθμός ιδιοκτητών δεν απαντούσε, αμφισβητώντας την καθαρά διερευνητική διάθεση του ερωτηματολογίου, ή οι απαντήσεις ήταν εντελώς αναξιόπιστες στην πλειοψηφία τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

Παρουσίαση στατιστικών δεδομένων

Πίνακας 1. Εξέλιξη συνολικού πληθυσμού

Πληθυσμός					
Έτος	1951	1961	1971	1981	1991
Νομός Ημαθίας	96439	114515	118103	133750	139934
Σύνολο χώρας	7639643	8405742	8768641	9740417	1025638
% N/X	1,26	1,36	1,34	1,37	1,36

Έτος	Ποσοστιαίες μεταβολές πληθυσμού ανά δεκαετία				Μ.Ε.Ρ.Μ			
	'51-'61	'61-'71	'71-'81	'81-'91	'51-'61	'61-'71	'71-'81	'81-'91
Ν. Ημαθίας	18,7	3,1	13,2	4,6	1,73	0,3	1,25	0,45
Σύνολο χώρας	10,0	4,3	11,0	5,2	0,96	0,42	1,05	0,51

Πίνακας 2. Ποσοστιαία διάρθρωση πληθυσμού κατά ηλικίες

ΕΤΟΣ	1951		1961		1971		1981	
ΠΕΡΙΟΧΗ	N	X	N	X	N	X	N	X
Ομάδες πληθυσ.								
0-14	34,39	28,59	29,35	26,74	27,29	25,36	26,86	23,7
15-44	45,35	43,08	48,47	44,74	46,24	42,52	41,69	40,66
45-46	14,10	16,87	16,41	20,32	18,00	21,29	21,45	22,92
46-άνω	6,16	7,46	5,77	8,2	8,47	10,83	10,00	12,72

* Πηγή Απογραφές πληθυσμού '51, '61, '71, '81, '91 ΕΣΥΕ

Πίνακας 3. Αστικοποίηση - Ποσοστιαία κατανομή πληθυσμού

	Έτος	Αστικός	ημιαστικός	αγροτικός
ΝΟΜΟΣ	'51	38,7	13,0	48,3
	'61	37,4	12,2	50,4
	'71	40,5	13,2	46,3
	'81	51,8	7,1	41,1
ΧΩΡΑ	'51	36,8	15,5	47,7
	'61	43,3	13,0	43,8
	'71	53,2	11,7	35,1
	'81	58,1	11,6	30,3

Πίνακας 6. Σύνδεση της απασχόλησης

ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ				
	ΕΤΟΣ	πρωτογενής	δευτερογενής	τριογενής
ΝΟΜΟΣ	'61	71,56	14,78	13,66
	'71	54,6	20,00	20,40
	'81	43,42	28,95	27,63
ΧΩΡΑ	'61	56,38	18,74	24,88
	'71	40,00	27,40	32,6
	'81	29,15	30,47	40,38

* Πηγή Πίνακας δεικτών βασικών μεγεθών των νομών ΚΕΠΕ 1984 ή
Απογραφές πληθυσμού '61, '71, '81 ΕΣΥΕ

Πίνακας 7. Μεταβολή ενεργού πληθυσμού

	ΕΤΟΣ	ενεργός πληθυσμός	% στο σύνολο του πληθυσμού	Απασχολούμενοι
ΝΟΜΟΣ	'61	25850	46,15	48.500
	'71	46624	39,47	45.000
	'81	46640	34,87	44.465
ΧΩΡΑ	'61	3638601	43,37	3423431
	'71	3244768	37,00	3134040
	'81	3538530	36,33	3383251

Πίνακας 8. Συμμετοχή στη βιομηχανική απασχόληση

ΕΤΟΣ	1964	%	1978	%	1984	%
Ν. Ημαθίας	5380	1,1	10105	1,5	11970	1,7
Σύνολο χώρας	9643		12913		13156	1,9
Σύνολο χώρας εκτός Αθήνα- Θεσσαλονίκη	4167	0,83	6135	0,91	6865	1,04

Πίνακας 9.

ΕΙΔΟΣ	ΒΙΟΜ. ΠΡΟΪΟΝ ΑΠΑΣΧΟΛ.	ΡΥΘ.ΜΕΤΑΒ. ΒΙΟΜ. ΑΠΑΣΧ.		ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΘΕΣΕΙΣ	ΠΟΣΟΣΤΟ ΑΝΑΛΦΑΒΗΤΩΝ	ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΔΗΛΩΜΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ
ΕΤΟΣ ΠΕΡΙΟΧΗ	1981	'78-'84	'58-'84	1981	1981	1982
Ημαθία	921	20,66	174,8	96,3	9,9	16,2
Σύν.χώρας	544	4,04	55,13	92,3	8,6	30,6

Πίνακας 10.

ΕΤΟΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ			ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗΣ		
	1969	1978	1984	69-78	78-84	69-84
ΗΜΑΘΙΑ	0,317	0,454	0,465	43,21	2,42	46,68
Μ.Ο.ΧΩΡΑΣ	0,296	0,347	0,332	17,23	-4,32	12,16

Πίνακας 11. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

						% Μεταβολή					
Νομός						νομός χώρα		νομός χώρα		νομός χώρα	
Κωδ. Κλάδος	63	73	78	84	88	'63-'73		'73-'84		'84-'88	
20	1289	2950	3658	4653	4355	128,86	16,80	27,20	11,34	-6,40	4,92
21	64	68	243	176	236	6,25	43,91	-27,57	14,24	34,09	-3,76
22	0	94	88	167	132		-46,65	89,77	12,99	-20,96	26,14
23	1418	2187	3021	3521	3096	54,23	22,36	16,55	-4,19	-12,07	1,31
24	494	437	429	469	908	-11,54	0,93	9,32	34,54	93,60	20,66
25	641	1082	887	865	854	68,80	20,75	-2,48	-2,55	-1,27	-7,70
26	191	214	317	358	392	12,04	35,76	12,93	7,61	9,50	-3,83
27	3	3	5	2	5	0,00	29,91	-60,00	36,17	150,00	10,66
28	33	34	53	87	88	3,03	20,71	64,15	9,71	1,15	29,16
29	14	0	0	4	20	-100,00	31,29		31,07	400,00	-29,78
30	12	68	108	159	152	466,67	98,11	47,22	30,84	-4,40	-6,84
31	1	9	6	11	14	800,00	60,97	83,33	36,92	27,27	0,12
32	0	183	0	6	5		173,15		56,72	-16,67	26,85
33	212	311	211	297	336	46,70	33,37	40,76	5,71	13,13	-4,44
34	0	0	2	0	0		243,64	-100,00	53,08		-13,41
35	229	300	352	286	335	31,00	23,77	-18,75	5,34	17,13	-6,59
36	150	194	326	278	316	29,33	52,36	-14,72	0,51	13,67	-6,30
37	30	31	88	150	181	3,33	124,31	70,45	-6,28	20,67	-0,48
38	171	310	285	440	565	81,29	52,71	54,39	26,15	28,41	4,56
39	33	46	25	41	60	39,39	47,95	64,00	1,14	46,34	13,49
Σύνολο	4985	8521	10104	11970	12050	70,93	28,08	18,47	13,32	0,67	3,19
M.O	249,25	426,05	505,2	598,5	602,5						
σ	415,349	782,672	997,887	1225,542	1118,828						
ΣΔ	0,600098	0,54435	0,50627	0,488355	0,53851						

Πίνακας 12. Λόγος χωροθετικής συγκέντρωσης

Κωδ. Κλάδος	ΛΧ63	ΛΧ73	ΛΧ78	ΛΧ84	ΛΧ88
20	1,595266	2,34214	2,579109	2,676355	2,447273
21	0,707995	0,391675	1,256515	0,715834	1,022402
22	0	0,736452	0,585389	0,934097	0,600012
23	2,399153	2,26597	2,562237	3,071524	2,732759
24	0,654904	0,430074	0,327131	0,276743	0,455187
25	2,1281	2,229075	1,791609	1,475063	1,617406
26	0,833243	0,515282	0,675668	0,646198	0,754161
27	0,046254	0,02668	0,030137	0,010536	0,0244
28	0,236067	0,150976	0,203694	0,284045	0,228023
29	0,133154	0	0	0,013363	0,097545
30	0,142069	0,304488	0,369349	0,438943	0,461726
31	0,007519	0,031498	0,015221	0,022679	0,029552
32	0	3,446441	0	0,05816	0,039165
33	0,713981	0,588458	0,35394	0,428806	0,52036
34	0	0	0,012093	0	0
35	0,56042	0,444463	0,438934	0,324481	0,417068
36	0,912303	0,580285	0,987408	0,667346	0,829852
37	0,208904	0,072109	0,19324	0,300324	0,373251
38	0,467858	0,416156	0,30073	0,377708	0,475483
39	0,381615	0,2694	0,147345	0,191517	0,253141
Σύνολο	1	1	1	1	1

Πίνακας 13. Δείκτες

Κωδ. Κλάδος	Απασχόληση / Κατάστημα			%		Ισχύς / Απασχολούμενο			%		Ισχύς / Κατάστημα			%	
	73	84	88	73-84	84-88	73	84	88	73-84	84-88	73	84	88	73-84	84-88
20	11,38	15,77	14,70	38,59	-6,76	13,61	12,57	14,99	-7,67	19,23	164,19	210,33	228,78	28,10	8,77
21	0,84	1,83	2,51	119,44	36,94	2,29	6,42	5,59	180,94	-13,02	9,60	81,73	134,75	751,33	64,88
22	48,00	83,50	33,00	73,96	-60,48	3,57	7,60	19,48	112,85	156,13	171,50	635,00	224,00	270,26	-64,72
23	35,51	66,52	68,80	87,33	3,43	6,77	12,72	14,63	87,99	15,05	301,98	972,49	1076,86	222,04	10,73
24	1,53	2,22	4,05	45,03	82,08	1,01	1,15	1,33	14,15	15,99	2,49	3,44	6,61	38,57	91,93
25	4,41	3,42	3,87	-22,40	13,14	4,69	7,58	8,95	61,82	17,99	21,62	26,39	34,73	22,06	31,61
26	2,74	2,94	2,70	7,24	-8,11	5,55	7,70	9,49	38,67	23,25	15,63	23,04	25,78	47,46	11,87
27	3,00	2,00	2,50	-33,33	25,00	2,33	3,00	4,00	28,57	33,33	7,00	6,00	12,00	-14,29	100,00
28	2,46	3,31	3,03	34,38	-8,26	2,13	2,84	3,30	32,94	16,36	5,33	8,65	9,90	62,19	14,45
29		4,00	2,22		-44,44		0,50	0,83		66,67		2,00	1,88		-6,25
30	3,78	4,91	3,90	29,87	-20,56	5,64	22,85	22,74	305,02	-0,46	22,24	62,84	94,14	182,61	49,81
31	4,50	2,75	2,50	-38,89	-9,09	2,78	0,50	0,44	-82,00	-11,11	12,50	2,00	1,33	-84,00	-33,33
32	45,75	6,00	5,00	-86,89	-16,67	16,55	200,00	100,00	1108,32	-50,00	757,25	1200,00	500,00	58,47	-58,33
33	5,10	3,97	5,11	-22,08	28,57	10,53	29,50	41,19	380,25	39,66	62,70	142,21	223,82	126,81	57,38
34															
35	1,71	1,42	1,80	-16,92	26,50	4,07	5,68	7,86	39,41	38,44	7,35	8,40	14,85	14,43	76,71
36	2,69	2,42	2,61	-10,28	8,03	8,60	7,61	7,36	-11,49	-3,28	23,23	19,56	20,19	-15,80	3,21
37	1,35	1,83	1,88	35,72	2,50	2,95	3,54	2,06	20,20	-41,98	4,67	13,05	6,85	179,70	-47,51
38	2,18	1,68	1,78	-23,07	6,28	2,86	3,79	4,22	32,57	11,35	6,88	6,73	8,12	-2,26	20,69
39	1,70	1,95	1,76	14,60	-9,61	3,21	0,91	1,20	-71,72	31,46	6,43	1,43	2,72	-77,78	90,56
Σύνολο	178,63	212,44	163,73	18,93	-22,93	99,14	336,46	269,67	239,37	-19,85	1602,57	3425,29	2627,30	113,74	-23,30
μ.ο.	18,80	21,24	16,37	13,22	1,28	10,44	33,65	26,97	121,59	17,26	168,69	342,53	262,73	101,24	19,96
σ	15,60507	22,89001	16,30508	50,63388	30,82654	4,262925	44,78736	23,0644	264,728	43,229	185,4222	353,4413	261,2855	189,8363	50,60914
ΣΔ	1,204953	0,928098	1,004166	0,261134	0,041459	2,44812	0,751248	1,16919	0,4593	0,399267	0,909772	0,969127	1,005529	0,533321	0,39435

Π Ι Ν Α Κ Ε Σ

Παρουσίαση των απαντήσεων που δόθηκαν στις ερωτήσεις του
ερωτηματολογίου.

Α. ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΑ

1. Φύλλο *

Κωδ. κλάδου	20	21	23	24	25	28	30	33	35	36
αριθμός μονάδων	9	1	3	4	7	2	1	1	2	1
άνδρες	9	1	3	4	7	1	1	1	2	1
γυναίκες				2		1				

Σύνολο	μονάδων	ανδρών	γυναικών
	31	30	3
%	86	90	10

2. Ηλικία (ανά κλάδο και στο σύνολο)

Κωδ. κλάδου	20	23	24	25
μ.ο. ηλικίας ιδιοκτήτη	51	46	43	44
μ.ο. ηλικίας ιδιοκτήτη στο σύνολο	45,4			
μ.ο. ηλικίας ανδρών	46,3			
μ.ο. ηλικίας γυναικών	36,6			
μικρότεροι 45 ετών ιδιοκτήτες	45%			
μεγαλύτεροι των 45 ετών ιδιοκτήτες	55%			

3-5 Τόπος γέννησης - κατοικίας ιδιοκτήτη

Τόπος γέννησης	Τόπος κατοικίας					
	Βέροια	Επ.Ημαθίας	Νάουσα	Επ.Νάουσας	Θεσ/κη	Σύνολο
Βέροια	7	-				7
Επ. Ημαθίας	1	2				3
Νάουσα			15			15
Επ. Νάουσας				5		5
Περ. εκτός νομού	2		2		2	6
Σύνολο	10	2	17	5	2	36

4. Εκπαίδευση

	Σύνολο επιχειρημ.	%	< 45 ετών (%)	45 ετών (%)
Μερικές τάξεις δημοτικού	4	11	0	22
απόφοιτος δημοτικού	6	17	9	28
απόφοιτος Γυμνασίου	10	27	30	22
απόφοιτος Λυκείου	4	12	17	6
απόφοιτος Μ.Επαγ.Σχολής	0	0	0	0
απόφοιτος Ανωτ. ή Ανωτ. Σχολ.	9	25	35	17
Κάτοχος Μεταπτυχιακού	3	8	9	6
Σύνολο	36	100	100	100

	Σύνολο επιχειρ.	%	Σύνολο επιχειρ. *	%
Απόφοιτοι Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης κάτοχοι μεταπτυχιακού	12	33	7	22
ειδικότητα διοίκηση επιχειρήσεων marketing	3	8	2	6
ειδικότητα ανάλογη του επαγγέλματος (μηχανολόγος, ηλεκτρολόγος κλπ)	4	11	1	3
Λοιποί	5	14	4	13

6. Πότε άρχισε να ασχολείται με τη σημερινή του επιχείρηση

Κωδ. κλάδου	20	23	24	25
μ.ο. διάρκειας απασχόλησης	18	25	10,5	17
ηλικία έναρξης της απασχόλησης	33	21	32,5	27
Σύνολο				
μ.ο. διάρκειας απασχόλησης (έτη)	17			
ηλικία έναρξης απασχόλησης	28,4			
« 45 ετών ιδιοκτήτες	32			
45 ετών ιδιοκτήτες «	24			

7. Έχει κάνει άλλο επάγγελμα πριν το σημερινό *

	%	Ναι	%	Όχι	%
Επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν από το σημερινό επιχειρηματία	65	8	40	12	60
Προγενέστερες	35	1	9	10	90
Επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν μετά το 1980	35	6	55	5	45

	ίδρυση πριν το 1980	ίδρυση μετά το 1980
%	65	35
Μ.ο. ηλικίας ιδιοκτήτη (έτη)	48	38
ηλικία έναρξης της απασχ. με τη σημερινή επιχείρηση	25	29

8. Με ποια ιδιότητα πρωτοασχολήθηκε με τη σημερινή του επιχείρηση. *

	αριθμός επιχ.	%
ως μισθωτός	2	7
ήταν οικογενειακή επιχείρηση	14	45
την ίδρυσε ο ίδιος	15	48

Κωδ. κλάδου	20	%	23	%	24	%	25	%
ως μισθωτός	2	22	0	0	0	0	0	0
ήταν οικογενειακή	3	33	2	67	1	25	3	43
της ίδρυσε ο ίδιος	4	45	1	33	3	75	4	57
Σύνολο	9	100	3	100	4	100	7	100

10. Πως κρίνει τη δυνατότητα περαιτέρω εκπαίδευσης του ίδιου και του υπόλοιπου προσωπικού της επιχείρησης. *

	αριθμ. επιχειρήσεων	%
αναγκαία	22	71
σκόπιμη	6	20
περιττή	3	9
Σύνολο	31	100

Β. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

11. Έτος ίδρυσης

	αριθμ. επιχ.	%	Κωδ. κλάδου με τις περισσότερες νέες μονάδες
πριν το 1940	3	8	23
δεκαετία '50	4	11	20-25
δεκαετία '60	5	14	20
δεκαετία '70	11	31	20-25
δεκαετία '80	13	36	20-25
Σύνολο	36	100	

13. Εταιρική μορφή

	αριθμ. επιχ.	%
ΑΕ	8	22
ΕΠΕ	4	11
ΟΕ	11	31
ΕΕ	1	3
Αγροτικός Συνεταιρισμός	5	14
Προσωπική επιχείρηση	7	19
Σύνολο	36	100

14. Ιδιοκτησιακό καθεστώς

	αριθμ. επιχ.	%
αποκλειστική ατομική	3	8
οικογενειακή	27	75
υπάρχουν και άλλοι εταίροι	1	3
ανήκει σε κάποιο θεσμικό επενδυτή	5	14
Σύνολο	36	100

15. Έχει ενισχυθεί η επιχείρηση με κάποιον από τους παρακάτω τρόπους *

	αριθμ. επιχ.	%
Επιχορήγηση του Ν. 1262	4	13
Επιχορήγηση του Ν. 1892	2	6
Φορολογική απαλλαγή του Ν.1892	10	32
Επιδοτούμενα προγρ. επιμορφ. προσωπ.	9	29
Κοινοτικά προγράμματα (MENTOR PETEX κλπ)	0	0
Ενίσχυση από τον ΕΟΜΜΕΧ	3	10
βρίσκονται επί της διαδικασίας	4	13
απορρίφθηκαν	3	10

	αριθμ. επιχ.	%
Συνολικά επεχείρησαν να ενισχυθούν	17	55
Ενισχύθηκαν με έναν τουλάχιστον τρόπο	11	35
με περισσότερους από δύο	4	15

16. Αξιολόγηση της εμπειρίας αξιοποίησης των παραπάνω δυνατοτήτων στήριξης μιας επιχείρησης.

	αριθμ. επιχ.	%
θετική	6	35
ικανοποιητική	3	18
αρνητική	6	35
δεν γνωρίζω	2	12
<i>Σύνολο</i>	<i>17</i>	<i>100</i>

Γ. ΤΟΠΟΣ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

17. Θέση της επιχείρησης. Επιχειρήσεις που εμφανίζουν διασπορά των εγκαταστάσεων

	αριθμ. επιχ.	%
Επιχειρήσεις μη συγκεντρωμένων εγκαταστάσεων	5	14
γραφεία εκτός των εγκαταστάσεων	5	14
καταστ. λαινικής, αποθήκες και / ή δεύτερο εργοστάσιο	4	11

Επιχειρήσεις με συγκεντρωμένες εγκαταστάσεις

Περιοχή	αριθμ.επιχειρ.	%
Βέροια	3	8
Αλεξάνδρεια	2	6
Επ. Ημαθίας	5	14
Νάουσα	12	33
Επ. Νάουσας	9	25
<i>Σύνολο</i>	<i>31</i>	<i>86</i>

18. Ιδιοκτησιακό καθεστώς κτιρίου - κύριας εγκατάστασης (εργοστασίου)

	αριθμ. επιχ.	%	ίδρυση μετά το 1980	ίδρυση πριν το 1980
ιδιόκτητο	32	89	25%	64%
νοικιασμένο	4	11	11%	0%
<i>Σύνολο</i>	<i>36</i>	<i>100</i>	<i>36%</i>	<i>64%</i>

19. Πως επιλέχθηκε ο τόπος εγκατάστασης του εργοστασίου

Κριτήρια	αριθμ. επιχ.	%
1. εγγύτητα στις πρώτες ύλες	8	22
2. εγγύτητα στην τελική αγορά προϊόντος	9	25
3. ύπαρξη διαθέσιμου εργατ. δυναμικού	2	5,5
4. ύπαρξη δικτύων μεταφοράς	19	53
5. φθηνή γη	5	14
6. εγγύτητα σε υπηρεσίες	2	5,5
7. λόγω εξάρτησης από επιχειρ. άλλου κλάδου	7	19
8. εκτός οικισμού	4	11
9. ιδιόκτητο οικόπεδο - καταγωγή	14	39
10. προυπήρχαν οι εγκαταστάσεις	2	5,5

κριτήρια	κλάδος 20	%	κλάδος 23	%	κλάδος 24	%	κλάδος 25	%
1	6	67	1	33			1	14
2	3	33					3	43
3	1	11					1	14
4	6	67	2	67	2	50	6	86
5	-				2	50	1	14
6					1	25		
7							5	71
8	1	11			1	25		
9	6	67	1	33	2	50	1	14
10	2	22						

20.Υπάρχει πρόθεση μετεγκατάστασης κι αν ναι για ποιο λόγο

	αριθμ. επιχ.	%	κωδ. κλάδου
επιθυμούν μετεγκατάσταση	3	8	
λόγω προβλημάτων χώρου	2	5	20
λόγω απόστασης από την τελική αγορά του προϊόντος	1	3	28

Δ. ΠΡΩΤΕΣ ΥΛΕΣ

21. Κύριες πρώτες ύλες και ενδιάμεσα προϊόντα - προέλευσης τους *

	είδος πρώτης ύλης -- (αριθμός μονάδων που χρησιμοποιεί κάθε είδος)			
προέλευση	αγροτικές	βιομηχανικές	ορυκτές	υλικά συσκευασίας
Νομός Ημαθίας	19%	6%	10%	6%
Βόρεια Ελλάδα	35%	13%	3%	3%
Θεσσαλονίκη	0%	29%	0%	10%
Ν. Ελλάδα	16%	16%	3%	3%
Εξωτερικό	19%	45%	0%	0%

22. Αριθμός προμηθευτών της επιχείρησης

αριθμός προμηθευτών	αριθμ. επιχ.	%
έναν		0
δύο - πέντε	4	10
περισσότερους από πέντε	32	90
Σύνολο	36	100

Ε. ΜΗΧΑΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ (μηχανήματα, εργαλεία, οχήματα, Η/Υ)

24. Έχουν πραγματοποιήσει επενδύσεις μετά το 1990

επιχειρήσεις που δεν έχουν επενδύσει περαιτέρω μετά το 1990		
κωδ. κλάδου	αριθμ. μονάδων	% επί του κλάδου
20	8	89
25	2	29
28	1	
35	1	
36	1	

25. Ο μηχανολογικός εξοπλισμός που υπάρχει σήμερα επιτρέπει την παραγωγή μεγάλης ποικιλίας διαφορετικών προϊόντων (για λόγους πχ γρήγορης ανταπόκρισης σε μια νέα μορφή ζήτησης)

	αριθμ. επιχ.	%
Ναι	22	71
Οχι	13	39
Σύνολο	35	100

Επιχειρήσεις που δεν έχουν τη δυνατότητα παραγωγής ποικιλίας προϊόντων

Κωδ. κλάδου	αριθμ.	% επί του κλάδου
20	1	11
23	1	33
24	2	50
25	6	86

26. Η σημερινή παραγωγική δυναμικότητα της επιχείρησης εξαντλείται

	αριθμ. επιχ.	%
Συνήδως	14	40
Μόνο σε περιόδους αιχμής	14	40
ποτέ	7	20

	ιδιωτικές επιχειρήσεις τροφίμων	% επί του συνόλου αυτών	Αγρ. Συν/σμοί	% επί του συνόλου αυτών
Συνήδως	4	45	0	0
Μόνο σε περιόδους αιχμής	2	22	4	80
ποτέ	3	33	1	20
<i>Σύνολο</i>	<i>9</i>	<i>100</i>	<i>5</i>	<i>100</i>

27. Η συντήρηση του εξοπλισμού γίνεται:

	αριθμ. επιχ.	%
από στελέχη της επιχείρησης	27	77
από υπαλλήλους τεχνικούς	10	29
από τον ιδιοκτήτη και εξωτερικούς τεχνικούς	11	31
αποκλειστικά από τον ιδιοκτήτη	6	17
αποκλειστικά από εξωτερικούς τεχνικούς	8	23
<i>Σύνολο</i>	<i>35</i>	<i>100</i>

Προέλευση των εξωτερικών τεχνικών

	αριθμ. επιχ.	%
Ν. Ημαθίας	14	74
Θεσσαλονίκη	7	37
Αθήνα	1	5
Εξωτερικό	1	5

28. Αν υπάρχει πρόθεση επενδύσεων σε εξοπλισμό ποια είναι η αιτία

	αριθμ. επιχ. (1)	%	έχουν επενδύσει μετά το 1990	% επί του (1)
Δεν υπάρχει πρόθεση επενδύσεων	20	57	10	50
επιθυμούν επενδύσεις	15	43	11	73
αύξηση προϊόντος	3	9		
υποκατάσταση εργασίας	11	31		
βελτίωση ποιότητας	8	23		
επέκταση σε νέα προϊόντα	7	20		
για περισσότερους του 1 λόγους	4	11		

Επιχειρήσεις που προγραμματίζουν επενδύσεις ανά κλάδο

κωδ. κλάδου	αριθμ. επιχ.	% επί του κλάδου
20	6	43
24	3	75
25	3	43
28	2	

29. Πως ενημερώνεστε για τις εξελίξεις σε θέματα εξοπλισμού και τεχνολογίας διεθνώς

	αριθμ. επιχ.	%
από ειδικά περιοδικά prospect εκδόσεις	25	71
από συναδέλφους	10	29
από επιμελητήρια - οργανισμούς	4	11
από ειδικά σεμινάρια	4	11
από ειδικά σεμινάρια	2	5,7
δεν ενημερώνονται	2	5,7

ΣΤ' ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

30. Αριθμός απασχολούμενων στην επιχείρηση

	αριθμ. απασχ./καταστ.
απασχολούμενοι με ιδιοκτησιακή σχέση μόνιμο προσωπικό (μισθωτοί)	2 25,6
-επιστημονικό	2,83
- διοικητικό	6,35
- ειδικευμένο εργατικό	21,1
- ανειδίκευτο ή ημιειδίκευμένο	12,7
μέλη της οικογένειας του ιδιοκτήτη	1,75
εποχιακοί εξαμήνου	4,27
εποχιακοί λίγων μηνών	50,3
εποχιακοί άνδρες	15,7
εποχιακές γυναίκες	34,6

αριθμός απασχολούμενων ανά κατάσταση για τους βασικούς κλάδους

	κωδικός κλάδου		
	20	23	25
επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν πριν το 1980	71,2	80	31
επιχειρήσεις που ιδρύθηκαν μετά το 1980	36,2	63	64,5

31. Υπάρχει πρόθεση αύξησης ή μείωσης του προσωπικού

	αριθμ. επιχ.	%	κατηγορία εργαζομένων	%
Αύξηση	9	25	Επιστημονικό προσωπικό	17
			Διοικητικό	8
			Ειδικευμένο	42
			Ανειδίκευτο - ημειδίκευμένο	58
			εποχιακοί	42
Μείωση	11	31	ειδικευμένο	53
			ανειδίκευτο - ημειδίκευμένο	106
			εποχιακοί	80
Σταθερές	16	44	-	-
Σύνολο	36	100	-	-

32. Αντιμετωπίζεται δυσκολίες στην εξεύρεση κατάλληλου εργατικού δυναμικού, και αν ναι σε ποια κατηγορία

	αριθμ. επιχ.	%	κατηγορία εργαζομένων	%
Οχι	21	58		
Ναι	8	22	επιστημονικό προσωπικό	3
			ειδικευμένο	11
			ανειδίκευτο - ημειδίκευμένο	8
δεν γνωρίζουν	7	20		

34. Το εργατικό κόστος (μισθοί - ασφαλιστικά) κατά τα τελευταία χρόνια (μετά το 1990) πώς αυξήθηκε σε σχέση με το συνολικό κόστος παραγωγής

	αριθμ. επιχ.	%
ανάλογα	9	25
περισσότερο	23	64
λιγότερο	4	11
Σύνολο	36	100

35. Ποια είναι τα κυριότερα προβλήματα, αν υπάρχουν, σε σχέση με το σημερινό προσωπικό

	αριθμ. επιχ.	%	κλάδος έντασης του προβλήματος
υψηλές αμοιβές	4	11	20
εργασιακές σχέσεις	2	5	
έλλειψη ειδικών γνώσεων	6	17	23
απασχόληση ανηλίκων	7	19	25
άλλο	1	3	
<i>Σύνολο</i>	<i>17</i>	<i>47</i>	

36. Με τι βάρδιες δουλεύει η επιχείρηση

	αριθμ. επιχ.	%
μία βάρδια	19	54
και δεύτερη εποχιακά	2	6
δύο βάρδιες	2	6
τρεις βάρδιες	3	9
μία βάρδια εποχιακά	11	31
<i>Σύνολο</i>	<i>35</i>	

Επιχειρήσεις που λειτουργούν εποχιακά

Κωδ. κλάδου	αριθμ. επιχ.	% επί του κλάδου
20	7	50
25	4	57

2. ΑΓΟΡΑ ΠΡΟΙΟΝΤΟΣ

37. Ποιά είναι τα κύρια προϊόντα της επιχείρησης

					αλλαγές σε σχέση με 1980	
Κωδ. κλάδου	αριθμ. επιχ.	% επί του κλάδου	80% επί της παραγωγής	άλλα προϊόντα	ως προς τα είδη των προϊόντων	ποσότητες είδος
20	4	29	ροδάκινα	μήλα, ακτινίδια κεράσια	4	3
	4	29	εσπεριδοειδή	σταφύλια πατάτες βερύκοκοκα		1
	2	14	ζωοτροφές	αλεύρι	1	
	3	21	είδη ζαχ/κής	γλυκά - γωμιά	1	1
	1	7	αλεύρι	σιμιγδάλι καλαμποκάλευρο	1	
23	1	33	νήματα	μαλλιά		
	1	33	κουβέρτες			
	1	33	μοκέτες			
24	1	25	σκληρά υφάσματα (ενδύματα)	κοστούμια - συνολα	1	
	2	50	μαλακά υφάσματα (ενδύματα)	φορέματα	1	
	1	25	είδη εξοπλ. κατοικ. (κουρτίνες)	σεντόνια, τραπεζομάντηλα		
25	6	86	ξύλινα κιβώτια φρούτων	χάρτινα, διαφορετικοί τύποι ξύλινων	1	1
	1	14	ξύλεια οικοδομής			
28	1	50	μπλοκ	προσκλητήρια, αφίσες		1
	1	50	εφημερίδες	περιοδικά, prospect κλπ		
30	1	100	φίλμ P.V.C.	σωλήνες, καπνόπανα		
33	1	100	πλακάκια	μάρμαρα ειδικών διαστ.		
35	2	100	κουφώματα	κάγκελα, τζάμια κλπ		
36	1	100	αντλίες - γεкаστικά	ενδιάμεσα ανταλλακτικά	1	

Επιχειρήσεις που εμφανίζουν αναδιάρθρωση της παραγωγής μετά το 1980 με έναν από τους παραπάνω τρόπους

	αριθμ. επιχ.	%
20	9	25
24	2	5,5
25	2	5,5
28	1	3
36	1	3
Σύνολο	15	42

38. Σε ποιες αγορές διατίθεται το προϊόν της επιχείρησης

1. Επιχειρήσεις που διοχετεύουν σε μία αγορά το μεγαλύτερο μέρος της παραγωγής					
	παραγωγική ποσότητα	Αγορά	αριθμ. επιχ.	%	Κωδ. κλάδου
1.1	80% 100% της παραγωγής	N. Ημαθίας	13	37	20-25-28
1.2	60% 100%	B. Ελλάδα	2	6	20-36
1.3	60% 100%	A. Ελλάδα	3	8	23-30
1.4	80% 100%	Εξωτερικό	10	29	20-23-24
	Σύνολο		28	80	
2. Επιχειρήσεις που διοχετεύουν ποσότητες < 50% της παραγωγής σε δύο τουλάχιστον αγορές					
Αγορά	αριθμ. επιχ.	% επί του συνόλου	κωδ. κλάδου		
N. Ημαθίας	6	17	20-24-25		
B. Ελλάδα	5	14			
A. Ελλάδα	7	19			
Εξωτερικό	4	11			
Σύνολο	7	20			

Επιχειρήσεις που απευθύνονται σε περισσότερες από 1 αγορές ανά κατηγορία

	αριθ. επιχ.	% επί της κατηγορίας	% επί του συνόλου
1.1	7	54	20
1.2	2	100	3
1.3	2	67	6
1.4	4	40	11
2	7	100	20
Σύνολο	22		63

Οι αγορές των τοπικών βιομηχανικών για τμήμα ή το σύνολο της παραγωγής τους είναι:

	αριθμ. επιχ.	%
Ν. Ημαθίας	23	66
Β. Ελλάδα	14	40
Λ. Ελλάδα	16	46
Εξωτερικό	18	52
Σύνολο	35	97

39. Σε ποια από τις παρακάτω κατηγορίες ανήκουν οι πελάτες της επιχείρησης

	αριθμ. επιχ.	%
ιδιώτες, τελικοί καταναλωτές	16	44
καταστήματα λιανικού εμπορίου	13	36
χονδρέμποροι	22	61
άλλες βιομηχανίες	12	33
άλλες μονάδες της ίδιας εταιρείας	8	22
αντιπρόσωποι	4	11

40. Έχετε αυξήσει τις εξαγωγές κατά τα τελευταία χρόνια (μετά το 1990)

	αριθμ. επιχ.	%
Ναι	11	32
Εξάγουν	4	11
Όχι	7	20
Σύνολο	18	52

41. Θεωρείται ότι η διεθνής ανταγωνιστικότητα του κλάδου σας ή της επιχείρησης σας έχει προβλήματα, και αν ναι ποια

	αριθμ. επιχ.	%
Ναι	14	40
Όχι	4	12
προβλήματα		
παραγωγικό κόστος	8	23
μεταφορικό κόστος	7	20
ποιότητα	3	9
προβολή	3	9
κρατική μέριμνα	3	9

42. Παρατηρείται διείσδυση, κατά τα τελευταία χρόνια επιχειρήσεων από άλλες περιοχές, στις δικές σας αγορές

	αριθμ. επιχ.	%	αριθμ.επιχ.	%
ΟΧΙ	8	23		
ΝΑΙ	27	77		
- Επιχειρήσεις από ΕΟΚ			13	37
- Επιχειρήσεις Τρίτες Χώρες, Ανατ. Ευρώπη			6	17
- Επιχειρήσεις Β. Ελλάδα, Ημαθία			11	31
- Επιχειρήσεις Ν. Ελλάδα			2	6

43. Ποιό θεωρείται ότι είναι το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της δικής σας επιχείρησης

	αριθμ. επιχ.	%
ποιότητα του προϊόντος	29	81
παράδοση της επιχείρησης	11	31
εξυπηρέτηση	11	31
η τιμή του προϊόντος	10	28
ανταπόκριση σε παραγγελίες	10	28
τήρηση προδιαγραφών	7	19
ιδιαιτερότητα του προϊόντος	4	11
ανταπόκριση σε ειδικές απαιτήσεις	4	11
εξειδίκευση της επιχείρησης	1	3

44. Εφαρμόζεται κάποια πρακτική προβολής των προϊόντων σας

	αριθμ. επιχ.	%
καμιά ή σχεδόν καμιά	6	17
διαφημιστικά φυλλάδια - prospect	5	19
συμμετοχή σε εκθέσεις	7	14
διαφημίσεις σε ΜΜΕ	2	6
<i>Συνολικά διαφημίζονται</i>	<i>10</i>	<i>28</i>

45. Ποιοί είναι οι βασικοί σας ανταγωνιστές, ποιο το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα

	αριθμ. επιχ.	%
ανταγωνιστική επιχείρηση		
σύγχρονη - μεγαλύτερη μονάδα	15	42
όμοια	7	19
μικρότερη	40	11
ανταγωνιστικό πλεονέκτημα		
μεταφορικό κόστος	5	14
οργάνωση - διαχείριση	4	11
χαμηλές τιμές (κακή ποιότητα)	11	3

46. Η ένταξη στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Αγορά δυσχεραίνει ή διευκολύνει την εξέλιξη της επιχείρησης και γιατί

	αριθμ. επιχ.	%
διευκολύνει	12	33
λόγω επιδοτήσεων - επιχορηγήσεων προγράμματα	9	25
λόγω κατάργησης συνόρων	8	22
νέες αγορές	4	11
δυσχεραίνει	2	6
λόγω αύξησης εισαγωγών	2	6
δεν ξέρω	22	61
Σύνολο	36	100

47. Ποιούς από τους παρακάτω τρόπους χρηματοδότησης χρησιμοποιεί και για ποιούς είστε επαρκώς ενημερωμένος

τρόποι χρηματοδότησης	χρησιμοποιώ ήδη		είμαι επαρκώς ενημερωμένος	
	αριθμ.επιχ.	%	αριθμ.επιχ.	%
ίδια κεφάλαια	33	92	36	100
ιδιωτικοί πόροι εκτός επιχ.	3	3	36	100
επιχ/ση από αναπτ. νόμους	6	17	26	72
βραχ/νιες τραπεπιστώσεις	19	53	32	89
Μακρ/νιες τραπεπιστώσεις	14	39	29	81
Leasing	3	3	25	69
Ειδικές πιστώσεις για ΜΜΕ			5	14

48. Ποιοί από τους παρακάτω δεσμούς πιστεύεται ότι είναι κατάλληλοι για την υποστήριξη της επιχείρησης

επιθυμητές πολιτικές	αριθμ. επιχ.	%
εξαγωγική πολιτική - κρατική μέριμνα	22	61
δημιουργία κέντρου πληροφόρησης	13	36
κοινές προσπάθειες marketing, εκθέσεις κλπ	12	33
δημιουργία συνεταιριστικής τράπεζας	7	19
συννένωση σε κοινοπρακτική συνεταιριστική βάση	4	11
άλλο	8	22

49. Πώς θα χαρακτηρίζατε την επίδραση των παρακάτω διαδικασιών, κανονισμών και υπηρεσιών, στην ανάπτυξη μιας βιομηχανικής επιχείρησης.

	δετική	χωρίς ιδιαίτερη επίδραση	αρνητική
Εγκριση περιβαλλοντικών όρων (ΥΠΕΧΩΔΕ)	56%	39%	5%
ύπαρξη ΒΙΠΕ	50%	47%	3%
Άδεια εγκατάστασης (Υπ. Βιομηχανίας - Νομαρχία)	47%	33%	20%
Συντελεστής δόμησης βιομηχανικών κτιρίων εκτός σχεδίου	28%	58%	14%
Γενικά, συμβολή της Τ.Α. στην βιομηχανική ανάπτυξη	11%	56%	33%
Επιτόκια βιομηχανικών δανείων	8%	17%	75%
Φορολόγηση βιομηχανικών επιχειρήσεων	19%	19%	61%
Γενικά, συμβολή της Διοίκησης (Νομαρχία, Υπουργεία κλπ) στη βιομηχανική ανάπτυξη	14%	42%	44%

50. Ποια είναι τα σχέδια σας για το μέλλον

	αριθμ. επιχ.	%
εκσυγχρονισμός της επιχείρησης	20	56
επέκταση	14	39
παραγωγή περισσότερων προϊόντων	13	36
αναζήτηση νέων αγορών στο εσωτερικό	13	36
εξαγωγές	7	19
προσωρινή διακοπή της λειτουργίας	2	5,5
τίποτα	8	22

ΠΙΝΑΚΕΣ - ΚΛΑΔΟΣ 20 (14 επιχειρήσεις, 39%)

1. Χαρακτηριστικά Επιχειρηματία

	ίδρυση μετά το 1980		ίδρυση πριν το 1980	
	ιδιωτικές	σύνολο	ιδιωτικές	σύνολο
ηλικία ιδιοκτήτη (μ.ο)	44	39	53	49
ηλικία ίδρυσης της επιχείρησης	37	31	26	25
διάρκεια ζωής της επιχείρησης (μ.ο)	8	10	26	27
Σύνολο επιχειρήσεων	3	5	6	9
%	21	36	43	64

- Εκπαίδευση

	ίδρυση πριν το 1980		ίδρυση μετά το 1980	
	ιδιωτικές	Αγρ. Συνετ	ιδιωτικές	Αγρ. Συνετ
απόφοιτος δημοτικού	2	-	-	-
απόφοιτος Γυμνασίου	1	-	2	-
απόφοιτος Λυκείου	2	-	-	-
Ανωτέρας - Ανωτάτης Σχολής	1	2	1	2
Μεταπτυχιακού	-	1	-	-

2. Στοιχεία της επιχείρησης

- Έχει ενισχυθεί η επιχείρηση με κάποιον από τους παρακάτω τρόπους:

	Αγρο. Συν/μοί	Ιδιωτικές επιχειρήσεις
Επιχορήγηση του Ν. 1262	4	-
Επιχορήγηση του Ν. 1892	2	-
φορολογική απαλλαγή του Ν. 1892	1	-
Επιδ. προγ. επιμόρφωσης	3	-
Κοινοτικά προγράμματα	1	-
Σύνολο	5	9

- Επιλογή του τόπου εγκατάστασης

κριτήρια	ιδιωτικές επιχειρήσεις					
	Αγροτ.Συν/σμοί		ίδρυση πριν το 1980		νεότερες	
	αριθ.επιχ.	%	αριθ.επιχ.	%	αριθ. επιχ.	%
εγγύτητα σε πρώτες ύλες	5	100	1	17		
ύπαρξη μεταφ/κών δικτύων	4	80	1	17	1	33
διαθέσιμο εργ/κό δυναμικό	1	20				
φθηνή γη	-	-	1	17	1	33
ιδιόκτητο οικόπεδο -κατ/γή	-	-	4	67	1	33
<i>Σύνολο επιχειρήσεων</i>	<i>5</i>		<i>6</i>		<i>3</i>	

- Προέλευση πρώτων υλών

	ιδιωτικές επιχειρήσεις					
	Αγροτικοί Συν/σμοί		ίδρυση πριν το 1980		νεότερες	
	αριθ.επιχ.	%	αριθ.επιχ.	%	αριθ.επιχ.	%
Ν.Ημαθίας	5	100	5	83	3	100
Θεσσαλονίκη	4	80	2	33	2	67
Β. Ελλάδα	1	20	5	83	2	67
Ν. Ελλάδα	2	40	5	83	2	67
Εξωτερικό	2	40	1	17	1	33

3. Μηχανολογικός εξοπλισμός

- Επενδύσεις μετά το 1990

είδος επιχείρησης	αριθμ. επιχ.	%
Αγροτικοί Συνεταιρισμοί	5	100
ιδιωτικές επιχειρήσεις	-	-
ίδρυση πριν το 1980	-	-
<i>Σύνολο</i>	<i>14</i>	<i>39</i>

- Υπάρχει πρόθεση επενδύσεων σε εξοπλισμό και ποια είναι η αιτία

	αριθμ. επιχ.		%	
	Ναι	Οχι	Ναι	Οχι
αγροτικοί συνεταιρισμοί	4	1	80	20
Ιδιωτικές επιχειρήσεις	3	6	33	67
ίδρυση πριν το 1980	3	3	50	50
νεότερες	-	3	-	100

αίτια	Αγροτικοί Συνετ/σμοί		ιδιωτικές επιχειρήσεις	
	αριθμ. επιχ.	%	αριθμ. επιχ.	%
επέκταση της παραγωγής σε νέα προϊόντα	3	60	-	-
μείωση του κόστους ανά μονάδα	2	20	2	22
βελτίωση ποιότητας	-	-	2	22

- Ο μηχανολογικός εξοπλισμός που υπάρχει σήμερα επιτρέπει την παραγωγή μεγάλης ποικιλίας διαφορετικών προϊόντων

	Ναι	%	Οχι	%
Αγροτ. Συν/σμοί	4	80	1	10
ιδιωτικές επιχειρήσεις	5	5	4	45
ίδρυση πριν το 1980	3	33	3	33
νεότερες	2	22	1	11

4. ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

- Αριθμός απασχολούμενων στην επιχείρηση (μ.ο)

	ιδιωτικές επιχειρήσεις		
	Αγροτ. Συνετ/σμοί	ίδρυση πριν το 1980	νεότερες
απασχολούμενοι με ιδιοκτησιακή σχέση μόνιμοι	-	2	2
	62	5	6
- επιστημονικό προσωπικό	9	0,3	-
- διοικητικό προσωπικό	20	1	1
- ειδικευμένο προσωπικό	12	1,8	-
- ανειδίκευτο - ημειδίκευμένο	20	0,5	5
μέλη της οικογένειας	-	1	1
εποχιακοί εξαμήνου	2,2	-	-
εποχιακοί μηνών	50	45	11
- άνδρες	24	8	4
- γυναίκες	26	37	7
Σύνολο απασχολούμενων	90	53	19

- Υπάρχει πρόθεση αύξησης ή μείωσης του προσωπικού

	ιδιωτικές επιχειρήσεις				
	Σύνολο	%	Αγροτ. Συν/σμοί	ίδρυση πριν το 1980	νεότερες
αύξηση	1	7	1		
μείωση	7	50	3	3	1
καμία μεταβολή	6	43	1	3	2

6. ΑΓΟΡΑ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

- Σε ποιες αγορές διατίθεται το προϊόν της επιχείρησης

	ιδιωτικές επιχειρήσεις					
	Αγροτ. Συνετ/σμοί		ίδρυση πριν το 1980		νεότερες	
	αριθ.επιχ.	%	αριθ.επιχ.	%	αριθ.επιχ.	%
N. Ημαθίας	1	20	3	50	2	67
B. Ελλάδα	1	20	-	-	1	33
A. Ελλάδα	5	100	-	-	-	-
Εξωτερικό	4	80	3	50	2	67
κύριος όγκος της παραγωγής στο εξωτερικό	2	40	4	50	1	33

- Έχετε αυξήσει τις εξαγωγές στο εξωτερικό κατά τα τελευταία χρόνια (μετά το 1990)

Μονάδες επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων (εξαγωγικές)

	Αγροτ. Συνεταιρισμοί		ιδιωτικές επιχειρήσεις	
	αριθμ.επιχ.	%	αριθμ. επιχ.	%
Ναι	2	50	1	25
Οχι	2	50	3	75
Σύνολο μονάδων	4	100	4	100

7. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

- Ποιούς τρόπους χρηματοδότησης χρησιμοποιείται και για ποιούς είστε επαρκώς ενήμεροι

Τρόποι χρηματοδότησης	Τους χρησιμοποιώ ήδη		είμαι επαρκώς ενημερωμένος	
	Αγροτ. Συνετ.	ιδιωτ. επιχ.	Αγροτ. Συνετ.	ιδιωτ. επιχ.
ίδια κεφάλαια της επιχ/σης	100%	100%	100%	100%
ιδιωτικοί πόροι εκτός επιχείρησης	60%	-	100%	100%
επιχορήγηση από αναπτυξιακούς νόμους	100%	-	100%	89%
βραχυχρόνιες τραπ. πιστώσ.	60%	22%	100%	100%
μακροχρόνιες τραπ. πιστώσ.	60%	11%	100%	89%
Leasing	-	-	100%	67%
ειδικές πιστώσεις ΜΜΕ	-	-	40%	22%

- Ποιοί από τους παρακάτω δεσμούς πιστεύεται ότι είναι κατάλληλοι για την υποστήριξη της επιχείρησης σας

	Αγροτ. Συνετ.		ιδιωτικές επιχ/σεις	
	αριθ. επιχ.	%	αριθ. επιχ.	%
κοινές προσπάθειες marketing	3	60	3	33
δημιουργία συνεταιριστικής τράπεζας	-	-	1	11
δημιουργία κέντρου πληροφόρησης	1	20	4	44
συνένωση σε κοιν/κή ή συν/κή βάση	2	40	1	11
φορέας διασφάλισης ποιότητας	1	20	-	-
εξαγωγική πολιτική - διασφάλιση εξαγωγών	-	-	4	44
ίση μεταχείριση συνεταιρισμών - ιδιωτών από το κράτος	-	-	3	33

- Ποιά είναι τα σχέδια σας για το μέλλον

	Αγροτ. Συν/σμοί		ιδιωτικές επ/σεις	
	αριθ. επιχ.	%	αριθ. επιχ.	%
υπάρχει ενδεχόμενο διακοπής της λειτουργίας της επιχείρησης	-	-	2	22
θα επεκτείνεται την επιχείρηση	2	40	2	22
θα την εκσυγχρονίσετε	2	40	5	55
θα παράγετε περισσότερα προϊόντα	2	40	-	-
εξειδίκευση σε λίγα	2	40	1	11
θα αναζητήσετε νέες αγορές στο εσωτερικό	1	20	3	33
τίποτα	-	-	2	22

Σημειώσεις

(*) Στους πίνακες δεν περιλαμβάνονται οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί όταν η ειδική φυσιογνωμία τους αλλοιώνει την αντικειμενική εικόνα της τοπικής παραγωγικής δομής, που στοχεύει να διερευνήσει η ερώτηση.

Π.χ. στη διερεύνηση του φύλλου του επιχειρηματία υπάρχει ουσιαστική, διαφορά μεταξύ των μηχανισμών επιλογής διευθυντού ή προέδρου στους Αγροτικούς Συνεταιρισμούς, από τις κοινωνικές ρυθμίσεις που υποκινούν την ανάληψη επιχειρηματικής πρωτοβουλίας από τα δύο φύλλα.

- Στις περιπτώσεις που γίνεται ανάλυση κατά κλάδο, παρουσιάζονται οι τιμές των βασικών για την τοπική οικονομία κλάδων, που συμμετέχουν στο δείγμα με περισσότερες των 5 (σε ορισμένες περιπτώσεις, περισσότερες των 3) επιχειρήσεις ώστε να είναι σχετικά αντιπροσωπευτικές οι εκτιμήσεις για το σύνολο.

- Οι ποσοστιαίες τιμές στρογγυλοποιούνται στον πλησιέστερο ακέραιο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. "Περιφερειακή ανάπτυξη και χωρική ολοκλήρωση"
Γ. Καυκαλάς, Θεσσαλονίκη 1992
2. "Ρύθμιση του περιφερειακού χώρου"
Γ. Καυκαλάς, Θεσσαλονίκη 1985
3. "Περιφερειακή ανάπτυξη και πολιτική"
Κ. Χατζημηχάλης, 1992
4. "Γεωγραφική διάσταση των υπεργολαβικών σχέσεων στη Βιομηχανία"
Π. Λαμπριανίδης
5. "Οδηγός διάγνωσης μικρομεσαίων μεταποιητικών επιχειρήσεων σε τοπικό επίπεδο"
Λυμπεράκη - Σκορδίλη, Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, Αθήνα 1991
6. "Ευέλικτη εξειδίκευση; Κρίση και αναδιάρθρωση στη μικρή βιομηχανία"
Α. Λιμπεράκη
7. "Ευέλικτη αναδιάρθρωση και δικτύωση στη μικρή βιομηχανία του κλάδου παραγωγής προϊόντων από πλαστικό"
Α. Λιμπεράκη, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών, Τεύχος 2/91, σελ. 89-118
8. "Ευέλικτες μορφές απασχόλησης ευλογία ή ανάδεμα"
Α. Μουρίκη, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών, Τεύχος 3/91, σελ. 97-117
9. "Τεχνολογικός μετασχηματισμός"
Τ. Γιαννίσης, 1987
10. "Innovative growth in peripteral regions some implication for Greece"
N. Komninos, Urban and regional development in thw new Europe.
Topos 1993
11. "Βιομηχανική αποκέντρωση και περιφερειακή ανάπτυξη"
Γ. Κώττης, Ινστιτούτο Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, Αθήνα 1980
12. "Ενδογενής ανάπτυξη, αναπτυξιακό κράτος και παγκόσμιες αγορές"
M. Dungeord, ΤΟΠΟΣ, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών Τεύχος 2/91, σελ. 33-62
13. "Θεωρητικές προσεγγίσεις για το τοπικό κράτος"
Η. Γεωργαντάς, ΤΟΠΟΣ, επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών, Τεύχος 2/91, σελ. 63-88
14. "Η πρόκληση της ανάπτυξης σε μικρή κλίμακα: Οικονομική ευελιξία και κοινωνικές δυσκαμψίες"
Α. Λιμπεράκη

15. "Η προώθηση της τοπικής ανάπτυξης στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα και τα κράτη μέλη. Στρατηγικές και μέσα ενεργοποίησης των τοπικών αγορών εργασίας"
Γ. Ποταμιανός, Επιθεώρηση αστικών και περιφερειακών μελετών, ΤΟΠΟΣ, Τεύχος 3/91, σελ. 119-141
16. "Τοπική Αυτοδιοίκηση και τοπική ανάπτυξη. Μια δεσμική δεώρηση"
Π. Ματθαίου, Περιβάλλον και Δίκαιο, Εξαμηνιαία Επιθεώρηση Επιστημών του Χώρου, Τεύχος 1/94, σελ. 183
17. "Κλαδική - χωρική ανάλυση της ελληνικής μεταποίησης"
Δ. Κατοχιανού, Αθήνα 1984
18. "Τοπικές αγορές εργασίας και άνιση περιφερειακή ανάπτυξη στη Βόρεια Ελλάδα"
Ν. Βάιου, Κ. Χατζημιχάλης, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1990
19. "Βιοτέχναι και βιοτεχνία της Βορείου Ελλάδος"
Μ. Νεγρεπόντη - Δελιβάνη, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1974
20. "The decline of Greek industrial growth 1963-1983"
Retrakos G. and Zikos, 1991"
21. "Small firm and flexible specialisation in Greek industry"
A. Lyberaki, 1988
22. "ΕΣΥΕ: Αποτελέσματα της απογραφής πληθυσμού - κατοικιών των ετών '51-'91
Αποτελέσματα απογραφής βιομηχανίας - βιοτεχνίας και εμπορίου των ετών '63-'88
23. "Κατάσταση και προβλήματα του νομού Ημαθίας" (ενημερωτική έκδοση Νομάρχου Ημαθίας ετών '79, '81)
24. "Πρόγραμμα Ανάπτυξης 1983-87-υφιστάμενη κατάσταση, Νομός Ημαθίας"
ΥΧΟΠ, Αθήνα 1982
25. "Νομός Ημαθίας, Προτάσεις Χωροταξικής Οργάνωσης"
ΥΧΟΠ, Αθήνα 1984
26. "Συνοπτική παρουσίαση ορισμένων στοιχείων για το νομό Ημαθίας"
Τοπική Ένωση Δήμων και Κοινοτήτων νομού Ημαθίας, Βέροια, 1986

